

ना पडीया दरबार श्री गुरुगवाणा

અર્પણ

લોકસાહિત્ય તરફ જેમને અત્યંત પ્રીતિ છે, એ લોકસાહિત્યના સબળ અંગ તરીકે પંકાતા દુહા માટે જેમને અનન્ય ભાવ છે એવા સાહિત્યપ્રિય રાજવી વડીયાના ના. દરબાર સાહેબ શ્રી. સુરમવાળાને આ ' દુહાની રમઝટ ' અર્પણ કરતાં મહને અત્યંત આનંદ થાય છે.

“ Hearing Duhas recited by Gokuldas
Raichura is an unforgettable
pleasant experience. ”

—Diwan Bahadur K. M. JHAVERI

M A L L B

આદિવચન

કામલ ક્યાં કમાલ, ખાંભો જોડી ખજસમે;
પાણી કરે પ્રીતાળ, દુહો અમારા દેશનો.

x

x

x

કાળોતરો કરે છે, અવગી રૂંવાડી અંજ શું;
હું હા ના ડાંખેલ, ઘેને ઘેલુર આંખડી.

કાઠિયાવાડ, કચ્છ, મારવાડ અને રજપુતાના એ દુહાની રત્નખાણો છે. ચારણો એ રત્નખાણોના રક્ષકો છે. આઠમી શતાબ્દીથી માંડી આજદિન સુધી એ રક્ષક તરીકેની જોખમદારી ચારણોએ શોભાવી છે. આલોજી, આસાજી, ઇસરદાસજી, ઉમરદાનજી, કરણીદાનજી, કીરપારામજી, જાડાજી, દુરસા આલજી, નરહરદાસજી, રવરપદાસજી, જ્યાંકીદાસજી, લાખણસી, સૂરામચ ઢાપરયા, વીળણદ, લખમણ લાચળીયો, વિગેરે રક્ષકોએ તો એ રત્નખાંડારમાં અણમૂલો રત્નોનો ઉમેરો કર્યો છે. દુહાનું સાહિત્ય ચારણોએ રક્ષ્યું છે એટલું જ નહિ પણ એ સાહિત્યમાં આવકારદાયક ઉમેરો કરવાનું માન પણ એ શારદાપુત્રોને જ છે.

‘શારદા’ ન્યારથી શરૂ થયું ત્યારથી એ રત્નખાણોના રક્ષકો સાથે એનો સંબંધ બંધાયો. દર માસે પંદરમી તારીખે એવાં હજારો ફેયનિ મહેં તલસર્તાં જોયાં છે કે જે ‘શારદા’માં આવતા માત્ર ચાર દુહા માટે આતુરતા બરી રાહ જોઈ રહ્યાં હોય. ‘શારદા’માં દર મહિને આવતું કાઠિયાવાડી દુહાનું એ એક પાનું એની રાહ જોનારને અજળ સંતોષ આપે છે એ હું એકના નહિ પણ અનેકના અભિપ્રાયોથી માપી શક્યો અને એ દુહાનું એક પાનું આપવાનું નિયમિત ચાલુ રાખ્યું.

‘ દુહા ’ તરફની જનમૂલકની અભિરૂચી વધતી ગઈ અને ધન્યા મિત્રોની માગણીથી દુહાના એ રત્નખંડોમાંથી સો દુહા સુદી ઠાંઠી ‘ કાઠિયાવાડી દુહા ’ એ નામક પુસ્તક ગ્રંથે પ્રગટ કર્યું. એ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ આજે ખલાસ થવા આવી છે એ પુસ્તકમાં મમલુતી સહિત સો દુહા આપવામાં આવ્યા છે.

આજે આ ‘ દુહાની રમઝટ ’ એવી આગળ વધે છે અને એમાં કુલ પાંચસો દુહા સમલુતી સહિત આપવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. પહેલા પુસ્તક કરતાં આ પુસ્તકની એક વિચિત્રતા છે દુહા સ્થાને દુહો બોલવો એ કદા દુહાના માહિત્યમાં અગ્નિ રીતે ગુ થાયવી છે. અને એ રીતે જ સ્થામ સ્થામા દુહા બોલાય એને દુહાની રમઝટ કહેવામાં આવે છે.

દાખલા તરીકે એક દુહામીઝનો દુહો

એની એવા વાદ, ઇ માનવી આવી મને,
દેખાના ઉપડે દાઢ, કુચી નહિ કામની

એ રીતનો આવે ત્યારે સ્થામેનો દુહામીઝ એની સ્થામે નીચેનો દુહો બોલે

એક આવ્યે દુખ ઉપજે, એક આવ્યે દુખ નય,
એક વિદેરો ગયા ન વિદેરે એક પારો ન સુદાય.

આ રીતના સ્થામ સ્થામે રમઝટ જમાવવાની દુહાનું પુસ્તક આજ સુધી કાઠિયાવાડ, કચ્છ, મારવાડ કે રજપુતાનામાં કોઈએ તૈયાર કર્યું નથી એ પ્રકારનો આ પહેલો જ પ્રયામ છે અને એનું સુખ્ય માન તો મહારા બેરબંધ ગઢવી શ્રી મેરલા મેધાણુદને છે

ગઢવી મેરલાના સમર્થ પિનાશી ગઢવી મેધાણુદ બેંગારને તો આજે સાર્વ મહાયુગત એક ઉત્તમ વાર્તાકાર તરીકે પિછાણે છે સુખાષ અને મહાયુગવાતમા ઠેરઠેર ચારણોના એ સાચા પ્રતિ-

નિધિના દાયરા થયા છે એવો જ એક પ્રસંગ દમકા પહેલાં
 મુખાધને આંગણે હતો જે વખતે ચારણી સાહિત્યનો એક દાયરો
 ભાંગવાડી થીએટરમાં જામ્યો હતો ગઢવી શ્રી મેઘાણુ દલાઈએ
વાર્તા જમાવી, મેઘાણુ દલાઈના યુવાન પુત્ર શ્રી મેરલાએ ચારણી
છદો જમાવ્યા અને છેલ્લે મહે અને ગઢવી મેરલાએ દુહાની રમઝટ
જમાવી એ રમઝટ એટલી બધી જામી કે અમે પોતે એ પ્રમગ્ને
 બૂલી શકતા નથી

ગઢવી મેરલાનો જુનદ મીઠો કંઠ, ચારણી યુવાન તરીકેની
 એની પ્રતિભા, દુહાના સાહિત્યપરનો એમનો અદ્ભુત કાણુ દુહામાં
 ઉછળતી વીરગ્ગની ભાવના જમાવવાની એમની કુદરતી હતક એ
 આજે પણ અનન્ય અને અતોડ છે મોઢાપર લોહીની ટશર ફુટતી
 હોય એવો એ ચારણી જુવાન જ્યારે મ્હારી રહામે દુહાની રમઝટમાં
 ઉતરે છે ત્યારે એ દુહાના જોમમાં હું પણ પચ્ચીસ વર્ષનો યુવાન
 હોઉં એવું મહેને પણ લાગે છે દુહાનું સાહિત્ય જ એવું જોગદાર
 છે કે જોલનાર અને સાંભળનારને જીવતા કરી દેય છે તેમાં જ
 જ્યારે ગઢવી મેરલા એ સાહિત્યપરનો પોતાનો અદ્વિતિય કાણુ
 બતાવે છે ત્યારે તો એ રમઝટ એવી જામે છે કે દમ દમર
 શ્રોતાઓ હોય તો પણ ખુણે ખુણે એ જુનદ અવાજના રણુકારા
 દરેક સાંભળનારને ઉભા કરી દેય છે મહે અને ગઢવી મેરલાએ
 સમગ્ર દેશમાં એકથી વધુ વખત આ દુહાની રમઝટ રજુ કરી છે
 મુખાધ, અમદાવાદ, વડોદરા, સુરત, મહેમાણા, વીમનગર પાટણ
 ભાવનગર રાજપટ, પોરમદર જુનાગઢ લાડી વડીયા એવા
 કેટલાયે શહેરોથી માડી ન્હાના ગામડાઓમાં પણ આ દુહાની
 રમઝટ ને કંઈ રાજવીઓ, સાક્ષરો, વિદ્વાનો મુત્સદ્દીઓ કવિઓ
 શ્રીમત વ્યાપારીઓ, ખેડૂતો અને લોકવર્ગે સત્કારી છે આજે પણ
 હું તથા મેરલા કોઈ પણ શહેર અથવા ગામડામાં જઈએ કે પુરત

અનેક ભાષાઓમાં ' દુહાની રમઝટ જમાવશે ના ? ' એ પ્રશ્નો પૂછ્યા જ કરે છે કેમપિણ સભામાં અમે બંને શ્રોતા તરીકે ગયા હોઈએ તો ત્યાં પણ સદૃષ્ટિએ ' દુહાની રમઝટ ' માટે આવૃત્તિ તાથી માગણી કરે છે ' દુહો ' આ રીતે આજે એટલો બધો લોકપ્રિય થયો છે કે શાળાઓ, કોલેજો અને કેળવણીની અન્ય સંસ્થાઓમાં એવું બાળે જ કોઈ સંમેલન હોય છે કે જેમાં દુહાની રમઝટ થતી ન હોય.

સંસ્કૃતમાં જે સ્થાન અનુષ્ટુપ્તુ છે એ જ સ્થાન ગુજરાતી મારવાડી હિંદી તથા પ્રજા ભાષામાં દુહાનું છે. દુહો અતિ લોકપ્રિય બને છે એનું મુખ્ય કારણ તો એ છે કે એ બહુ જ ન્હાનો છે એટલે સત્વર કંઈ ચડી જાય છે. કોઈપણ વાતને સંક્ષિપ્તમાં અને બહુ આકર્ષક રીતે કહેવી હોય તો દુહો એને માટે અતિ બધાંને સ્તો લાગે છે. જુના કવિઓએ અને ભક્તોએ દુહાને પોતાના કાવ્ય સાહિત્યમાં મુખ્ય પસંદગી આપી અને પરિણામે જ લોકસમૂહ વચ્ચે આજે તેઓ જીવતા છે. કબીરજી તુલસીદાસ બિહારી મતિરામ અને મેકરણ જેવાઓ આજે સેકડો વર્ષથી લોકવર્ગમાં ઝૂપડે ઝૂપડે જીવત લાગે છે એનું કારણ પણ દુહો જ છે. જે બીજા છંદોમાં એમણે વાતો કરી હોત તો તેઓ જનસમૂહના હૃદયસપ્તક બનત કે કેમ એ શકનો વિષય છે.

પ્રાચીન કાળમાં લોકોની જાણે સેકડો દુહા રમતા લોક શિક્ષણમાં પણ એ રીતે દુહો અગત્યનું સ્થાન ભોગવતો. દેશની વીર કથાઓનું સાહિત્ય પણ એ દુહામાં જ ગુચાલ્યું અનેક વાર્તાકારો વાર્તાની જમાવટમાં મુખ્યત્વે દુહાનો જ ઉપયોગ કરતા અને આજે લોકવર્ગમાં એક કહેવત પ્રચલિત છે કે

‘ દુહો ગાનું સચ્ચિયું ’

અર્થાત દુહાથી વાર્તા સાચી છે કે નહિ એની પરિક્ષા થાય છે અને વાર્તાની સંચાઈમાં દુહો સાક્ષી રૂપે સદીઓથી ખડો છે.

ગઢવી મેઘાણું દબાઈને કઠે જસો વર્ષનો સોરડી રા' સુઝાસમાઓનો ઇતિહાસ છે. એ ઇતિહાસના પ્રસંગો ગુંથેલી વાર્તાઓમાં દુહો જ એના પુરાવારૂપે ઉમેા છે અને એ રીતે એ આજો ય ઇતિહાસ જુના દુહાઓએ જ જીવતો રાખ્યો છે.

દિલા માર, વિકાઈ ને કમો, બાનરો, હોયલ પદમણિ, શેણી વીળણુંદ, સોન હલામણ, સોન રાખાયત, માંગડાવાળો, ઉમર ને મારવી, મે ઉજળા, ખીમરો ને ખંભાતણ, લાખણુશી અને ગારલ, દેવરો અને ચાંપાદે, એ સર્વ લોકકથાઓ પણ આજે દુહાને લીધે જ જીવતી રહી છે. એ દરેક કથાની કડીઓ દુહે દુહે જ ગુંથાયેલી હોય છે. હજારો દુહાગીરો એ દુહાના રસમાં તસ્લીન બને છે અને એ રીતે દુહાનું કંઠસ્થ સાહિત્ય સૈદ્ધાંત્યથી જીવતું રહ્યું છે.

સોરડામાં સાગર કઠિ પૌરણંદર રાજ્યનું માધવપુર નામે ગામ છે. ત્યાં ચૈત્ર શુદ્ધ ૯ થી ૧૩ સુધી લોકવર્ગનો મોટો મેળો ભરાય છે. આ મેળામાં મુખ્યત્વે મેર જાતી આવે છે. એ મેળો માધવરાયજીના-શ્રી કૃષ્ણના રૂક્મણી સાથેના લગ્ન પ્રસંગનો હોઈ એમાં ધાર્મિક સંસ્કારનું વાતાવરણ જામે છે. એ જોની વિશિષ્ટતા છે. મેળો પ્રસંગે ત્યાં રાતોની રાતો જે દુહાની રમઝટ જામે છે એ એ સર્વ જુની લોકકથાઓને જીવતી કરી દેય છે. એ પ્રસંગની સામગ્રીમાંથી દરેક કથા પુરતો એક એક દુહો અને ઉતારવાની લાલચ હું રોકી શકતો નથી.

સોન અને હલામણ :

પીંજણીયે પગ દઈ, હલામણીયી હસ્યાં નહિ;
હોળાયું દેખાં માંય, બળે જરડાના મણી.

સોન રાખાયત :

ને હો વ ગ ડા માં, વનથી વાલણું કરે;
પુંચણાયું ગ જા માં, ર ઇ ચું રાખાતન્યુ.

શેણી વેળાજુદ

ધોળા હુગડ ધાય, રૂપાળે મન રાચ્યુ નહિ,
મન મેલડીઓ હોય, તોય વર મારો વેળાજુદ.

માંગડાવાળો

પાધડીયુ પચાસ એમા આટવાળી એકેય નહિઃ
ઈ ધોડા ને અસ્વાર, મટિ ન સાજ્યે માગડો

ઉજળી મેહ .

મે મે કરતા અમે, મે ના મનમા નહિ,
તરછાડ્યાં તમે, બાણના નાકારે બણે

ખીમરો ને ખભાતણુ .

સવારે ચડાવે સૌ, દીવો ને નાળિયેર ડોડ
લોડી ચડાવે લોહ, લારી ખાલી માથે ખીમરા

હોથલ પદમણિ .

પુનમ ચાદો બોળાસિયો, વિજળ ઝબકી ધરા,
પાડો લાગે અપોસરો, હોયલ નહિ ધરા.

લાખણશી ને ગોરલ :

સોનલા વરણી મે બળે રૂપલા વરણા હુઆ,
ગોવાળિયા વીસ વિનવુ, કયે ઘેર માહુડા મુવા ?

દેવરો

નર ને છૂં ને તીર સાગ વન સજ્યાં નહિ,
આવડો આ હીર, ફાતખ કરવા દેવરો

વિકોઈ ને કમે

વિકોઈ વગા મ જાલ, વગે પરદારા નહિ,
જખી કાળો લલ, કમે મન મેજયા નહિ

આનરો

સમભળ્યો સમને નહિ, સનસે કે સાને,
કે દી કે ને કા ને, બાનરા બેરો થીઓ

દોઢા માણ :

કડા ખદુરે ખાટના, દોરી વાણે દાસ;
ધન દોલાનો જીવણો, જેને માણી ધરવાસ

ઉમર ને માણી:

ઉમર તારે હદ, સોમ અસા ધર મુમરા,
પેર નવરમ ચીર, બુરા વન બુચા યીએ

આ પ્રકારની લોકકથાઓ દુહાને ચરણે લોકમાહિત્યમાં જીવંત બની છે. અને હજારો સાળણિયા એ કથાઓ માંભાળી સાંભળીને જીવનમાં રસ અને કલા માણી રહ્યા છે.

આ દુહાની રમઝટમાં આવી કથાઓને લગતા દુહાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હોત તો એની સંખ્યા હજારોની થાત. પણ આ પુસ્તકનો હેતુ લોકકથાઓના મમદને લગતો નથી. જનસમૂહને એકે એક દુહો કષ્ટક આપી શકે એ દ્રષ્ટિએ દુહાના રત્નલગ્નમાંથી આ પાંચમો દુહા ચુટવામાં આવ્યો છે. અને તેમાં બે એકની રહામે બીજો દુહો બોલવાની જો કલા છે એ કલાને અનુમરીને રહામ રહામાં દુહા ગોઠવી આ રમઝટ તૈયાર કરવામાં આવેલ છે.

દુહા મુખ્યત્વે ત્રણ પ્રકારના કહેવાય છે તેમાં સદ્વચી મરસ આપણો સોગ્ગો છે. અને દુહાના સાહિત્યમાં સોરઠિયો દુહો કહેવામાં આવે છે અને ગુજરાત, મારવાડ, રજપુતાના એ સર્વ સ્થળે આજે પણ ગવાય છે કે -

“ સોરઠિયો દુહો બલો ”

દુહાના ત્રણ પ્રકાર

૧. દુહો અથવા હોહરો, ૨ મોરઠિયો દુહો અથવા સોગ્ગો અને ૩ મધ્યમેળ દુહો.

દુહાના પહેલા અને ત્રીજા ચરણોની તેર તેર માત્રા હોય છે તથા બીજા અને ચોથા ચરણોમાં અગિયાર અગિયાર માત્રા હોય

છે. સોરઠામાં દુહાથી ઉઠેલો મેળ છે. એટલે કે પહેલા અને ત્રીજા ચરણોમાં અગિયાર અગિયાર માત્રા તથા બીજા અને ચોથા ચરણોમાં તેર તેર માત્રા હોય છે. મધ્યમેળ દુહામાં પહેલા અને ચોથા ચરણોમાં તેર તેર તથા બીજા અને ત્રીજા ચરણોમાં અગિયાર અગિયાર માત્રા હોય છે.

આ ત્રણે પ્રકારમાં ખાસ લક્ષ એ રાખવાનું છે કે જે ચરણના અગિયાર અગિયાર માત્રા હોય એની જ તુલ્ય મેળવવાની છે. એટલે કે દુહામાં બીજા અને ચોથા ચરણની તુલ્ય; સોરઠામાં પહેલા અને ત્રીજા ચરણની તુલ્ય; અને મધ્યમેળ દુહામાં બીજા અને ત્રીજા ચરણની તુલ્ય મળે છે. દાખલા તરીકે:

૧ દુહો અથવા દોહરો :

કચન વરણી કામની, ઘણા વરણાં ચીર;
મન હરની ધરની નહીં, કરની મે તકસીર.

૨ સોરઠિયો દુહો અથવા સોરઠો :

મળીયો તુ સે મેળ, મન બીજેજ મળે નહીં;
લગીયું સાકર ભેળ, કુધ ને ચોખા દાદવા.

૩ મધ્યમેળ દુહો :

ચોતાના પદતાં કરી, છ તી ભેળું નય;
ભેંસલુ દોર લણાય, સાચું સોરઠિયો ભણે.

દુહાના આ ત્રણ પ્રકાર ઉપરાંત કાઠિયાવાડમાં એક ચોથો પ્રકાર પણ ખુબ પ્રચલિત છે. એને કોઠિયો દુહો કહેવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે

સજન હર્યાં ચોકમાં લનના ટેકા લઈ
ચોટીતાં આણા આવીયા વડી વમાસણુ થઈ
વડી વમાસણુ થઈ તે યારો
આળ્યાં અણાગીયા તેડી નરો
ભોંટાવો વેલ ને સીયાવો પછ
સજન હર્યાં ચોકમાં લનના ટેકા લઈ.

આ રીતે આ દોઢિયો દુહો લાંબી દલકે કરણુ રમ જમાવવામાં કાઠિયાવાડમાં વિશિષ્ટ સ્થાન ભોજવે છે. આ દુહામાં ખાસ કરીને તમાચી મુમરો, જેઠો ભગત, હાલામણુ જેઠવો, અને અમીયલના દુહા પ્રધાન સ્થાને છે.

નાગ પીંગળ અને ભગવત પીંગળમાં દુહાના ધણા પ્રકાર ગણાવ્યા છે. પણ મુખ્યત્વે તો ઉપરના ચાર પ્રકાર જ આજે વધુ પ્રચલિત છે. તેમાં ૫ વીર, કરણુ અને શૃંગાર રસ માટે તો સોરઠો જ શ્રેષ્ઠ ગણાયો છે. નીતિ સખંધી પણ વિશેષે સોરઠો જ સ્થાન લઈ જાય છે. રાગિયો, કિશનિયો, મોતિયો, શામળો, વીંજરો, નાથિયો, કેવરો, ભેરિયો, દાદવો, જેઠવો અને સોરઠિયો એ નામાચરણથી જે દુહાઓ આવે છે એમાંના ધણાખરા સોરઠા જ છે. રાગિયો, કિશનિયો, જેઠવો, વીંજરો, ભેરિયો, દાદવો, શામળો એ નામે દુહાના બનાવનારા એ સોરઠો નથી પણ એમને સંબોધીને જુદા જુદા કવિઓએ એ સોરઠાઓની રચના કરી છે. આ સર્વ સોરઠા દુહાના સાહિત્યમાં અનન્ય સ્થાન ધરાવે છે અને લોક શિક્ષણની દ્રષ્ટિએ એક એક સોરઠો અણુમૂલો હોય છે.

આ દુહાની રમઝટમાં એજ પ્રકારના પાંચસો દુહા મુદવામાં આવ્યા છે કે જેમાં લોકશિક્ષણની સર્વ સામગ્રી બરી પડી છે.

પચ્ચીસ ભાષણો અથવા પચાસ નિબંધો જે અસર ન કરી શકે તે અસર આ પ્રકારના લોકશિક્ષણના દુહાની રમઝટ જામતાં જનસમૂહપર થાય છે એની પ્રતિતિ અનેક સ્થળે અને અનેક પ્રસંગે મ્હને થઈ છે.

મહાગુજરાતમાં શિક્ષણની નવિ નવિ યોજનાઓ વિચારાય છે એ વખતે દુહાનું સાહિત્ય પણ શિક્ષણક્રમમાં સ્થાન મેળવે તો એમાં કંઈ નવાઈ નથી. ત્રીસ ત્રીસ ચાળીસ ચાળીસ લીટીના કાવ્યથી વિદ્યાર્થીને જે નથી મળતું એ આ માત્ર ચાર ચરણના તેર તેર

અને અગિયાર અગિયાર માત્રાના દુહામાં મળી આવે છે. જે દુહો ૧૬૦ વર્ષ પહેલાં ગામડાની સીમમાં જ રમતો હતો એ દુહો આજે ગજમહેસોમાં, માહરોના સંમેલનોમાં, નિયાળોમાં અને કાલેજોમાં સ્થાન પામ્યો છે એવે વખતે આ દુહાની રમજટનું પાંચસો દુહાનું અમળુતી સહિતનું આ પુસ્તક આવકારદાયક થઈ પડશે એમ કહેવામાં લેણ પણ અતિરયોક્તિ નથી.

આ પુસ્તક તૈયાર કરવાનું મુખ્ય માન મદાર એ ચાગણુ મિત્રો શ્રી ગદવી મેરલા મેઘાણુદ અને વડીયાના રાજકવિ શ્રી કાનજીલાલ ગુલામને છે. શ્રી. કાનજીલાલએ આ પુસ્તકની સર્વ સામગ્રી જીણી નજરે તપાસવાનું અધરું કાર્ય બહુ જ પ્રેમથી કરી આપી મદને આભારી કયો છે. આ રીતે આ પુસ્તકનો સર્વ થય ગદવી શ્રી મેરલા તથા રાજકવિ શ્રી કાનજીલાલને જ છે.

ગણીતા ચિત્રકરો શ્રી રવિશંકર પંડિત, શ્રી કલાખંધ અને શ્રી હરિલાલ ત્રિવેદીની પીછીએ આ દુહાના સાહિત્યને સચિત્ર બનાવ્યું છે એ માટે એ ચિત્રકાર મિત્રોનો પણ તકણી થયો છું.

હજારો ગુજરાતીઓ અને ગુજરાતણે જે લોકસાહિત્યમાં આજે રસ લઈ રહ્યા છે એ લોકસાહિત્યના એક સમગ્ર અંગ ' દુહા 'નો આ પ્રકારનો આ પહેલો સંગ્રહ મહાગુજરાત સરકારે એની મહારી શ્રદ્ધા છે.

‘ વિષ્ણુ વિવાસ ’
ચોરવાડ-કાઠિયાવાડ
અપાદી ખીજ
વિ. સં. ૧૯૬૪

ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા.

શ્રી. ગોકુલદાસ દ્વા. રાયચુરાનાં લખેલાં બીજાં પુસ્તકો

લોકસાહિત્ય :

સોરઠી વીરાંગનાની વાર્તાઓ : આશુતિ બીજી [સચિત્ર]	૩૧.	૨-૦-૦
સોરઠી લોકવાર્તાઓ : [સચિત્ર]
કાઠિયાવાડની લોકવાર્તાઓ : આશુતિ બીજી [સચિત્ર]
બ્યાસજીની વાર્તાઓ : [સચિત્ર]
ચંદરાજ : [સચિત્ર] ઐતિહાસિક નવલકથા :
મહીપાળદેવ :
સોરઠરાણી :
નગાધિરાજ :
કુળદીપક :
રસિયાના રાસ : [સચિત્ર] લોકગીતો
કાઠિયાવાડી દુહા : [સચિત્ર]

સામાજિક નવલકથાઓ :

સ્નેહપૂર્ણ : [સચિત્ર]
પ્રેમલીલા : [સચિત્ર]

નવલિકાઓ :

રાયચુરાની રસીકી વાર્તાઓ : આશુતિ બીજી [સચિત્ર]
રાયચુરાની રસ કથાઓ : [સચિત્ર]
ગાંધીયુગની વાર્તાઓ : [સચિત્ર]

હાસ્ય-રમુજ-કટાક્ષ :

કાલચીવડાની દસ વાર્તાઓ : [સચિત્ર]
કાલચીવડાનો હાથરો :
રાયચુરાની રસમસ્તી :

કાવ્યો : ગીતો :

નવગીત :
રાસમંદિર : બીજી આશુતિ [સચિત્ર]
સંગીતલક્ષ્મી :

અંગત વિચારો : ગદ્ય :

મહાગુજરાતનું માનીવું માસિકપત્ર

તત્રી : ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા

વાર્ષિક લવાજમ હિંદમાં રૂ. ૬-૮-૦
હિંદ બહાર રૂ. ૮-૦-૦

રેશના એક પૈસામાં ૬૨ મહિને
સાહિત્ય અને કલાનો રસથાળ
‘શારદા’ તમારે ગૃહમન્દિરીયે લાવે છે.

લખો : તંત્રીને ચીરનામે : ચોરવાડ (કાઠિયાવાડ)

દુહાની રમઝટ

જે દુહાગીર એક બીજાની સામે દુહાની રમઝટ
જમાવી શકે તેવી બાતના સ્હામ સ્હામે
બોલવાના દુહાઓનો અર્થસહિત સંચલ

એક દુહાગીર બોલે છે :

૧

જેની જોતાં વાટ, ઇ માનવી આવી મળે;
હૈયાનાં ઉઘડે હાટ, કુંચી નહિ કામની.

જેની આપણે હંમેશાં વાટ જોતા હોઈએ એ માણસ
અચાનક આવી મળે તો હૈયાનાં હાટ કોઈ પણ પ્રકારની
લગાડ્યા વિના એની મેળે ખુલી જાય છે. અર્થાત્ દિલ ખુલે ।

૨

કાપડ ફાટ્યું હોય, તાણો લઈને તુનીએ;
કાળજી ફાટ્યું હોય, ઇ કોઈ કાળે સંધાય નહિ.

કપડું ફાટ્યું હોય તો તાણો લઈને તેને તુની ચકાય છે
જો કાળજી ફાટ્યું હોય તો એ કદાપિ માંધી ચકાવુ નથી.

૩

પાન પદારથ સુધડ નર, વણુ તોળ્યાં વેચાય;
જેમ જેમ લોભિ પાલટે, સુલ મોંઘેરાં થાય.

પાન, સુંદર વસ્તુ અને સુધડ મનુષ્ય એ વણુતોળ્યાં
છે. જેમ જેમ જુદે જુદે સ્થળે જાય છે તેમ તેમ તેની કિ
અમૂલ્ય અંકામ છે. અર્થાત્ એ ત્રણેની કિંમત બીજા પ્રદે
વધારે થાય છે.

ખીલે દુહાગીર જવાબ આપે છે :

૧

એક આંખે દુખ ઉપજે, એક આંખે દુખ જાય;
એક વિદેશે ગયાં ન વિસરે, એક પારે ન મુકાય.

એક આવતાં એને જોઈને દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે અને એક
માણસ એવું આવે કે એને જોતાં મધર્જા દુઃખ દૂર થાય; એક
એવું હોય છે કે એ વિદેશ જાય તો હરપણે એની પાદગીરી આવ્યા
કરે. જ્યારે એક પાસે રહેવું હોય છતાં સદવાસ ગમે નહિ.

૨

કાંસુ કુટ્યું હોય, રેણુ કઈને રાખીયે;
કાળજ કાટ્યું કોય, સાંધો ન લીયે સુરના.

જો ત્રાંખા પીતળતું વાસણ પુટી ગયું હોય તો એને રેણુ
કઈને સાંધી શકાય છે પણ જો કાળજતું કાટી ગયું હોય તો હે
સુરના ! એને સાંધી શકાઈ નથી.

૩

હંસુને મરોવર ઘણાં, કુલ ઘણાં ભમરેણુ;
સજ્જનને સજ્જન ઘણાં, દેશ વિદેશ ગયેણુ.

હંસજાને મરોવર ઘણાં હોય છે, ભમરાને કુલ ઘણાં હોય છે
એમ સજ્જન પુરુષ દેશ વિદેશમાં ગમે ત્યાં જાય ત્યાં તેને
સજ્જન મળી રહે છે.

૪

દગાખોર એલા દાંત, ચીઝું કંઈ ચખાડીયું;
નગણા કરી નિરાંત, હાડું પહેલાં હાલીયા !

હે દગાખોર દાંત તને અનેક પ્રકારની ચીજો ચખાડી છતાં પણ
તું નગણો થઈને આ શરીર પહેલાં ચાલ્યો જાય છે.

૫

ધવળાં તો સરવે ભલાં, પણ નફટ પ્રણી નરાં;
જીન દેખી કમન કરે, સારંગ કરે સરાં.

સ્વેત વસ્તુ બધી સારી છે પરંતુ પુરુષને સ્વેત બાલ આવે
એ સાફ નથી. કારણ કે જેમ બાલુથી હરણ કરે છે તેવી રીતે સફેદ
બાલવાળા પુરુષને જોઈને સ્ત્રી ભયભીત બની જાય છે.

૬

✓ કડવો મીઠો યાય નહિ, લાખું વાતે લીમ;
સર વાદી આરથ કરે, જીંડાને સારાતું નીમ.

લાખો ઉપાય કરવા છતાં કડવો લીંબડો હોય તે મીઠો થતો
નથી તેમજ જીંડા માલુસ ઉપર ગમે તેટલા ઉપકાર કરે, માથું
અર્પણ કરે, છતાં તે કદાપિ તેની જીંડપ છોડતો નથી.

૭

સમજણુ દે તો સંપત્તિ દે, નકર સમજણુ પાછી લે;
સમજણુ ને સંપત્તિ નઈ, એ બે ધક્કા તું મ દે.

હે પરમેશ્વર જો જીદિ આપે તો સાથે સાથે સંપત્તિ પણ
આપજો નહિંતર તારી સમજણુ પાછી લઈ લે. સંપત્તિ વિનાની
સમજણુ અને સમજણુ વિનાની સંપત્તિ નકામાં છે. માટે એ બે
ધક્કા તું મારીશમાં.

૪

આવેતુનો નહિ ઝોરતો, આવેતુ ઉછળશે; ✓
જનમની સંગાથી જીભ, પેઢાં પ્રીતું પાળશે.

જે પાછળથી આવે તેનો ઝોરતો કરવો નકામો છે કારણ કે પાછળથી આવે તે જરૂર ઉછળીને ચાલ્યા જાય છે, જન્મની સંગાથી જીભ અને પેઢાં એ ખરી પ્રીત પાળે અને મૃત્યુમાં પણ માથે જ આવે છે.

૫

પાકા ધમળા ભાર વહે, ગાગાં પંથ કરંત;
નરાં તરાં ને વનફળાં, પાકતાં મીઠાં લગંત.

પાકા બગદાર ભારે ભારવાળું ગાડું ખેંચી જાય છે, મોટા ઉંટ લાંબો પંથ કાપી શકે છે એ રીતે પુરુષ, ઘોડાં અને વનફળ એ જેમ જેમ પાકે તેમ તેમ તેની મજા છે.

૬

કાચલો કાળપ મુકે નહિ, લસણ તલે નહિ ખાય; ✓
કોડ ઉપાય પ્રજોધીયે, કાળો હંસ ન હોય.

કાચલાને સો મણુ દુધથી ધુઓ તો પણ તે કાળો રહેવાનો. લસણને કસ્તૂરીના દગલામાં ડાટે તો પણ એની ખરાબ ગંધ એ છોડે જ નહિ, અને કરોડો ઉપાયથી કાગડાને શીખવવામાં આવે તો પણ તે હંસ બને જ નહિ.

૭

મન દે તો તું માયા દે, નહિ તો મનને વાર; ✓
મન મોટું માયા નહીં, એ બે ધક્કા મ માર.

હે પ્રભુ જો તું મને મોટું મન આપે તો સાથે પૈસા દેજો નહિતર નાણા વિનાના મનને પાછું લઈ લેજો કારણ કે મોટું મન આપ અને જો પૈસા ન આપ તો મારે મન તે બે ધક્કા મમાન છે.

જ્યાં જેનું નહિ પારખું, ત્યાં તેનું નહિ કામ;
ધોળી ખિચારા કયા કરે, જ્યાં દીગમ્બરનાં ગામ.

જ્યાં જેની પરિક્ષા નથી ત્યાં તેનો વમવાટ નકામો છે, નાગા
ખાવાના ગામમાં રહીને ધોળી ખીચારો શું કરે ?

૯

જા વિદા જ રા ર મેં, ખાપણુ એ'કારે;
ખાળી જાળી હલ નીકળે, વાઢાંચ વીસારે.

હે શ્રવ એક દિવસ અહીંથી રમસાનમાં ખાપણુ આઢીને
જવાનુ છે, ગમે તેવુ વહાનુ માણસ હોય તો પણ એ સ્થિતિમાં
ખાળી, ગખ કરી અને વિસારીને ચાલ્યુ જાય છે.

૧૦

આવતડાં ને છોકીયો, પછી દીધો રાય;
માઠે મુકને જનમીયો, કુશળ કયાંથી હોય !

માનાના ઉદરમાંથી અવતરતા જ છોક ખાધી પછી રાખ
પડ્યો, એવા માઠા મુકનમાં જ જન્મ ધવાથી કુશળતાની
આશા કયાંથી હોય !

૧૧

ચાર પોર ધધે ચડ્યો, ચાર પોર રહ્યો સોય;
જખ્યા નહિ મજરાજને, કુશળ કયાંથી હોય !

ચાર પોર સુધી પેટ ભરવાને ધધા ઉપર ચડ્યો અને ખાકીના
ચાર પોર ઉધમાં પડ્યો ગદ્યો. ઇશ્વરનું ભજન ક્યારે પણ કર્યું નહિ
પછી કુશળ કેમ કરીને હોઈ શકે ! અર્થાત્ ન જ હોઈ શકે

નગણે વાસે વસવું નઈ, સજ્જનની પત જાય; ✓
ચંદન પડયું ચોકમાં, ઈધણ મુલ વેચાય.

ત્યાં નગણા માણસ વમે છે ત્યાં રહેવાથી સજ્જનની કિંમત
ઘટે છે. ચંદનની ભારી ચોકમાં પડી હોય તે સુવામાં બાગવાના
કાષ્ટની કિંમતે વેચાય છે

જા વિદા હલ જરાએ, કોરો ઘડો મસાણુ;
થોડે ઘણે દીકડે, દેહપર થીન્દી પાણુ.

હે છવ એક દિવસ અંદીથી સ્મરણમા મારા ઘડા મહિત
જવાનું છે. અને થોડા ઘણા દિવસમા તાગ સગીર ઉપર પાણુ
ખડકવામાં આવશે

જોળન મયો જરા કુત્તી, જમ શીકારી જોય;
કાળ અપાટા દે રહ્યો, કુશળ કયાથી હોય !

યૌવન રૂપી સસલાની પછવાડે વૃદ્ધાવસ્થા રૂપી કુતરીને લઈ
જમ રૂપી શીકારી દોડી રહ્યો છે અને માથા ઉપર કાળ અપાટા
દઈ ગયો છે તેમા કુશળ કયાથી હોય !

કુશળ નહીં કેશં કુંગરાં, કુશળ નહીં ધરતી આભ;
માનવીયાં કુશળ કયાંથી, પાણી હંદા ગાભ.

મોટા અવાસો (જગલાઓ) કુંગરાઓ, પૃથ્વી કે આકાશ
કોઈ વસ્તુ કુશળ (કાયમી) નથી તો પછી પાણીના પરપોટા
જેવા મનુષ્યનો દેહ કુશળ કયાથી હોય ?

૧૨

ચેતુન્જયી ગરવો સરસ, જટાળા વસે ભેગેશ,
ડાહર મારો દેશ, રાજેસર છેટે રીયો.

જેની અદર જટાધારી યોગીઓ રહે છે એવો અને શત્રુજ-
યથી સુદર ગીરનાર જેવો ભ્યાં પર્વત છે તેની આસપાસમાં આવેલ
ડાહરના પુલ જેવો મારો રાજેસર દેશ ધણો છેટો ગહી ગયો

૧૩

મનમુખા માનવ તણા, એટલા બધા અઠીક,
ભાચળીયો લખમણ બણે, ઠાકર કરે ઇ ઠીક

માણસ જેટલા મનના વિચારો કરે તે બધા ખોટા છે પરંતુ
લખમણ ભાચળીયો કહે છે કે ઈશ્વર જે કરે તે જ મત્ય છે

૧૪

૭ નામ રહંદા કંકરં, નાણા નહીં રહત,
કીરત હુંદા કોટડા, પાડયા નહીં પડંત

આ જગતમાં માણસોના નામ નહીં ભય છે નાણા રહેતાં
નથી, કીર્તિના કોટ તે કાંઈ દિવસ પાડ્યા પડતા નથી એટલે
કે કીર્તિ અમર છે

૧૫

હાથ વધુટી ગીર પડી, કાઢ શકે નહિ કોય,
હોણી અણુ હોણી નહીં, હોણી હોય સો હોય.

હાથમાંથી વધુટી જઈને જે વસ્તુ ચાની ગઈ તે ફરીને પાછી
મળતી નથી જે વાત બનવાની નથી તે કાંઈ દિવસ બનતી નથી અને
બનવાની છે તે ગમે તેટલા પ્રયત્નો કરવા છતાં બન્યે જ નથી

ભલ ઘોડાં કાઠી ભલા, પેની ઢક પેરવેશ;
ડાલર મારો દેશ, રાજેસર છેટે રહ્યો.

ન્યાં ઘોડા બહુ જ સરસ છે તેમજ તેપર ચડનારા કાઠી
લોકો ભલા છે, જેના પહેરવેશ પેની સુધી આખા શરીરને ઢાંકી
દીધે એવા છે. એવા ડાલર પુલ સરીખો મારો દેશ છેટે રહી ગયો.

હર કલા અને વે લખ્યા, રેન છઠીસ અંક;
જવ વધે અને તલ ઘટે, રે રે જીવ નીશંક.

શંકરે કલા અને વિધાતાએ લખ્યા તે છઠીના આંકડા જવ
ભાર વધતા નથી તેમજ તલભાર ઘટતા નથી માટે હે જીવ તું
નિશંક થા. જે કાળે જે બનવાનું છે તે બને જ છે.

ખાણું જાય ખપી, વાયુ ભરીયલ વીજરા;
જશ લગી જમવારા, દેવાણુંડ ડગશે નઇ.

પવનથી ભરેલ મનુષ્યનો દેહ નાશ પામે છે પરંતુ સંપાદન
કરેલ યશનો કાળાંતરે પણ નાશ થતો નથી. માણસનો દેહ ક્ષણીક
છે. પરંતુ યશ ચીરંજીવ છે તે હે દેવાણુંડ કોઇ દિવસ ડગતો નથી.

સંપત્તિ દેખી ન રાચીયે, દુખ આબ્યે મ રાય;
હોણી અણુ હોણી નહીં, હોણી હોય સો હોય.

સંપત્તિ જોઈ પુલાઈ ન જવું અને દુઃખ પડવાથી રાવું નહીં
પરંતુ હીમત રાખવી કારણ કે બનવાનું છે તે બન્યાજ કરે છે
ભાવીને કોઇ મટાડી શકતું નથી.

૧૬

લાખ વમામણ કોડ બુધ, કર દેખો ને કોય;
હોણી અણ હોણી નઈ, હોણી હોય સો હોય.

લાખો રીતે વિમામણ કર્યા કરો, કોડ રીતે બુદ્ધિથી વિચાર્યા
કરો છતાં ને નથી બનવાનું તે કદી નથી બનવાનું અને બનવાનું
છે તે બનવાનું જ છે.

૧૭

માથે મંદીલ બાંધતા, જામા પહેરતા જે;
અં જે થી ઉ તા રે, સીંદર વીંટે શામળા.

માથા ઉપર ઠસળી મોનેરી પાધડીઓ બાંધતા હોય, અને
રેશમી જામાઓ પહેરતા હોય તેને પણ મર્યા પછી શરીર ઉપરથી
બધું ઉતારી લઈ મોંદરીથી વીંટે છે.

૧૮

અધારાનો એકલો, કાં અંસુ રો કાઢય;
રેવા દેને રાત્ય; સાંજ પડી ગઈ શામળા.

મરણ પામેલા દેહને ઉતાવળથી અધારાનો અને મોટી રાત્રે
એકલો નહિ કાઢતાં રાત રેવા દેને એમ કહેવા છતાં દેહમાંથી
આત્મા ઉડી ગયા પછી એક ક્ષણ પણ ધગમાં કાંઈ ગમતું નથી.

૧૯

જેઠ તેડથી ન થીયે, કીરત હંદાં કામ;
જેઠે ટાંચો તનની ચામ, રાણા રતન નિપજે.

જેવા તેવાથી કીર્તિનાં કાર્ય બનતાં નથી, સુરવીર તેમજ
દાતારથી જ બને છે. કારણ કે તનની ચામડી ટાંચી નાખે ત્યારે
જ ગત પાકે છે.

૧૬

સતા હોય ઉપર ચડે, પેસે પંચા હોય,
હોણી અણુ હોણી નધ, હોણી હોય સો હોય.

ચૌદ બ્રહ્માડની ઉપર ચડી જાય કે પછી માતમા પાતાળમા
જી જાય તો પણ જે ન બનવાનું તે બનતું નથી બનવાનું જ
તે છે જે કાળે જે ચવાનું હોય તે થયા જ કરે છે

૧૭

સાટા જલેખી સુખડા, ખંતથી જે ખાતા; ✓
ભૂપત વણુ ભાતા, સરગે હાડયા શામળા.

સાટા જલેખી અને સુખડીઓ જેવા ભાતભાતના પકવાનો
તપૂર્વક ખાતા હોય તેવા મોટા મોટા ભૂપતિઓ પણ સ્વર્ગમા
ખાતા વિના ચાલ્યા જાય છે એટલે કે મરતા કોઈ સાથે આવતું નથી

૧૮

ભાણને ભળાવ્યાં, અસી અને ધરની આથ;
રેવા દેજે રાત, સાજ પડી ગઈ શામળા.

મૃત્યુ વખતે હડી જતો આત્મા પ્રભુને વિનવે છે કે, મારી
મી, ધરની મીલકત એ બધું ભાઈઓને ભળાવી દીધું છે એટલે
મોડી રાત્રે નહિ કાઢતા દેહને રાતની મત ધરમા રહેવા દેજે

૧૯

રેઢી હુત જો રાણા, સારખ વીકમ રાઉત,
લેવાઈ લાખેણા, દોડત કંઈ બરડા ધણી.

ભલાઈ રેઢી પડી હોત એટલે કે કાષ્ઠપણુ, ભોગ આપ્યા વિના
પ્રાપ્ત થતી હોત તો હે બરડાના ધણી રાણા વીકમના દીકરા તે
ભલાઈ લેવાને સૌ દોડત પરતુ ભલાઈ ક્યા રેઢી પડી છે

પરણુતા મેં પરખીયો, મૂછાં તણી અણી,
મેં તો લાંબી પહેરણા, જઠ પહેરશે ઘણી.

પરણુતી વખતે મારા પતિની મૂછોની અણી આજા માણુમાથી
જ્યેષ્ઠ મારા પતિની પરિક્ષા કરી લીધી છે કે ઘણી સીઓ વિધવા
થયા પછી હું વિધવા ચંદ્રસ અર્થાત મારો પતિ વણને માગીને
પછી જ મરો એવી ખાતરી છે

બહુ વણુજ બહુ બેટીયા, દો નારી ભરથાર,
ઉનકું કહ્યા મારીયે, માર દીયા કીરતાર

બહુ વેપાર બેડતો હોય, જેને ઘણી જ દીકરીઓ હોય બે
સી હોય તેવા માણુસને શુ મારવો કારણ કે પ્રભુએ જ તેને માયો
છે, અર્થાત ઉપકૃષ્ટા પુરુષ મરેલા સમાન જ છે

જેણે લોળો લાળ્યો, ફૂલા છાબ ભરે,
ખીણુ સોનું પહેરવા, ચતુરા નાર ધરે.

જેણે કુલોની છાબડીઓ ભરી ભરીને પુળ કરીને પ્રેમથી
શ કરને જન્મા હોય તેને જ ખરેખર પહેવા માટે મુશ્કેલ અને
ધરમા ચતુર સી હોય છે

નેહ નલાવણુ કંઠણુ છે, સખથી નલો નાહી,
મીણુનો તુરગ કરી, ચલવે પાવક માહી.

મીણુનો ઘેડો બનાવીને અગ્નિમા ચાલુ તેના કરતાં પણ
એક જ ગયથી પ્રેમને નીલાવવો તે કાર્ય મુશ્કેલ છે બધાથી પ્રેમ
નથી શકતો નથી, વિરલા જ નલાવી શકે છે

મૂછ ખનાયે મરહકું, લજ્જવિન કેસી મૂછ;
જનકી મૂછમે લજ નહીં, વેા મૂછ ખરાખર પૂછ.

લાજવાળા અને ખરા મરહની. મૂછ તે સાચી મૂછ છે પરંતુ
લાજ વિનાના પુરુષની મૂછ તે પૂછડા જેવી જ છે.

અપાઠે તો હળ હાંકે, લાડકવાયી ધી;
ખેચર હોઈ પૂછણે, એના વાંક દી.

અપાઠ મહિનામાં જમીનમાં હળ હાંકે, દીકરીને બહુ જ
લાડકી ગમે અને જીનિ પૂછીને દરેક કામકાજ કરે એ વાંકા
દિવમવાળો દુર્ભાગી છે.

કીતને ખેજે ખપ ગયે, વિધ વિધ પહેરી વેષ;
ભજ્યા વીના ભભુતીયા, નાવે એજ નરેશ.

ખેજાના જેવા વિધવિધ પ્રકારના વેષ ધારણ કરીને કેટલાયે
મનુષ્યો ખતમ થઈ જાય અને પાછા જન્મે છે પરંતુ ઇશ્વરના
ભજન વિના ઉદ્ધાર થતો નથી.

ચલત ટાંક અક્ષર મુકે, એહી પ્રીતકો મૂલ;
નાતો તોડી નીલો રહે, મુખ પર ડાલે ધૂલ.

લખતી વખતે જેવી ટાંક ચાલી જાય છે તેવો અક્ષર મુકાતો
જાય છે એજ પ્રીતીનું ખરું મૂલ્ય છે. મનમાં તોડીને જે અક્ષર
લીલો રહે છે તેના મોઢા ઉપર ધૂળ નાખવામાં આવે છે.

૨૪

કાઠિ બાબા કાગોલીયા, કાઠિ બાબા કપુત,
હકડી તો મહી લાવી, હકડો લાવો સપુત

માઝા કુપુત હોય તે કાગડાના કાગોલીયા જેવા'છે એટલે
નકામા છે પરંતુ એમદ ભેમ હોય તે માગી અને સુપુત એમ હોય
તો બસ છે કારણ કે એક સુપુત આખા કુળને તારે છે

૨૫

રણ જીતણુ ઠકણુ બંધણુ, પુત વધાયું સાવ,
એતા ટાણુ હાઈના, કાણુ રક કાણુ રાવ

જ્યુ સન્નામમા જીત, લખ પ્રમગ અને પોતાને ઘેર પુત્રના
જ મની વધાઈ એ પ્રસંગો ગળા તેમજ રક સર્વ કાઢને ખરેખર
હાઈના પ્રસંગો છે

૨૬

દશ વીશ દોખી નહીં, મિત્ર નહી પચાસ,
તો જનની ભારે મરી, શુ ઉપાડયો નવ માસ

જેને દશ વીશ દુશ્મન નથી તેમજ પચાસેક મિત્રો નથી તેવા
પુરુષની માતાએ પણ નવ માસ વધા ભાગ ઉપાડયો છે

૨૭

સામેરી સોનાર જ્યુ, ઓલાણી મ કુંક,
અરથ ન આવે આપણે, મનથી ઉતારી સુક

સામેરી કહે છે કે મોનીની પેઠે ઓલાઈ ગયેલી ધુણીને કુંક
માર મા એટલે કે ગમેલી વાત સંભારમાં કારણ કે તેથી મોટું અર્થ
સરતો નથી માટે તે વસ્તુ મનમાંથી કાઢી નાખ

૨૪

કૂકડ બચાં આઠ જણે, આઠેય બીચારાં;
સિંહણુ તો એકજ જણે, એકેધ હજારાં.

કૂકડી એકી સાથે આઠ આઠ બચાં જણે છે પરંતુ આઠેય રાંક હોય છે પરંતુ સિંહણુ એક જ માવજને જન્મ આપે છે તે એક હજાર જેવો હોય છે.

૨૫

ઘર છુટે ઘર પાલટે, ત્રોયા પડંદા તાવ;
ત્રણેય ટાણાં મોતનાં, કાણુ રંક ને રાવ.

કોષ ઘર છુટી જતું હોય, જમીન પડાવી જતું હોય અને પોતાની સ્ત્રી ઉપર કોષ કુદષ્ટિ કરતું હોય તે ત્રણે પ્રસંગે ગળા હોય કે રંક પરંતુ તેમણે મરી શીટવું જોઈએ

૨૬

વેરી ઘાથી ગયો, મંગન ગયો નિરાશ;
તો જનની ભારે મરા, શુ' ઉપાડ્યો નવ માસ.

રણસંઘામમાં મળેલો વેરી ઘા ચુકાવી ચાલ્યો જાય અને જેને ઘેર આવેલો માંગણુ નિરાશ થઈને જાય તેવા પુરુષની માતાએ નવ નવ માસ ભાર વેંદાર્યો તે ખરેખર વથા છે.

૨૭

મળવો ભલો બીછરન છુરી, છુરી આ જગની રીત;
શીર પસ્તાઈ મેં સખી, પ ર દે રી થી પ્રીત.

સ્નેહીને મળવું તે બહુ જ સાર છે અને તેનાથી છુટા પડવું ખુર છે. જગતની તે રીત ખરેખર છુરી છે અને તે છુરી રીતને લઈ પરદેશી સાથે પ્રીત બાંધીને હે સખી હવે હું પસ્તાઉ છું.

૨૮

પાણી પરકળો ઠક્કરા, બીજ પરકળો કન્ન,
લોમ લલા ન્યા નીપજે, નર તોરીંગ ને અન્ન

પાણીથી પુરુષનું પારખું છે, બીજનું પારખું દાણું સારું.
નીપજે તેનાથી છે અને ન્યા પ્રમદ પુરુષો-ભેમદાર લોહાઓ.
અને અંગક અનાજ નીપજે છે તેનાથી શૂનિનું પારખું છે

૨૯

હાલે યાકા હસુની, બોલે ચગા વેણુ,
મરમાળા મજલસ બચાં, નારી હુન્દી નેણુ

હમના જેવી ચાન ચારે છે સુદૃઢ મૂન ગમતાં વચનો બોને
કે અને મરમાળા તેમજ જેને ભેદને આનંદ ઉપજે તેવા નેત્રોવાળા
સ્ત્રી એ ખત્રી સ્ત્રી છે અને તે લાભશાળીને જ પ્રાપ્ત થાય છે

૩૦

નઈ નીતી નઈ ન્યાય, અનગળા ન્યા અધેર,
રેણુ એના રાજમા, જીવન ખારું ઝેર

જે ગળ્યમા નીતિ કે ન્યાય નથી અને અપાર અધાર છે તે
ગળ્યમા જીવન ગુઝરવું તે ખારું ઝેર સમાન છે

૩૧

કયા રણુમા બાય કે, મત દુઢે કોઈ સાથ,
તારા બેલી ત્રણુ જણુ, હૈયુ કટારી હાથ

હે પતિ, રણુમા જીવને બીને કોઈ સાથ મેળવવા પ્રયત્ન
કરશોમા મરણુ કે છાતી મટારી તેમજ હાથ એ ત્રણ તમારા ખરા
મ ગાયી છે એટલે બીજા વિશેષ સગાથીની જરૂર જ નથી

અનકાર] જેની જોતાં વાટ ધ માનવી આવી મળે [શ રવિશ કર પડિત
દુહો ૧ પૃષ્ઠ ૨

૨૮

• ભલી વન ભલા, નર મરદ ન નીપજે;
જાયે જુ મા નાં, કમળ જે કુંતા તણે.

ભલી માતા વિના પુત્ર મર્દ નથી નિવડતો. કણું ને કુંતા
જેવી માતા હતી તેથી કણું બહાદુર થયો. અર્થાત. માતા સારી
હોય તો પુત્ર મારો થાય.

૨૯

કંચન વરણી કામની, ચંપા વરણાં ચીર;
મન હરન્તી ધરની નહીં, કરની મે તકસીર.

• સોનાના જેવા રંગવાળા, ચંપાના જેવાં રંગનાં વસ્ત્રો પરિધાન
કરવાવાળા અને મનને હરણ કરનારી સ્ત્રી જેના ધરમાં નથી તેની
કરણીમાં ખરેખર કાંઈક તકસીર છે. તે પુરુષ કમનિા ખરે હીણો છે.

૩૦

મિત્રુ નઈ કોઈ મલકમાં, વિશ્વ બધાથી વેર;
એકલ આથડતો ફરે, એવું જીવન ખાઈ ઝેર.

જેને આખા જગતમાં કોઈ મિત્ર નથી અને બધા સાથે વેર
બાંધીને એકલો આથડતો ફરે છે તેવું જીવન ઝેર જેવું સમજવું.

૩૧

કંધા રણમાં જાયકે, લાગી કુળ મ લજા;
જોળી આવે ત્રબકતી, મર્દી કેરી મજા.

હે સ્વામી રણસંગ્રામમાં જઈને પાછો લાગીને તારા કુળને
લજાવીશ માં. પણ તને હાથય સ્થિતિમાં ઘેર લાવે એ વખતે જોળા
લોહીથી ટપકતી હોય તેમાં મર્દોની ખરી મજા છે.

૩૨

મેં પુછ માહેલડી, ગાજે કીતનો વાસ,
એક મારે ભડ પાચસો, એતા ભડ પચાસ.

હે સખી મારો પ્રતિ જલ્દીથી ગાજ્યો જય તેમ નથી
કારણ કે એકે જલ્ પાચમો ચોક્કાને મારે તેવા પચાસ ખરા
મરદોનો તેને મગાય છે

૩૩

રાજા ભોગી અગત જળ, ઉનકી ઉલટી રીત,
તેથી ડરતા રીજયે, થોડી પાળે પ્રીત

રાજા, યોગી, અગ્નિ, અને પાણી એ મરેની ડનની રીત
હોય છે તેથી તેનાથી ડરતા રહીને બહુ ઝાણી પ્રીતિ ગમવી
તેજ માફ છે

૩૪

ચાર પગો ને ચોસરો, રા જ દ વા ર મુકાઇ,
સાભળને સા ગણુ શી, કાળો હાથી કહેવાય.

ચાર પગવાળો અને વિશાળ કાચ અને ગજદરબારમા જ
શામે તે હાથી પણ હે માગણુશી કાળો હોય છે

૩૫

કાળી ઉનનુ કાતણુ, પર ઘરે જે વણાય,
સાભળને સા ગણુ શી, કાળી કામળ કેવાય

કાળા ઉનને કાતીને વણવામા આવે તે કાળજી (ધાળજી)
પણ હે સાગણુશી કાળી હોય છે

૩૨

કંઠા રણુમાં બાય કે, લાગી ન આયો શેણુ;
તારી, બાંહ ન ગ્રહીશાં, તું ભાને હું ભેણુ.

વળી રણુમા જઈને પછી ત્યાથી હે વહાલા પતિ લાગીને
આવીશમા કારણુ કે જે લાગીને આવીશ તો તારો હાથ હું પકડીશ
નહિ-તાગ અને મારા વચ્ચે ભાઈ અને બહેનનો સબધ થઈ જશે.

૩૩

નહિ નરંદાં સિદ્ધ કળા, કામન ને કમળા;
એતાં અંત ન લીજીયે, ઘર વાંચીયે કુશળા.

નહિ, ગળ, સિદ્ધની કળા, સ્ત્રી, લક્ષ્મી એટલી વસ્તુઓનો
પોતાના ઘરનું કલ્યાણ ઇચ્છનારે અત ન લેવા તે વસ્તુઓનો અત
લેવાથી પરિણામ શુર આવે છે

૩૪

ઉગમ ભોળી થી ઉપડી, આથમણો જે ભય;
સાંભળ ને સાંગણુશી, કાળો મોં કહેવાય.

ઉગમણા દુરમનો ગયા હોય અને પોતે તે તરફ જવાનું કદી
એથી ઉલટો દુરમનોથી ડગીને આથમણો ભય તેનું મોહું હે સાંગ-
ણુશી કાળુ છે-તે કાળા મોં વાળો કહેવાય છે.

૩૫

અંગથી ઉમટીયા ઈ, ઉગતા રૂડા કેવાય;
સાંભળને સાંગણુશી, કાળા વાળ કેવાય.

અંગની અદ્યથી ઉગતા જે કાર્ષક માગ દેખાય છે પણ
પાછળથી ઠીક ન લાગે તે વાળ પણ હે સાંગણુશી કાળા હોય છે.

૩૬

લજ ને રખ તો જીવ રખ, લજ વીણુ જીવ ન રખ;

• સાંચા માણું એટલો, રખ તો બેચ લેજાં રખ.

હે ઈશ્વર, તારા પાસે એટલું જ માણું છું કે આ દુનીયામાં જીવતા સુધી લાજ કાયમ રખજો લાજ વિનાનું જીવતર જીવાડી-શામા કારણ કે લાજ વિનાનું જીવતર નકામું છે.

૩૭

સીંહ સંગમ મૃગ કેસરી, કેળ ફળે એક વાર;

ત્રીયા તુરંગ હમીરહઠ, ચડે ન દુજી વાર.

મીંહનો સંગમ એક જ વાર થાય છે મૃગની કસ્ટુરી એક જ વખત તેની નાભિમા પાકે છે અને કેળ એક જ વાર ફળે છે. તેવી જ રીતે સ્ત્રી, ઘોડો અને હમીરનો હઠ એક વાર લેવાઈ ગયો તો ફરી એ છૂટતો જ નથી.

૩૮

સુણતલ કાન ન માની ધં, નજરેં નેયાં સાચ;

ત્રણ ભાગ્યા સંધાય નહિ, મન મોતી નેં કાચ.

કાને સાલગી વાત માનવી નહિ. નજરે નેચેલી વાત જ સાચી હોય છે. મન મોતી અને કાચ ત્રણે ભાગ્યા પછી કોઈ રીતે સાંધી શકાતા નથી માટે કોઈ વાતે ઉતાવળ કરવી નહિ.

૩૯

સામેરી સાચર ઉમટયો, રતન તણાણા જાય;

કરમ હિણો કર વાપરે, ચંખલે મુઠ ભરાય.

રત્નોનો આગ્રો સમુદ્ર ઉમટયો હોય અને તેની અંદર અનેક રત્નો તણાના જતા હોય તે લેવા પ્રયત્ન કરતો જતા કર્મ હીણા મનુષ્યની મુમીમા સખવા જ આવે છે, રત્ન સાંપડતું નથી.

૩૬

કાયા જાળે સાળદી, નાક મ જાળે નકખ;
પાણી મ જાળે પાવળું, લોઠ હાલે મર લકખ.

આખી કાયા હલે નાશ પામતી પરંતુ નખ જેટલું નાક
જનશે માં. લોહીનાં પરનાળાં હલે ચાલ્યા જાય પરંતુ એક પાવળું
પણ પાણી ન જાય.

૩૭

ગામ હટે ગઢ પાલટે, ધરા પલટી જાય;
શાહ પુરુષનો જોલવો, વચન પલટી ન જાય.

ગામ બદલી જાય, ગઢ પલટી જાય તેમજ પૃથ્વી આ પડથી
શીજે પડ થઈ જાય તો પણ મહોનું વચન કદી પલટતુ નથી.

૩૮

મોતી ભાંગે વિધતાં, મનડું વેણુ કવેણુ;
તુરી ભાંગે ટેપાવતાં, સાંધો ન લીયે શેણુ.

મોતી વીધતાં ભાંગે છે, માણસનું મન ખરાબ વચનથી
ભાંગે છે તેમજ ઘોડો ઠેકાવતાં ભાંગે છે—તે પાછા ફરીને મ્યારે ય
મંધાતાં નથી.

૩૯

સામેરો સમય વીત ગયો, ભણ્યો નહ જુગદીશ;
નાજ જનની કાટીયો, કચું કાટ્યો નહિ રીશ.

દુનીયાની આજપંપાજમાં વખત વીતી ગયો અને ઇશ્વરનું
લજન ન કચું તેવા મનુષ્યની માતાએ બાળકના જન્મ વખતે તેનું
નાજ કાપતાં માથું કેમ ન કાપી નાખ્યું ?

૪૦

મનના જેને માર, લોઈ કાઢ લેજો ચડે,
સિદ્ધ બુદ્ધો સંસાર, મલકમા માતો ફરે.

જેને મનમા ચિતાના માર પડે છે એના શરીર પર લોહીને
છાટી પણ ચડતો નથી પણ જે પુરુષ માધુ ધર્મ મમારને બૂલી
બપ છે એ જ જગતમા મસ્ત થઈને ફરે છે

૪૧

ચડતા શીર ઉપર ચડે, ઉતરતા અળગા થાય,
ઉતર્યા કલક ચડે, ઈ મરણુલર માથે રહે.

ચડતા એટલે યુવાન અવસ્થામા શીર ઉપર ચડેલું કલક વૃદ્ધ
વસ્થામા ઉતરી શકે છે પરંતુ વૃદ્ધાવસ્થામા અદ્યમીને છેડે ચડેલું
કલક મગ્તા છતા પણ જતું નથી

૪૨

દીઠો નહિ દાયરો, ન દીધા મેમાનુને માન,
ઈ જમપુરીમા બાણુ, કેણે આપી કંથડા ?

જેણે દાયરો મધ દિવસ જોયો નથી મેમાનને માન આપ્યા નથી
એની એના મરણુ વખતે જમપુરીમા કાણે ખગર આપી હશે ?

૪૩

પાતળ પેરણુ લવચડણુ, લોભ ત્રીયા જગલલ,
લાલચ કયે લલે નઈ, લખ્યા હોય ભે લલ

પહેગ્વાને પાતળા સુદર વસ્ત્રો, ચડવાને માર થોડુ, સારી જમીન,
મનદરણુ કરનારી ભલી સ્ત્રી એટલી વસ્તુઓ લાલચ કરવાથી કે મમે
તેટલી પ્રવૃત્તિ કરવાથી મગતી નથી પરંતુ લાગ્યમા લખી હોય તો જ
આપ્ત થાય છે

૪૦

મુખે ન મુખે ત્રણ જણા, કોને સખી એ કીયા;
પ્રીતવછોયા બહુ રણા, માથે વેર ખટુકે ઘણા.

હે સખી જે ત્રણ જણા આ જગતમા સુખથી ઉઘી શકતા નથી તે કોણ ? (જવાબ મળે છે) પ્રેમીનો વિયોગ થયો હોય, માથે કગજ હોય, અને જેને માથે વણા દુરમનો હોય તે ત્રણ જણા સુખે નીંદર લઈ શકતા નથી

૪૧

કાળપ મૂકે કેશ, મન કાળપ મૂકે નહીં;
વીપરીત થતાં વેશ, તે ગયે વલખા રહ્યાં.

વાગ પોતાની કાળપ મૂકી દે છે છતાં મન કાળપ મુકવું નથી જે કે વાળની કાળપ જતા અને વેષ બદલાતા રૂત વલખા મારવા જ બાકી રહે છે બાકી બધું ચાલ્યું જાય છે

૪૨

કંથડા રણુમે' ન ચડ્યો, દાન કણુ નહીં કીન,
વસતે નગર ન જાણીયો, જમકું' કેણે કીન.

(કાચર કથને સ્ત્રી કહે છે) હે કથ, કોઈ દિવસ રણુમા ચડ્યો નહિ, ગરીબોને કાંઈ દાન દીધું નહિ, વસતા નગરમા કોઈએ જાણ્યો નહિ છતાં જમને કોણે ખમગ આપ્યા (જમ કેમ કરીને લઈ ગયા ?)

૪૩

ઘોડું ધુધટ મીન જળ, લજકુળ અસ્ત્રીયા;
એતા માડી ન શીખવે, કુદંતા કો રંગા.

ઘોડાને ચપળતા (ધુધટની મર્યાદા) માણવાની પાણી સાથેની પ્રીત, સ્ત્રીને કુળની લાજ, અને હરણને કુદવાનું એટલા વાના માતા શીખવતી નથી પણ કુદગતી જ પ્રાપ્ત થાય છે

૪૪

આભા ગઠે વીળા ગળે, યવન ઉડાડે જે,
જગ બધાને છવાડવા, મહીપત આઠ્યો મે.

આકાશમાં વીજળીના ઝગકારા સાથે વાદળાની ગર્જના થાય છે, પૃથ્વી ઉપરથી રજ ઉડી જાય છે ત્યારે આખા જગતને છવાડનાર વરમાદની શરૂઆત થઈ છે તેનું સ્મરન થાય છે

૪૫

ખાવ ખવરાવો ખુબીયું, લાવુ ગીને ના લોક,
ચોડે ઘણેય કીકડે, ઇતે રાંધુ કોક

આ જગતમાં આવીને ખાતુ ખવરાવવું અને આનંદ કરવો એ જ ખરો લાભ છે કારણ કે ચોડા કે ઘણા દિવસો પછી સૌને નાશ પામવું છે

૪૬

વાતુ રેશે વીર, લલપું તણી જ ભાણુના,
પડશે પંડ શરીર, પરસર ગઠ પડશે નહિ

આ જગતમાં હે ભાણુના કુમાર વીર પુરોની વાતો રહી જાય છે, શરીર પડે છે પરંતુ કીર્તિના ગઠ પાડ્યો પડતો નથી- અનર અમર છે

૪૭

નાને નાને છવસે, બહી ન કરીયે બાત,
પારોરે કે કામમે, શેર કીયુ સમાત.

નાના દીકના માણુમ પાસે મોગી (ખાનગી) વાત કોઈ દિવસ કરવી નહીં અને કરીએ તો પરિણામ અગાળ આવે છે કારણ કે પારોરના વામણુમાં શેર કોઈ દિવસ સમાત નથી.

૪૪

આલાં ગડે વીજાં ઝળે, મોરાં કરે મલ્હાર;

જગ બધાને જીવાડવા, આબ્યો મેહ ઉદાર.

આકાશમાં ગર્જના સાથે વીજળી ચમકે છે, મોરલાઓ સાંકળના ત્રણ ત્રણ કટકા કરી જાણે મલ્હાર રાગ છેડતા હોય તેમ ટહુકાર કરે ॥ ત્યારે જગત આખાને જીવાડનાર ઉદાર વરસાદ આવે છે.

૪૫

લાંગા લાવ સંસારની, દીયા લજ્યા દોય;

ન દીયા ન પ્રભુ લજ્યા, ગયા જમવાડું ખોય.

હે લાંગા, દાન દેવું અને ધન્યવસ્તુ જન્મ કીર્તન કરવું એ ખેજ આ સંસારના ખરા લાલ છે. જેણે દાન ન દીધું તેમજ ધન્યવસ્તુ લેખ્યા નહિ તેણે જન્મ વૃથા ગુમાવ્યો જાણવો.

૪૬

જીવતાં લગ જેર ન થીયે, સાકર હુંદા શેણ;

મરી જાવું માનવીયાં, રેશે લલપણ વેણ.

હે સજ્જન પુરુષો આ જગતમાં જીવતાં સુધી સાકર જેવા યજ્ઞને રહેવું જેર ન બનવું કારણ કે મરી ગયા પછી પણ માણસનાં લલપણનાં વચનો કાપમ રહી જાય છે.

૪૭

વા ત ડી યું હૈ યા માં ય, વધીને વડ થીયું;

સજ્જન સાથ મળ્યા નઈ, દુરોજનને ન કયું.

દીલની ખાનગી વાતો અંતઃકરણમાં વધીને જ વડલા જેવડી મોટી થઈ ગયેલી છે. કારણ કે તે વાતો ટહેવાને કોઈ સજ્જનનો સાથ મળ્યો નહીં અને દુર્જનને કહી શકાય તેમ ન હોવાથી ન કહી, એટલે મનની મનમાં જ રહી.

૪૮

કામી કુળ ન ઝોળખે, લોભી ન જાણે લાજ;
મરણ વખત ન ઝોળખે, ભૂખ્યો ખાય અખાજ.

કામી પુરુષ કુળને ઝોળખતો નથી, લોભીને લાજ હોતી નથી,
મૃત્યુ આવે ત્યારે તે વખત કવખત ઝોળખતું નથી, અને ભૂખ્યો
માણસ કંઈ નહિ ગણતાં છેવટ અખાજ પણ ખાય છે.

૪૯

દુખળ પણ દેખીને, કુશળ પુછે નહીં કોઈ;
સળળ પૂછે સળ કોઈ, ઇથી માત્રા માતલ લલા.

દુખળા માણસને કુશળ સમાચાર પણ કોઈ પુછતું નથી. મૌ
અળળનેજ પૂછે છે. એટલે હે માત્રા, આ દુનીયામાં મળળ એટલાજ
મારા મનાય છે.

૫૦

સેણ સગાયું દીછયે, જેવી કુળની રીત;
સરખે સરખા વેરીયે, વેર વેવાઈ મીત.

હે મનજન, જેવી કુળની રીત હોય તેવું જ સગપણ ગોતરું.
વેરી, વેવાઈ અને સ્નેહી સરખે મરખા ગોતવા કારણ કે એ બધું
સરખા વચ્ચે જ કાયમ નભે છે.

૫૧

લલપણાઈ બાળે નહિ, હીણા કુળનું હોય;
સર વાઢી સારથ કરે, ગોલાંને ગણ નોય.

હવકા કુળનું હોય તે સારમાણસાઈ જોઈ શકતું નથી. તેના
માટે માથું વાઢીને લલાઈ કરે તો પણ એ ગોલાંને ગણ હોતો નથી.

૪૮

કામી પ્રભુને લજે નહિ, જુઓ ન વેશ્યા જાત;
ડાકણને દયા હોય નહિ, ધોસે પડે ન જાત.

કામી પુરુષ પ્રભુનું લજન કરતો નથી. વેશ્યા જાત જાત
જોતી નથી, ડાકણને દયા હોતી નથી અને જાત વિના જાત
પડતી નથી.

૪૯

છતને તો છાંયા ઘણી, અછતને કોણુ આપે;
અજો કહે ઓલવાણી, ટાઢી કોણુ તાપે.

જ્યારે સંપતિ હોય છે ત્યારે સૌ કોઈ છાંયા કરે છે વિપત્તિ
વખતે કોઈ કોઈ આપવું નથી. અજો કહે છે ઓલવાઈ ગયેલી
ટાઢી સગડીને કોઈ તાપવું નથી.

૫૦

કાંઈ કથર કરે, કથરે દલ કોળે નઈ;
ઇથી ઉધરાં અમે, મુરના સોના સારખાં.

ખરાબ સ્ત્રી સાથે જાંદગી જોડવાથી દીલ પ્રદુસ્તીત બનવું
નથી માટે ખરાબ સ્ત્રીની સાથે ધરવામ માંડવા કરતાં સ્ત્રી વિનાની
જાંદગી વીતાડી દેવી તે જ હે મુરના સોના જેવી છે.

૫૧

ગણુ ઉપરજ ગણુ કરે, ઇ તો વેવારાં વટ;
અવગણુ ઉપર ગણુ કરે, ઇ ખરી ખત્રીયાં વટ.

ઉપકાર ઉપર ઉપકાર કરવો એ તો વ્યવહારિક વાત છે પરંતુ
અપકાર ઉપર ઉપકાર કરવો એ ખરું ક્ષત્રિયવટનું જૂપણ છે.

પર

મચકે પગલા માંડતી, લયકે પીઠનો લંક,
સલગ હાસ કર મુંદરી, હાડમ કળી દમક.

મચકલર પગલા માડી ચાલે છે, કેડનો વાંક વગી નય છે,
લજ્જ સહિત મુંદરી હાસ્ય કરે છે ત્યારે દત્ત પક્તિ દેખાય છે
તે જાણે દાડમની કળીઓ ચમકારા મારતી હોયની તેમ લાસે છે

પડ

ધર ઘોડી પિયુ અપચળો, વેરી વાડે વાસ,
નતના વાળે ઢાલકા, કયા ચુડલાની આશ !

ધેર પાચેક હજમની ઘોડી બાધી છે, પતિ તોફાની છે વેરી
ઓના પાડોમમા વમવાનું છે અને હમેશા તરલાયા છુબીયા ઢાલ
વાગતા સલગાય છે તેમા ઝીને ચુડલાની આશ કયાથી હોય ?

પઠ

સરવર સુકાણા ખડીયું પીયું પીયરથી હુખાણા,
માન સરોવર હસલા, ધ વનવન વીખાણા

સરોવર સુકાઈ જઈને અદર ખડીયા પડી ગયા છે જેથી
પોતાના પીયર રૂપ ગણાતા સરોવરથી દુષ્પાઈને ગાનસરોવરમા ગહે-
નારા હસો અત્યારે વનેવનમા ભટકે છે

પપ

કગર મગર ને કાચબા, જલ સૂકે ચલ નય,
સાચો સ્નેહ મીનકો, જલ સૂકે મર નય

કરયાના, મગરો અને કાચબાઓ પાણી સુકાતા ચાલ્યા નય
છે પરંતુ સાચો પ્રેમ તો માછલીનો જ છે કારણ કે તે પાણી
સુકાતા સાથેજ મરી નય છે

પર

કામની સુકર ઠલીયા, કરી ચુડીયાં ઠકોળ;
પાંદડે પાંદડે પ્રગટે, કેશુડાં રાતાં ચોળ.

સુંદરીએ કંકુવરણી ચુડીઓ પહેરેલ પોતાનો સુંદર હાથ બહાર
કાઢ્યો તે આખરાના ઝાડને પાંદડે પાંદડે જાણે કે રાતાંચોળ કેશુડાં
ખીસ્યાં ન હોય તેવો લાગે છે.

પડ

ઘર ઘોડી પિયુ અપચળો, ચરીયાં તણો મરડ;
હજી છોડે નહિ સાચળો, મુછાંચ તણો મરડ.

ઘેર સારી કાઠિયાવાડી ઘોડી બાંધી છે, પતિ તોફાની છે, ચારે
કોરથી દુરમનોએ ઘેરો ઘાલ્યો છે છતાં મારો સાલ્યો પોતાની
મૂછનો મૂરોડ છોડતો નથી.

પઠ

સરવર હંસ મનાવી લે, નેડો છે તાં ઓડ;
જેનાથી રૂડા લાગીએ, એથી તાણી મ તોડ.

હે સરોવર હજી તારા પ્રત્યે તેમની પ્રીત છે ત્યાં સુધી દોડીને
હંસને પાછા મનાવી લે કારણ કે જેનાથી આપણે રૂડાં લાગીએ
તેની સાથે તાણીને પ્રીત તોડવાથી મજા નથી.

પપ

કાઠવના કટકા માન, નીરથી નોખા પડે;
હઠ હૈયા હેવાન, સજ્જુ ગયાં સાબ્દ રીયાં.

પાણીથી વીખુટા પડતા કાવ્ય જેવા પદાર્થના પણ કટકા થઈ
જાય છે તો સજ્જનનો વિયોગ ચતાં છતાં ન કાટી જનાર હેવાન
પીશાયી દીલોને ધીક્કાર છે.

૫૬

ઈ લેણી ઈ ભુંગળા, ઈ કલા અને કોટ,
હસ હતા ઈ હાયા ગયા, લોહુની દોટમદોટ

એ મમનો, એ મીઠકત, એ કિલ્યા આને એવા ને એવા છે
પણ હસ મરીખડા માનવીઓ તેમા વમતા તે પણ ચાલ્યા ગયા
અને હવે તેા મૂર્ખ લોખની દોટદોટ ગ્હી છે

૫૭

લેકાર લાગે લોચરૂં, ધરતી ખાવા ધાય,
ઓઠા વિના એકલુ, કનઠે કેમ રેવાય

પતિના મહવામમાં જે લોચરૂં એક દિવમ સુંદર લાગતું તે
અત્યારે ભયકર લાગે છે આ ધરતી જાણે કે ખાવા દોડે છે ઓઠા
વિનાનું એમ્બુ માગથી આ જનકા હુ ગરમા કેમ કરી ગ્રહેવાશે ?

૫૮

ભાદર કાઠાની લેસ લવી, વેણ ગાય વખાણુ,
કાકિયા વાડની કામની, બરડા ચાંગો જીવાન

ભાદર નહિના માઠાની લેમ મારી ધાય છે, વેણ નહિના કાઠાની
ગાય વખાણાય છે તેવી રીતે માઠિયાવાડની સ્ત્રી અને મરડાનો
યુવક વખણાય છે

૫૯

મ ત લ જ ની મનવાર, જગત જમાડે ચુરમા,
વણ મતલજનો ચાર, રાજ ન આપે રાજયા

જ્યારે કાંઈ પણ સ્વાર્થ હોય ત્યારે આખું જગત ચુરમાની
ગસોષ જમાડે છે પરંતુ જ્યારે કાંઈ પણ સ્વાર્થ ન હોય ત્યારે
ગબડી પણ કોઈ ખવગણ નથી

૫૬

ધુરં ધં નધ ઘરાં, અણુધુરાં લોકો ઘણાં;
મંદર માડુયે ભર્યાં, આંઉં વાકે કુરો કરાં ?

જેને હું શોધુ છું તેવાં માણુમો ઘેર નથી. જેને હું શોધતો
નથી તેવાં લોકો ઘણાં મળી આવે છે. આખાં મંદિરાનાં મંદિર
મનુષ્યોથી ખીચોખીચ ભર્યાં છે પણ હું તેને શું કરું ?

૫૭

પુનમ ચંદો ઓભારીયો, વીજળ જખુડી ધરાં;
ઓઢો લાગે અણોસરો, હોયલ નહોં ધરાં.

આકાશમાં અત્યારે પુર્ણિમાનો ચંદ્ર મોળે કળાથી પ્રકાશ્યો છે,
વીજળીના જાણે કે જખકારા થઈ ગયા છે તેમાં હોયલ ધર આંગણે
નથી તેથી ઓઢો અત્યારે અણોસરો (ગરીબ) બની ગયો છે

૫૮

કાઠિયાવાડની સ્ત્રી માયા ઉપર નિર્મળાં જળથી ડલકતી હેલ;
ભરી બળરે નીકળે, ઢળકતી જાણે ઢેલ.

કાઠિયાવાડની સ્ત્રી માયા ઉપર નિર્મળાં જળથી ડલકતી હેલ
ભઈ ભરી બળરે નીકળે છે ત્યારે ઢળકતી ઢેલનાં કાઈ કસા ભર્યાં
સૌંદર્યની વાદ કરાવે છે.

૫૯

સ ત હી છો સરદાર, મતહીણા રાખે મનુષ:
અંધ ઘોડો અસ્વાર, રામ રખાયાં રાજ્યા.

સત્ય વગરનો રાજા હોય, અને શુદ્ધ વિદ્યાનાં માણસોને પોતાની
પાસે રાખે તેની જતી આંધળો ઘોડો અને આંધળા સ્વારના જેવી
થાય છે. અને હે રાજ્યા તેનો રામ સિવાય રખવાળ બીજો કોઈ નથી.

૬૦

કોયલ કેરી ના ચખે, શ્રાદ્ધ કાગને રોગ,
ભાગ્ય વિન કાંસે મળે, બહા વસ્તુકા ભોગ.

કોયલને કેરી ચાખવા મળતી નથી કાગડને શ્રાદ્ધના વખતમાં
જ રોગ થાય છે કાસથી કે મોટી વસ્તુઓના ઉપભોગ ભાગ્ય વિના
મળી શકતા નથી

૬૧

પુરુષ નહિ બળવાન હે, સમો જોજ બળવાન;
વાળ સુગ્રીવના વેશમાં, ક્યાં ગ્યોતો હનુમાન.

પુરુષ બળવાન નથી સમય બળવાન છે, વાળી સુગ્રીવના વેશ
વખતે હનુમાનજી ક્યાં ગયા-હતા. અર્થાત્ સુગ્રીવની સાથે જ હતા
પરંતુ વાળીને કાંઈ કેરી શક્યા નહિ

૬૨

જનનો જણ્યુ તો ભકત જણ્યુ, કા દાતા કાં દુર,
નહંતર રેજે વાઝણી, મત શુભાવે તુર.

હે માતા જન્મ આપતો ભકત, દાતા કે શુભીરને જન્મ
આપજો નહિ તો વાઝણીજી ગહેજો પરંતુ તારા તેજને શુભાવીશ મા

૬૩

આવ્યાં ને આદર નહીં, નહં નેલુમાં નેહ,
કંઈકા ઇં ઘર ન જઈએ, મરે વરસે કચન મેહ.

આવનારને જ્યાં આદર આવકાર અપાતો નથી, નયનમાં
સ્નેહ ચમકતો નથી તે ઘરે સોનાના વરમાદ વરમતા હોય તોપણ
હે કશ જણુ નહિ

૬૦

બીબિલણને લાંકા દીયે, દીયે હનમેકું તેલ;
કયા કરે રૂગનાથજી, ખરા નચીળના ખેલ.

બીબિલણને લાંકા દીધી તેણેજ દનુમાનને તેવ આપ્યું. એમાં
રૂગનાથજી પણ શું કરી શકે કારણ કે નચીળના ખેલ માયા છે,

૬૧

નર પામે નર આવત નહિ, આવત દિનકે પાસ;
ઝો હાડા કેમ બૂલીયે, ભણે ભ વા ની હા સ.

માણુમની પાસે માણુમ આવતા નથી પરંતુ મારા દિવસોની
પામે માણુમ આવે છે. માણુસના મારા દિવસો હોય ત્યારે મૌ આવે
છે. માટે ભવાનીદાસ કહે છે કે એ દિવસોને કેમ બૂલાય ! !

૬૨

જનની જણુ તો ભાગ્યવંત, પૂછી જો શુભવંત;
ભાગ્યવંત કે દારપે, જોત ખડે શુભવંત.

હે માતા, જન્મ આપ તો ભાગ્યવંત બનાવજો. બીજો સ્થળે
જન્મ આપીશ માં. કારણ ભાગ્યશાળીને આંજણે અનેક શુભવાળા-
ઓને ખડે પગે ઉભા રહેવું પડે છે.

૬૩

જ્યાં આદર જ્યાં આવકાર, નેણુમાં જ્યાં નેહ;
ઘર કંઈડા બાઈએ, વરસે ભાલાં મેહ.

જ્યાં દિલથી આદર તથા આવકાર અપાય છે, નયનમાંથી
સ્નેહનું અમૃત ઝરે છે, તે ઘેર હે કંઈ ભાલાનો વરસાદ વરસતો
હોય તો પણ જનુ.

૬૪

પ્રીત પુરની હો ગઈ, બોદા પડીયા ભાવ,
આગે ઉઠકે મીલતા, અજ નહિ કેતા આવ

એક પ્રેમી બીજા પ્રેમીને પૂછે છે કે હે ભવા માણુમ પ્રીત
શુ જુની થઈ ગઈ કે ? અને એના ભાવ સાંવ ઉતરી ગયા ? કાગળ
કે આગળ તો હુ આવતો ત્યારે તુ મળવા ઉઠતો અને હવે આવો
એમ પણ કહેતો નથી

૬૫

મુછ મેળાવો પાધડી, ચોથી આતમ જાણુ;
નાનાથી નાવી પાધરી, કેમે નાવે વાણુ.

મુછ, મીલનમાગપણ, પાધડી, અને ચોથી આત્માની જાણુ એમા
જો નાનપણથી સરખો મેળ આવે તો ઠીક નહિ તો પછી કોઈ રીતે
મેળ આવતો નથી

૬૬

જોગી ભોગી વૈદ રોગી, શુચ પુ'ઠે ધાવ,
કીમીયો કરો ભીખ માગે, ખોટા ખતા ખાવ.

જોગી થઈને ભોગની આશા ગમે, વૈદ રોગી થાય અને
શરવીરની પાછળ દોડુ, કીમીયો કરીને પછી ભીખ માગવી તે
બધી ખોટી ખતાઓ ખાવા જેવું છે.

૬૭

લાખું લંગોટી તણા, ફાળી યા ના ફેરા,
દળ વાદળ ડેરા, મેં લાજ્યા નઈ માનડા.

લાખો લંગોટીઓ સાધીને એકઠી કરવામા આવે તો પણ
તેમાથી ગગન સુખીત તણુઓ, હે માનસીહજી, બની શકતા નથી.

૬૪

પ્રીત પુસાની ના થીયે, જો સજ્જન સેં લાગ;
મેા વરસ જળમેં રહે, ચક્રમક તને ન આગ.

પ્રીત મજ્જન પુરુષ માયે યષ્ટ હોય તે કદી જુની યતી
નથી. મેંકડો વર્ગ સુધી જગમાં રહેવા છતાં ચક્રમક આગને
તજ્જનું નથી તેમ માયા પ્રેમીનો પ્રેમ સદૈવ કાયમ ગ્હે છે.

૬૫

તાણી બાંધવી પાઘડી, જીવતા લેવા નખ;
પેરવાં દુંકાં પગરખાં, ત્રણે અણસરજ્યાં હખ.

સખત પાઘડી બાંધવી, જીવતા નખ લેવા અને દુંકાં પગરખાં
પહેરવાં તે ત્રણે ચ અણસરજ્યાં દુઃખ છે.

૬૬

કવિ ચિતારો ગારડી, વળી વીરોકે બટ;
ગાંધી નરક સીધાવીયા, વૈઠ બતાવે વટ.

કવિ, ચિત્રકાર, ગારડી, ઉપરાંત બ્રાહ્મણ તથા ગાંધી સૌ નરકે
ચાલ્યા ગયા અને વૈઠ પણ ખોટે ખોટી હવાઓ બતાવે છે પરંતુ એ
બધા બીજાના માટે કહે છે પોતે આચરણમાં મૂકતા નથી.

૬૭

કોડ લંગોટ લેળી કરે, હારે ખીલવે તાર;
બને નહિ સરદાર, મોટા તંજુ માનડા.

હે માનસીંહજી એક કોડ લંગોટીને એકી સાથે ખીલવામાં
આવે તો પણ તેનો તજુ બની શકતો નથી.

ભાઈયું જો ભલુતના, લંગરી લાડુ ધાય,
ખાંડું ખાજા માય, કોણ મોઘીયું વેરે માનડા.

હે માનસીદિજી, રાખના જો લાડવા ચતા હોત તો મોઘા
ભાવની ખાડ કોણ લેવા જાત ?

નેન કટારી જો લાગે, સો નર જીવત નાય;
કમહુ જીતે રહે તો, અન જળ ખરે ન ખાય.

સ્ત્રીના નયન રૂપી કટારી જેને લાગે તે માણસ જીવતો
નથી અને જીવે તો સુખેથી અન્ન જળ ખાતો નથી

આવેલ અવળે આકડે, સવળા કેમ સુવાય,
મત રીધે માને નહિ, કમતે મન કોળાય.

જે માણસ અવળા આકડા કર્મમાં લખાવી જન્મ્યો હોય તેને
સવળું કાંઈ મારું લાગતું નથી સારો મત તેને રૂચીકર લાગતો
નથી કમતથી જ તેનું મન પ્રકટલીત બને છે

કરત કરત અભ્યાસસે, જડમત હોત સુજાન,
રસડી આવત જાત હે, શરપર કરત નિશાન,

અભ્યાસ કરતા કમતા જડ બુદ્ધિવાળો માણસ પણ ઝલ્લો
બની જાય કે જેવી રીતે કામની રસડી ચાલુ આવનજાવનથી
પત્થર જેવા કઠણ પદાર્થ ઉપર નીશાન કરી દે છે

૬૮

એરડ નર લોભી અવર, પન જળરાં પોલાર;
 આવે સીંહલના આડ, મેગળ ટલા માનહા.

લોભી માણસો એગાના આડ જેવા હોય છે જેના પાન ઝમગ
 હોય ॥ પરંતુ હાથીના ટક્કોગ તો મોંઢલદીપના વિચાગ વૃક્ષો જ
 ખમી શકે છે આ એરડા નહિ

૬૯

સાગર ભુડતા નીકળે, જો કુછ તારો હોય,
 ઇચ્છે સાગરમેં કુળે, તરી શકે નહિ કોય.

મોટા સમુદ્રમાં કુળતા છતાં તેમાંથી તમારો માણસ હોય તો
 તરીને નીકળી શકે છે પરંતુ ઇચ્છના સમુદ્રમાં કુળેલા તરીને
 નીકળી શકતો નથી.

૭૦

હેજે ખરા દીલથી, દીધી મંત્ર કેટલી હોય;
 લાંગાળો નૈયડ કરે, તરી શકે નહિ વોય

ખરા દિલથી જુઓ તો મંત્રની આપેલી મતી કેટલુંક કામ
 કરી શકે ? કર્યનો પાણીના કીચડમાં જ રહે છે તેને મમે તેટલું
 શીખવાડો છતાં પાણીમાં તરી શકતો નથી.

૭૧

પ્રિય બોલવો સુજનતા, શુર દાતારી પંથ;
 નહિ સતા અભ્યાસની, વિના કૃપા ભગવંત

પ્રિય બોલવું, મજનતા, શુરવીરતા, અને દાન આપવું
 એટલી વસ્તુઓ ધન્યવરની કૃપા વિના બીજી કોઈ પંથ મતાથી પ્રાપ્ત
 નથી થતી.

૭૨

પોતા પાપુ પખે, જેઠી રાણુ લવાડીયા,
પાપુ પરવરતે, લોગ ઘણેરી ભાણના.

પદ્મી પોતાના પાપ વિનાના બચ્ચાને મોઢામા ચણુ દધને
મોઢુ કરે છે અને પાપ આવતા પાપવતી ગમે ત્યાં જઈ નિર્વાહ
ચલાવી લે છે તેમ હે ભાણના પુત્ર હવે બધી શક્તિ પ્રાપ્ત થતા
અમાગ માટે ઘણી બુધ્ધિ પડી છે ત્યાં જઈ નિર્વાહ ચલાવશુ

૭૩

જેઠ કોરો જાય, ખંડમાં ખટકે નહીં,
અષાઢ દી એક જાય, વસમો લાગે વેરડા.

આખો જેઠ માસ વગ્માદ વરસ્યા વિનાનો કોરો જાય તો
જગતને બહુ ખટકવું નથી પરંતુ હે વેરડા અષાઢ મહિનાનો એક
પણુ દિવસ વરસાદ વિનાનો જાય તો તે સડુને વસમો લાગે છે

૭૪

આખો અમૃત ગાડ, પખેડો પોગે નહિ,
સુઠાની પાઠેલ શાખ, લોથ પડી લાવે નહિ

આખો એ અમૃત મરણુ ગાડ છે એને જો પખેડો પહોંચે
નહિ તો સુઠાની આખો મારેલી અને પૃથ્વી ઉપર પડેલી શાખો
લાવતી નથી

૭૫

સરગથીય સો હા મણુ, માનવીને મૃત લોગ,
બે ત્રણ ગાળું જુરીયુ, જરા મરણુ વિજોગ

મનુષ્યોને મૃત્યુલોક સ્વર્ગથી પણ મુદ્દર છે પરંતુ
વૃદ્ધાવસ્થા મરણુ અને વિયોગ એ ત્રણ વસ્તુઓ એમા અતિ
દુઃખદાયક છે

૭૨

જેઠવા જનમ થતે, માળા મૂકેલ નહિ;

પાખડીયું પર વરતે, લોભ ઘણેરી ભાણના

હે જેઠવા, પદીને જન્મ થતા પાણુ વગરનું કોવાથી જેમ
માળાને છોડી બીજે જઈ શકતું નથી તેમ અમોએ પણ આજ સુધી
ધર છોડ્યું નથી પરંતુ હવે પદીને પાખો આવે તેમ અમો પણ
મરકત થતા હે ભાણના, અમાગ માટે ધગી જૂમિ ખુલ્લી છે

૭૩

ભલકારો ઇ ભલા, શુરવીરને જ સોહાય;

માઠા માથા માય, વસમો લાગે વેરડા.

ભલકારોના વચનો શુરવીરને માગ લાગે છે પરંતુ હે વેરડા
માઠા-કાપરના માથામા તો ભનકાગના વચનો પણ શાળા જેવા
લાગે ■

૭૪

નિર્મળ પીયો નીર, મીઠા મધવતી તણા,

સુગાણુ યાય શરીર, વેણુ જળ વાસે રીયા

મધવતી નદીના ચોક્ખા અને મીઠા પાણી પીયો હે શરીર
હવે સુગવાણુ યામા કારણ કે વેણુ નદીના જળ હવે તો બહુ પાછળ
ગઈ ગયા હવે તો મધવતીના પાણી જ પીવાના છે

૭૫

સર જો સરજનહાર, તું પર સરજો નહિ,

ખખર પડત કીરતાર, વાલાના વીછા પડે

હે મરજનહાર, તે બધું સરજ્યું પરંતુ તું પોતે મરજ્યો
નહિ નહિંતર પૃથ્વીમાં આવીને વહાણનો વિષાગ થયો હોત તો
તેમા કેટલું દુઃખ છે તેની ખબર તને પડત

૭૬

હી ફેરવે દીકરા, કા વડું ને કા વરા,
કા ગામના ગરાશીયા, કા સાચાતું ખરા

દિકરા, વહુવારો, મોટા મોટા વરા ગામના ગરાશીયા અગર
ભાયાત એ ખરામ થયા હોય તો માણસનો દશમે ફેગવી નાખે છે

૭૭

છતે કુંજ કાળીયું, છતે ધોળા કગ,
ઇથીયે પાછેરા પગ, ડબરી ભરાવે દેવડા.

ન્યા કાળી કુંજડીઓ છે અને ધોળા કાગડા છે એવા ફર
ફરના કેશથી પણ વિશેષ ફર પેટના કારણે હે દેવડા જવુ પડે છે

૭૮

જે નર રૂપે આગળા, તે નગણુ નવ હોય,
પોપટ પાળે પાજરે, કાગ ન પાળે ઠાય

જે નર રૂપાળા હોય તે ગુણુ વિનાના હોતા નથી એટલા જ
માટે પોપટને સૌ કાંઈ પાળે છે કાગડાને કાંઈ પાળવુ નથી

૭૯

નેણે નરખરો ઘી લલો, ક્યા મુખ ખાયો તેલ,
ચાતુર સે ઝગડો લલો, જુરો મુરખ સે ખેલ.

ઘી બને ખાવા ન મળે તો આખથી જોવા મળે તો ખસ
છે, તેલ ખાવાથી પણ શુ વળે ? તેમ ચતુર પુરુષ સામેની તકગર
પણ મારી છે અને મૂર્ખ સામેની રમત પણ હાનિકારક છે

૭૬

દી વાળે કાં દીકરા, કાં ધોરી કાં ધરા;
કાં તો વણુના છંડવાં, કાં ઝાકળીયા ખરા.

મુપુત્ર, સારા બગદ, સારી જમીન, કપાસ અને તલ એટલાં
વાનાં માણસનો જતો દિવસ પણ ટકાવી રાખે છે.

૭૭

તેરી રોજી તુને હુંદરો, રખ છવડા આરામ;
દાણે દાણે મેં લખ્યો, ખાનારે કેા નામ.

હે ઉત્પાતી જીવ હું શાંતિ રાખ કારણ કે તારી રોજી તુને
રોધતી આવશે. તારા નશીબના દાણા દાણામાં તારૂ નામ લખાઈ
ગયું છે એટલે કે તારા તકદીરમાં છે તે તને મળવાનું જ છે.

૭૮

કાગા કાકું લેત છે, કોયલ કીનકું હેત;
મધુરી વાણી બોલ કર, સખકો મન હર લેત.

કાગડો કોઈનું કાંઈ લઈ લેતો નથી તેમજ કોયલ કોઈને કાંઈ
આપતી નથી. પરંતુ કાગડો કહંશ વાણીથી બધાનાં દીલમાં રંજ
કરે છે અને કોયલ મધુરી વાણીથી મન હરણ કરી લે છે.

૭૯

ચંદનની ચટકી લલી, ઓર કાષ્ટકા ભારા;
સજનની એક ઘડી લલી, મુરખના જ મ વા રા.

ચંદનની સહેજ ચટકી પણ સુગંધિત બનાવે છે. લાકડાના
ભારાથી કાંઈ વળતું નથી. તેમજ સજનન પુરુષની સાથે એક ઘડીનો
સંગ થતાં જે સુખતિ પ્રાપ્ત થાય છે તે મુરખની સાથે આખો
જન્મ ગાળવાથી પણ પ્રાપ્ત થતી નથી.

આણુંદ કે કરમાણુંદ, સળસે બડો હે સંપ;
સ પ મટયો પથર મહીં, તરૂવર ઉગત લંપ.

આણુંદ કહે છે કે હે કરમાણુંદ આ દુનિયામા મર્વચી મોટો
મ પ ૭ સ પતો નાચ થાય તે સર્વન કુ ખદાયક ૭ પત્યરમા પછ
મ પ ન હોય ત્યારે તેમા મોટા ગામવા ઉગી નીકળે ૭

૮૧

આણુંદ કે કરમાણુંદ, માણસે માણસે ફેર,
એક લાખ કેતાં ન મળે, એક ગ્રાંબીયાના તેર.

આણુંદ કહે છે કે હે કરમાણુંદ માણસે માણસે ધણો જ
ફેર છે (સળજન) એક લાખ રૂપિયા ખર્ચ કરતા મળતો નથી
અને (કુર્જન) એક દોઢીયાના તેર મળે છે

૮૨

આણુંદ કે કરમાણુંદ, માણસે માણસે ફેર.
એક ઉજડ કરે ગામને, એક વસાવે શેર.

આણુંદ કહે છે કે હે કરમાણુંદ માણસ માણસમા ધણો ફેર
છે એક જે ગામમા રહેતો હોય તેને ઉજડ વેશન બનાવે છે અને
એક નાના મનખા ગામમાને મોટું શહેર બનાવી દે છે

૮૩

આણુંદ કે કરમાણુંદ, કોની જાને જાય;
કરમમાં હોય લુખો, તો ચોપડયો કયાથી ખાય.

આણુંદ કહે ૭ કે હે કરમાણુંદ કોની જાનમાં જાજ્યે કારણ
કે એ પછ મહાભાગ્યમા હોય તો જ જવાય છે કરમમાં લુખા સુકા
દુકડા હોય તો ચોપડેલો કયાથી મળી શકે ?

૮૦

સંપ કરે કીમત વધે, ઘટ ઘટકે મન રીસ;
થાય આંકને ફેરવે, ત્રેસઠના છ તરી સ.

સંપ કરવાથી કીમત વધે છે. અને મનમાં રીસ કરવાથી જેમ ત્રેસઠના આંકડાને અવગા લખવાથી ઘટીને છત્રીશનો આંકડો થઈ જાય છે તેમ કિંમત ઘટી જાય છે.

૮૧

આણુંદ કે કરમાણુંદ, વાતે વાતે ફેર;
એક વાતે વધન મટે, એક કરાવે વેર.

આણુંદ કહે છે કે કરમાણુંદ વાત વાતમાં પણ ધણો જ ફેર છે. એક વાત કહેવાથી અનેક વિધો નાશ પામે છે અને એક વાત કહેતાં વેર વધે છે.

૮૨

આણુંદ કે કરમાણુંદ, માણસ માણસ ફેર;
એક બેસે ગાદીએ, બીજો વગાડે ભેર.

આણુંદ કહે છે કે કરમાણુંદ માણસે માણસે ધણો જ ફેર છે. એક ગાદીએ બેસે છે અને બીજો એ ગાદીએ બેસવાના પ્રસંગે જ ભેરી વગાડતો હોય છે.

૮૩

આણુંદ કે કરમાણુંદ, ભેલી કેમ ભુલંત;
દશા બદલે ને હી ફેરે, આડા જોય ખણુંત.

આણુંદ કહે છે કે કરમાણુંદ ભેલનો જાણનારો પણ ભુલ ખાઈ જાય ■ ત્યારે દશા બદલી જાય, દિવસ ફરી જાય અને અવળા ધંધા કરવામાં એ કિતરી પડે છે.

૮૪

મળવામા માઠપ કરે, ઝોળખતાં એ ધાણ;
કાઉં પાથરશે પ્રાણ, સાચું સોરઠીયો ભણે.

મળતી વખતે સકુચીત દીલથી મળે છે તે મોઢીયો કહે છે
કે પ્રાણ શુ પાથરવાનો છે ?

૮૫

કળાણુગને ભેરે કરી, થોડે કેળા યાચ,
મીઠપ નહિ એમાય, સાચું સોરઠીયો ભણે

કળીયુગના પ્રભાવથી કદાચ થોરની અદર કેળુ યાચ તો
સોરઠીયો કહે છે કે તેમા લેશમાન મીઠાચ હોતી નથી

૮૬

ગળવીણુ ગાતર કરે, મોં નાનુ ને મરડાય,
માતમ કેમ મનાય, સાચું સોરઠીયો ભણે

ગળ વિનાનુ જોડુ અભિમાન કરીને પોતાના નાના મોઢાથી
મરડાય તો પણ સોરઠીયો કહે છે કે તેમા તેના મહિમા કોઈ ગણ
નથી ત્યારપર્યં કે પોતે નાનો હોય અને મોઢો દેખાવાનો ડોંગ કરી
અભિમાન રાખે તેને જગત સારો કહેવું નથી

૮૭

કોયલડી ને કાગ, વાને વરતાશે નહિ,
લુભડીએ જ વાળ, સાચું સોરઠીયો ભણે.

સોરઠીયો કહે છે કે કોયલ અને કામડો બન્નેના એકજ રંગ
હોય છે એટલે રંગથી તેને પાગળી સકાતા નથી પરણુ ત્યારે જોશે
છે ત્યારે પરખાઈ જાય છે તેમજ સજ્જન અને દુર્જનનું પારખુ
તેની વાણી સાંભળતાજ યાય છે

૮૪

મેમાનું ને માન, હીલ ભરી હીધાં નઈ;
મંદિર નઈ મસાણ, સાચું સોરઠીયો ભણે
સોગડીયો કહે છે કે મેમાનને અંતઃકરણપૂર્વક માન આપતો
નથી તે ભણે મોટાં મોટા મકાનમા વસતો હોય પરંતુ તે મકાનો
ખરી રીતે તો મસાણ જ છે.

૮૫

પોતાનાં પડતાં કરી, છ તી લેળું જાય;
લેંસણું ઢોર ભણાય, સાચું મોરઠીયો ભણે.
પોતાનાં સ્વજનને પડતા, રખડતા મૂકીને જેના તેના ભેગા જે
મનુષ્ય ભટક્યા કરે છે તે મોરઠીયો કહે છે કે જેમ જેવો ઢોર
ગણાય છે

૮૬

મોરી ભેગ મોઢાંય, ચોકડ કાઉ ચડાવીયે;
અણપુછયો ઝોળખાય, સાચું સોરઠીયો ભણે.
મોરીને લાયક જેનું મોહું હોય તેને ચોકડું શુ ચડાવવું
ગધેડાને વગર પૂછ્યે મોરી જ ચડાવાય છે ચોકડું ચડાવાતું નથી
ચોકડું તો ઘેડાને જ ચડે

૮૭

એકે વીણ એકે નઈ, ને એકે તો સો હોય,
નગર નિહાડું ભેઈ, સાચું સોરઠીયો ભણે
એક જે હાજર ન હોય તો કાઈ હાજર નથી તેમ લાગે અને
એક હાજર હોય તો સો માણસો હાજર હોય તેમ લાગે છે સોરઠીયો
કહે છે નગરમા બધે જઈને નિહાળી જુઓ તો આવા પુરવ વિરલ
હોય છે

પારકી પથારીએ, પોટે પલંગે નીત;
એ હેવાનની રીત, સાચું સોરઠીયો બણે.

સોરઠીયો માચું કહે છે કે જે પારકાની પથારીમા દમેશા
સુવાની ઇચ્છા ગમે છે તે હેવાન છે

દાનત તો હરામની, કરવાં હરખારી કામ;
એ મરવાના કામ, સાચું સોરઠીયો બણે.

પોતાના હરખાગના કામ કગવામાં જે હરામની દાનત રાખે છે
તે મોઠીયો કહે છે કે વગર મોતે મરે છે.

ધુતવાના ધંધા કરી, ધરે ધરમતું ડોળ;
ઇ જાસે ગતાગોળ, માચું સોરઠીયો બણે.

જગતને ઠગવાના ધંધા કરીને ધર્મના ખોટા ડોળ કરે છે
તે આ દુનીયામાંથી એવી રીતે જાશે કે એનો કયાઈ પતો
નહિ મળે

બાળે બળિયા સાથ, મુછે તા દઇને મરદ;
કરવા મ સંગાથ, સાચું સોરઠીયો બણે

સોરઠીયો કહે છે કે, સમય પડ્યે મુછે હાથ દમને જે મરદ
પુરુષ બળિયા માથે બાથ લીડે છે તેનો જ સાથ કગ્વો

૮૮

બીજને જુઠા કહે, પોતે બોલે રાજ;
એનો પડે નઈ બોલ, માયું સોરઠીયો બણે.

સોરઠીયો માયુ કહે છે કે બીજ જુઠું બોલે તો તેને તગ
જ જુઠો કહે છે અને પોતે દરોજ જુઠું બોલે છે તેવા માણસનું
મમાજમા કાંઈ વળન પડતું નથી

૮૯

કામા અવળા કરે, લઈને ધરમનાં નામ,
એ મરવાના કામ, સાયું સોરઠીયો બણે.

સોરઠીયો કહે છે કે ધરમના નામે જે અવળા કૃત્યો કરે છે
એવા મનુષ્યો મમૂળગા દુનીયામાથી આત્મા જાય છે અને એનું
નામ નિશાન રહેતું નથી

૯૦

ધર ધર જઈ ધુમતો, ડીલે ચોળીને ગખ,
અંતે રેસે રાખ, સાયું સોરઠીયો બણે.

જે દુનીયાને હેતગ્વા માટે ધર ધર જઈને શરીરે ગખ ચોળીને
ધુમે છે તેના નસીબમા મોઠાઈયો કહે કે અંતે રાખ જ ગદે છે

૯૧

પડકારે પીઠ નઈ, હૈયે મરવાની હામ,
એ મરદુના કામ, સાયું સોરઠીયો બણે.

પડકારો કરતા જે પીઠ બતાવી પાછો હકતો નથી જેના દીનમા
મરવાની જ તમન્ના છે તે સોરઠીયો કહે છે કે સાચો મરદ છે

હાકલેથી હથિયાર પડે, થરથર જાંઘું થાય;
 ઇ કાયર નર કેવાય, સાચું સોરઠીયો બણે.

હાકલ સાબગતા જેની જાગો થર થર ધ્રુજે છે તે મનુષ્ય.
 સોરઠીઓ કહે છે કે ખરો કાયર કહેવાય ॥

ગરીબાઈમા ગણે નઈ, અને સારે સગા થાય,
 ઇ મનમા સમજી જાય, સાચું સોરઠીયો બણે.

ગરીબાઈમા કોઈ ગણકાવતું નથી અને મારપમાં સૌ સગા
 થવા આવે છે તેવા મનુષ્યને શું ગણવાં તે સોરઠીયો કહે છે કે
 મનમાજ સમજી લેવું

મુજ જેના મનમા નઈ, સારા કામની સોજ,
 માણશે બીજા મોજ, સાચું સોરઠીયો બણે

જેના મનમા સારું કામ કરવાની લગીર પણ પ્રગ્જા થતી
 નથી તેના માણસની મ પતિની મોજ બીજાજ કોઈ મારો છે

ભરજે ભડથી બાથ, રાકને રંબડીથ મા,
 રાજ દીનો નાથ, સાચું સોરઠીયો બણે

રાક માણસોને કનડગત કરીથ નહિ ફક્ત ભડવીઝ હોય તેની
 નાથેજ બાથ ભરજે તો સોરઠીયો કહે છે કે ધમિર તારા ઉપર રાજ ગહેશે

૯૨

એને પાવા નીકળ્યો, તરસી માના સાથ;
 ઇ રગતથી ધરાય, સાચું સોરઠીયો બણે.

લોહાની તરસી માનાસાધ તરવારને લોહીથી ધરવે છે તે
 મોઠીયો કહે છે કે માયો મરદ છે.

૯૩

સમાણસ કરે નહ, કમાણસનો કઢી સંગ
 નહ ધડો કે ઢંગ, સાચું સોરઠીયો બણે.

સોઠીયો કહે છે કે મારો માણસ હોય તે કોઈ દિવસ ઢંગધડા
 વગરના ખગખ માણસનો સંગ કરતો નથી.

૯૪

જીવતાં જાણ્યા નહ, મૂલે માંડી મોકાણ;
 ઇ દેખાડા જાણ, સાચું સોરઠીયો બણે.

જીવતાં જોને કોઈએ જાણ્યો નહિ તેની મરવા પછી મોકાણ
 માંડવી તે બધું સોરઠીયો કહે છે કે જમતને દેખાડવા ખાતર છે
 કારણ કે જીવતાં કોઈ જાણતું ન હોય તેની મોકાણ વૃથા છે.

૯૫

વાતો યાવા વાત, જેની તેની જ્યાં ત્યાં કરે;
 ઇ ખરેખરો કમજત, સાચું સોરઠીયો બણે.

વહાલો યવા માટે જેની તેની જ્યાં ત્યાં વાત કરી ખટપટ
 હની કરે તે સોરઠીયો કહે છે કે ખરો કમજત છે.

ધન હગવે જ કમાય, ખરે દીલે ખરચે નઈ,
પારક હાથ જાય, સાચુ સોરઠીયો ભણે

હગલામોઢે ધન કમાવા છતાં જે ખરા દીનથી મતકાર્યમા
પાપગતો નથી તેનું ધન મોરડીયો કહે ॥ કે છેવટ પાગકા હાથમાં
જ જાય ॥

દેખી રાજ થાય, વાપરતા વસમું ઘણું,
ઈ હાથ ધસતો જાય સાચું સોરઠીયો ભણે

દ્રવ્ય જોઈને ગજ થાય છે પરંતુ વાપરતું જોને વસમું વાગે
છે તે સોરઠીઓ કહે છે કે આ દુનીયામાંથી હાથ ધસતો જાય ॥

આછોડા ઢીંગ આય, આછોડા લોળા હુવે,
જ્યુ માગરમે જાય, રખે નદી જળ રાજયા

જેમ બધી નદીઓનું જળ મમુદ્રમાં જઈને એકઠું થાય છે
તેમ હે ગજયા મજ્જાના પાસે બધા સજ્જન જ એકઠા થાય છે.

પરકર મેરૂ પ્રમાણુ, આપ રહે રજકણુ અસા,
વે માનવ ધન જાણુ, રવિ મહળ બીચ રાજયા

બીજાને મહત્તામાં મેરૂ સરખા માને છે અને પોતે મોટો હોવા
છતાં રજકણની પેઠે નાનો યાદી રહે ॥ તે પુરજને હે ગજયા આ
સર્વમંડળમાં આવેલી પૃથ્વીમાં ધન્ય પુરજ માનવો

૯૬

પરબાફ ચાતાળ, ગળેથી ગ્રથ છુટે નહ;
 ઇ અરેખર રખવાળ, સાચું સોરઠીયો બણે.

જેને ગળેથી દ્રવ્ય છુટણું નથી એટલે કે જે કોઈ દિવસ છુટા
 દીવથી દ્રવ્ય વાપરતો નથી અને પગપાડુ જમીનમાં ઘટે છે તેવા
 માણુમને મોરઠીયો કહે છે કે દ્રવ્યનો રખવાળ બાણુવો

૯૭

ખવરાવે ને ખાય, મનડું મોડું રાખીને,
 એને વાલોણ સહાય, સાચું સોરઠીયો બણે.

જે મોડું મન રાખીને બીજને ખવગલીને પછી પોતે ખાય
 છે તેને સોરઠીયો કહે છે કે ઈશ્વર સહાય કરે છે

૯૮

તજસોરી મનઘાત, ઇકતારી રાખે અધક;
 વે મનખારી વાત, રામ નભાવે રાજ્યા.

હે રાજ્યા, મનમાં કપટને ત્વજ દબને બધાની સાથે ઐક્યભાવ
 રાખે છે તે મનુષ્યની દરેક બાવનાને ઇશ્વર પોળે છે તેની દરેક
 આકાંક્ષા પાર પાડે છે

૯૯

મળિયા ગીરફ મબર, હર કોઈ તરફ ચંદ્રણ હુંવે,
 સંગત લેહ મુધાર, રૂખા હીને રાજ્યા

ન્યા ચંદનની ઘાગી ઝાડી છે એવા મલયાચલ પર્વતમાં
 દરેક ઝાડ, ચંદનના પ્રભાવે ચંદનના જેવું સુગંધી બની જાય છે.
 માટે હે રાજ્યા સારો મગ ઝાડને પણ સુધારી દે છે તો માણુસ
 કેા મુધરે તેમાં શું નવાઈ

૧૦૦

ક્રી ધો ના ઉપકાર, નર કૃતઘણુ જાણે નહ,
લાણુતિયા જ્યા લાર, રજી ઉડાવે રાજ્યા

જે કૃતખી પુરુ કરેલા ઉપકારને જુવી જાય છે તેના મોઢા ઉપર
હતામનીના ગેરેયા ધૂળ ઉડાવે છે તેમ હે રાજ્યા ધૂળ ઉડાવવી

૧૦૧

મૂખ ઉપર મીઠાસ, ઘટ લીતર ખોટા ઘડે,
ધંડકા સુ ધંકળાસ, રાખીજે નહ રાજ્યા.

મોઢા ઉપર ખોટી મીઠામ ગળે અને અતરમા અનેક પ્રકારના
કામગી કાઢવાના ખોટા વિચારો ઘડે તેવા માણુસ સાથે હે ગજ્યા
ઐક્યતા ન ગમવી એ બહેતર છે

૧૦૨

માયો મિત્ર સચેત, કહો કામ ન કરે કરો,
હરિ અર્જુન રહેત, રથ કર હાક્યો રાજ્યા

માયો મિત્ર હોય તે શુ કાર્ય કરી આપતો નથી ? અર્થાત
બધા કાર્ય કરે એ હે ગજ્યા જીઓને શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ મિત્ર
અર્જુનના હિત માટે તેનો રથ હાક્યો હતો

૧૦૩

હુન્નર કરો હુન્નર, રથાણુપ ચતુરાઈ સહીત,
હેત કપન વહેવાર, રહે ન જાનો રાજ્યા

હાપણુ તેમજ ચતુરાઈથી હુન્નર પ્રકારનો હુન્નર કરો તો
પણુ હે ગજ્યા પ્રેમ અને કપટનો વહેવાર જાનો ગહેતો નથી એની
મેલેજ પ્રગ્ન થઈ જાય છે

૧૦૦

મળિયાં અતિ મનવાર, બીછડીયાં ભાંજે ખુરી;
લાનત હેજીં • લાર, રજી ઉડાવો રાજ્યા.

મળતી વખતે ખૂબ પ્રશંસા કરે અને છુટા પડતાંની સાથે જ ખરાબ વાતો કરી નિંદા કરે તેવા મનુષ્યના મોઢા ઉપર લાનત રૂઢ હે રાજ્યા ધૂળ ઉડાડવી જોઈએ.

૧૦૧

સમજણુ હાર મુજણુ, નરમોસર ચુકે નઈ;
અવસરરો અ હ સાણુ, રહે ઘણા ઇન રાજ્યા.

સમજણવાળો ગાલો માણસ કોઈ દિવસ મોકો ચુકતો નથી— પ્રસંગ આવ્યે બીજાનું બહું કરવાનું ચુકતો નથી, કારણ કે કોઈક એવા પ્રસંગે થઈ ગયેલ પરોપકારનું કાર્ય ઘણા દિવસ સુધી અમર રહે છે.

૧૦૨

સુખમેં પ્રીત સવાઈ, દુખમેં સુખ દાળા દીયે;
જે કીં કહસી જાઈ, રામ કહાણી રાજ્યા.

સુખમાં પ્રીતી કરે અને દુખમાં મોં સંતાડે તેવા માણસની વાત હે રાજ્યા રામ કહાણી જેવી લાંબી છે, કહી બધ તેમ નથી.

૧૦૩

પલમાંઈ કરે ખ્યાર, પલપલમાં પલટે પરા;
વે મતલબરા ચાર, રહેજે અજગો રાજ્યા.

પલકમાં પ્રીતી બાધે છે અને પાછા એક પલમાં પ્રીતી તોડી નાખે છે એવા મતલબીયા મિત્રથી હે રાજ્યા અજગો રહેજે.

૧૦૪

અવની રાગ અનેક, બરા વિધ કીધાં જતન;
ધણુ પ્રકૃતીરી એક, રચી ન ઓખડ રાજ્યા.

આ દુનીયામા અનેક રાગ છે તેનો નાશ કરવાના અનેક ઔષધ
અને યત્ન છે પરંતુ હે ગણ્યા પ્રકૃતીનું ઔષધ બનાવ્યું નથી
સ્વભાવનું કાષ્ટ ઓખડ નથી

૧૦૫

ઉપજાવે અનુરાગ, કોયલ મન હરખીત કરે;
કડવો લાગે કાગ, રમણારા ગુણ રાજ્યા.

કોયલ પોતાના મીઠા કંઠના ટહુકારથી હીલમા પ્રેમને ઉત્પન્ન
કરીને હર્ષવાન બનાવે છે અને કાગડો કર્કશ રાગને લઈ કડવો
સ્વાદ છે હે ગણ્યા એ બધો જીભનો પ્રભાવ છે.

૧૦૬

આવે નહીં ૪ તોલ, બોલણુ ચાલણુ બીબીધ;
ટી ટો ડા ના ટોળ, રાજહસ કોઈ રાજ્યા.

હે ગણ્યા, વિવિધ પ્રકારની બોલી માની કરનારા ટીટોડાંના ટોલે
ટોળા હોય છે પરંતુ રાજહસ તો કોઈકજા ઠેકાણે હોય છે

૧૦૭

જેસી સંજત જગત મેં, એસો હોય ઉપાય,
સોળત તો છુટે નહિ, કોન રંક કોણ રાય.

જેવી સોળત આ દુનીયામા માણસને મળે તેનાં કૃત્ય તે કરે
છે. રાગ હોય કે રંક હોય પરંતુ સોળતની અસર જતી નથી.

૧૦૪

વચન નૃપત અવિવેક, મુલુ છાજે ચાણા મનખ;
અપત હુવા તડ એક, રહે ન પંછી રાજ્યા.

ઝાડનાં પાંદડાં ખરી જતાં તેના ઉપર પક્ષીઓ રહેતાં નથી
અને ચાણાં જાય છે તેમ હે રાજ્યા, રાજનાં અવિવેકનાં વચનો
સાંભળીને ઝાણા મનુષ્યો તેના પાસે ન રહેતાં (ઓછા થતા)
ચાણા જાય છે.

૧૦૫

રોગ અગન અરે રાડ; બાલુ અલપ કીધે જનત;
બધીયા પછી ખીગાડ, રોક્યો રહે ન રાજ્યા.

રોગ, અગ્નિ અને કળયો એ થોડાં હોય ત્યાંજ તેનો નાશ
કરવા પ્રયત્ન કરવો કારણકે વધી ગયા પછી હે રાજ્યા તે રોક્યા
રહેતાં નથી.

૧૦૬

લાવા તીતર લાર, હર કોઈ હાકા કરે;
સાવજ તણો શીકાર, રમવો મુરકીલ રાજ્યા.

લાવાં, તેતરડાંનાં ટોળેટોળાંનો શીકાર તો સૌ કોઈ કરે છે
પરંતુ હે રાજ્યા સાવજનો શીકાર કરવો થણો મુરકીલ છે.

૧૦૭

શીવ ભુતનકે સંગમે, ચુક ગયો નિજ સ્થાન;
કૈલાસ કેા છાંડ કે, કીયા વાસ સમસાન.

શંકરને ભુતનો સંગ થતાં પોતાનું સ્થાન ચુકી ગયા અને
કૈલાસ છોડી સ્મશાનમાં વાસ કરવો પડ્યો.

૧૦૮

મોહર ફૂટે મગ્દને, કરડું રૂપ ઠળાય,
મોહર ફૂટે અંળને, વૃક્ષ ઘણું વખણાય
પુરુષને મોસરનો દોરો પુરે ત્યારે તેનું રૂપ કરડું દેખાય છે,
આખાને મ્હોર આવે ત્યારે તે ધણોજ સુશીલીત બની વખણાય છે

૧૦૯

હૃદમાં જ્યાં લગ હોય, ત્યાં લગ હેતુ વિશેષ,
બહુ તાણ્યે તુટે કરે, દિલના અરથ અનેક
જેની સાથે દિલ લાગ્યું હોય એની સાથે જ્યાં સુધી હૃદમાં
રહેવાય ત્યાં સુધી હેતુ વધતું જાય છે પણ હૃદ બહાર જતા એના
અનેક અર્થ થાય છે અને પરિણામે એ પ્રેમ તુડી જાય છે

૧૧૦

આખડી લાલ ચણેડડી, હિંગોળ જેવા હાથ,
પંડનું બનાવેલ પુતળુ, નવરો દીનો નાય.
સુદર જી જોષ કવિ કહે છે કે લાલ ચણેડી જેવી જેની
આખે છે, હોંગળા જેવા રાતા જેના હાથ છે એવું આ શરીર
જે દિવસે ધ્રુવગને બીજી કક્ષા નહિ હોય તે દિવસે બનાબુ હશે

૧૧૧

કયા વંકા ન હાલીધં, વંકા અવગુણ કાંડ,
વકાને ત્રે વંકા મળે, કાઢી હોયે વંક મરોડ.
હે કય, વાકુ ન ચાલવું કારણ કે વાકાઈમાં કરોડો અવગુણો
છે વળી વાકાને કાંઈ ત્રણ વધે માયાનો મગે તો વકાઈને મોસરવી
કાઢી નાખે.

૧૦૮

જહાં વેર અરૂં ઝેર અતિ, કલેશ અરૂં કંકાસ
લાલ હોધ ધન લલકે, તોહ ન વસવો તાસ.

ન્યાં અતિશય વેર ઝેર અને કલેશ કંકાસ હોય ત્યાં લાખો
રૂપિયાનો લાલ હોય તો પણ વાસ કરીને રહેવું નહિ.

૧૦૯

સખડું રસમેં રાખીયે, અંત લીજીયે નાહિ;
અંત લીયે વખ નીકળ્યો, રત્નાગર કે માંહિ.

બધી વસ્તુઓને રસમાં રાખવી. કાંઈનો અંત ન લેવો. કારણકે
રત્નોના મંદિર રૂપ રત્નાકર સમુદ્રનો અંત લેતાં તેમાંથી પણ ઝેર
નીકળ્યું હતું.

૧૧૦

મોતી જેવો મુખડો, કંઠ હલખી કાચ;
મૃગનેણી રંગમોલમાં, રમવા ઉતરી શાચ.

મોતી જેવાં સ્વચ્છ ઉજળાં જેનાં મુખડાં છે જેનો કંઠ
હલખી કાચના જેવો છે અને મૃગના જેવાં નયન છે એવી સુંદર
ત્રી આનંદે રમવા ઉતરી છે.

૧૧૧

કંઠા વંકા હાલીયે, વંકા આદર હોય;
વંકા કુંગરની લાકડી, કાપી સકે ન દોય.

હે કંઠડા, વાંકું જ ચાલવું કારણ કે આ દુનીયામાં વાંકાને
જ સાચા આદરમાન છે. વળી વાંકાને કોઈ કાંઈ કહી શકવું નથી.
વાંકા કુંગરમાં આવેલ લાકડાને કોઈ કાપી શકવું નથી.

૧૧૨

મિત્ર એસો કીલએ, જેસો શીર કેા ખાલ,
કટે બિધ પીધુ કટે, તોય ન છોડે ખ્યાલ

માયાના મોવાગા એને વારવાર કાપવા છતા ફરી ઉઠ્યા જ
કરે છે એ પ્રમાણે મિત્ર એવો કરવો કે જે ગમે તેટલા દુ ખ પડે
તો પણ માથ ન છોડે

૧૧૩

વાળા ઠાકોર અંબવન, નાર પદમણી ઘેર,
રેટ ખડુકે વાડીયે, લોચ દેશ નાધેર

ન્યા વાળા ગુપ્તો વમે છે ઠેંગ ઠેંગ આબાની નવપત્નવ
વનરાધ છે, પદ્મણી ઓરતો ધગ અંગણે છે, વાડીઓમા રેટ ખડુખી
રીયા કે એવો નાધેંગ તો ખરે નાધેર જ છે

૧૧૪

નઈ રાગ નઈ રાગણી, નઈ ગાણુ નઈ ગીત,
અગર વીધે ચીત, બરડ બાણુ બરડાઈતુ

દુહામા હાઈ પણ ગગ રાગણી નહિ હોવા છતા વળી તે
દાઈ પ્રાર્થુ આણું કે ગીત નથી છતા બગડાઈ બાણુની
પેડે ચીતને ચરર લાઈને વીધી નાખે છે એવી તેની અજબ અસર છે

૧૧૫

મહાજળ મોતી નીપજે, છોડયો છીપુનો સાય,
એકવડો ઈ અનાય, મહાજળ બગ્યો મચડડા

મહામુદ્રમા ન્યા મોતી નીપજે છે ત્યાથી છીપુનો સાય
તોડીને મન્થ ચાલી નીકળ્યો તેથી એકલો અને સાવ અનાય બની ગયો

૧૧૨

મિત્ર એસો કીજયે, જેસો ટંકણ ખાર;
આપ જલે પર રીજવે, લાંગ્યાં સાંધે હાર.

મિત્ર 'કરવો તો ટંકણખાર જેવો કરવો કે જે પોતે ખજ્યાં
જતાં ખીજનાં લાંબેલાં હાડ સાંધી શકે છે.

૧૧૩

જાણ વસ્તી જ્યાં મેરની, નારી પાતળ પેટ;
ઘીને પથર વખાણુમાં, લલો ઇં ખરડો બેટ.

ભલા એવા ખરડામાં જ્યાં મેર લોકોની વસ્તી ઘણી જ છે
પાતળા પેટવાળી મુંઢર બીઓ છે અને જેનાં ઘી તથા પથર
વખણાય છે તે ખરડો તો ખરો ખરડો જ છે.

૧૧૪

હુ હા ના ઠં જે લ, ધાયલ ધાને જીરવે;
મા થા ના મૂકે લ, નઇ બાબચાં બાબડાં.

હુહાના વચનના ધા કોઈકે ધાયલ જ જીરવી શકે છે, એ
સાધારણ બૂખલ્યાં માણસનું કામ નથી માથાના મૂકનાર હોય તેનું કામ છે.

૧૧૫

આવતડે અવાણું, વજતી વીરે વજાણું નઇ;
સાનાની સં ગા થ, મછડો કે હાલી હરવા થયા.

ભરતીમાં આવતાં અવાઈ ગયું પરંતુ ઓટમાં પાણું વળી
સકાણું નહિ, મછડો કહે છે કે હલકાંની સોળતે ચાલીને આવા
હાલ થયા.

મુરખ મિત્રન દીલયે, કેદી હાંસલ હોય;
લાજ ગુમાવે લોકમાં, દુખથી અચે ન કોય.

ગમે તેટલો કાયદો લાગે છતાં મુખની મિત્રતાઈ ન કરવી
કારણ કે લોકમાં લાજ જાય છે અને છેવટે દુખ પ્રાપ્ત થાય છે

અમુરનો આતમા, રેશે કીયાં જઈ રાત,
નથી નેહો કોઈ નાત, સગું ન કોઈ શામળા.

સામળો કહે છે કે આ આતમા અમુર વખતનો ક્યાં જઈને
રાત રહેશે કારણ કે ત્યાં કાંઈ નાત લાત કે કાંઈ માથે સ્નેહ
સંબંધ નથી.

આખી અજોધા તણું, મારાજ સુધારું સોત;
સડેલ કુતરાં સોત, સરગે લઈ ગયો શામળા.

હે પ્રજા, અયોધ્યામા અવતાર લઈને તે આખી અયોધ્યાનું
મૃત્યુ સુધારું અને સડેલ કુતરાને પણ સ્વર્ગમાં લઈ ગયા.

ગાતા આવે ગાંધર્વ, તપાસતા આવે તાન;
એવું સરસ વેમાન, સામું મેલે શામળા.

ગાંધર્વો ગાયન ગાતા આવતા હોય અને તાન તપાસી રહ્યા
હોય એવું સુંદર વિમાન હે શામળા સામું મોકલવળે.

૧૧૬

મીતર એસા કીજીયે, ઢાલ સરીખા હોય;
સુખ મેં પીછું રહે, દુઃખ મેં આશું હોય.

મીત્રો તો ઢાલ જેવા કરવા કે સુખમાં (જેમ લડતાં પહેલાં
ઢાલ પીઠ પાછળ રહે છે તેમ) પાછળ રહે છે અને (લડાઈ શરૂ
થતાં તરવારોના ધા ઝીલવા જેમ ઢાલ આગળ રહે છે તેમ)
દુખમાં આગળ રહે છે.

૧૧૭

નઈ થાળી નઈ તાંસળી, નઈ ડાબરીયાનું નામ;
ધ્રખ ધ્રખતું ધાન, એમાં ખાશો શામળા.

શામળો કહે છે કે ત્યાં થાળી, તાંમળી કે ડાબરીયાં જેવાં
કાંઈ વાસણો તમારે માટે નથી કાઢ્યું કે કોઈ દિવસ દાન કર્યું
નથી તેથી ગરમ ધ્રખધ્રખતું અનાજ તમે શેમા ખાશો ?

૧૧૮

હાંકયા હાલે નઈ, હાથી તો એક હજાર;
એટલા ગેલી અશ્વાર, સરગે જાવું શામળા,

હજાર હજાર હાંકયા હાલે નહિ એવા મહોન્મત હાથીઓ,
એટલા જ ધોડેરવાર આહી મૂકીને શામળો કહે છે કે સ્વર્ગમાં
એકલુ જવાનું છે.

૧૧૯

ગાલપચોળાં ગા દ લાં, હાંડી એક હજાર,
ખાંધી જુમખ બાર, સાચું મેલો શામળા.

ગાલપચોળાં અને મુદર ગાદવા નાખ્યા હોય, એક હજાર હાંડી
અને બાર મોટા જુમખ બાખ્યા હોય, તેવું વિમાન હે શામળા
સાચું મોકલજે.

૧૨૦

ખીલો ખોદતાં ખાણુ, બે જવેરાતની જડે,
ની રાં તે ના રાણુ, મુળે ભગતી શામળા.

ખીલો ખોદતા અચાનક ને જવેરાતની ખાણુ જડી અથ તો
શામળો કહે છે કે નિરાતે નારાયણની ભક્તિ થઈ શકે

૧૨૧

આણુદ કે કરમાણુદ, જોવડો ડોળ કાં નાખે;
અં ત ર મા ઉમળકા, મોટે મીઠાં ભાખે.

આણુદ કહે છે કે કરમાણુદ અંતરમા ભુર કરવાના ઉમળકા
આવતા હોય અને મોટે મીઠું મીઠું બોલે જોવો જોગે ડોળ મનુષ્યો
શા માટે ગમે છે ?

૧૨૨

હમ બત્રીસ તુમ જોકીલી, રહત રેન દિન માય,
ચોડી ચે કાટી લઈ, કહાં પુકારે જાય.

દાત જીભને કહે છે કે અમો બત્રીસ છીએ અને તુ એકથી
છો અને રાત્રી દિવસ અમારી વચ્ચે ગ્રહે છે તેથી ચોડીક કાપી
સપ્તશુ તો કયા જઈને તારો પોકાર કરીશ ?

૧૨૩

વિપત પડે ન વલખીયે, વલખે વિપત્ત ન જાય,
વિપત્તે ઉઘમ કીજીએ, ઉઘમ વિપત્તને ખાય.

વિપત્તી પડવાથી વલખા ન મારવા કારણ કે વલખા મારવાથી
વિપત્તીનો નાશ થતો નથી વિપત્તી પડે ત્યારે ઉઘમ કરવો કારણ કે
ઉઘમ વિપત્તીને ખાઈ અથ છે ઉઘમ કરવાથી વિપત્તી મટે છે

૧૨૦

હાકલે હૈયું કાટે, એળે જીવ અનાથ;
સરગા પરનો સાથ, સામો મેલો શામળા.

હાકલથી હૈયું કાટે અને જીવ અનાથ બને ત્યારે હે શામળા
સ્વર્ગપુરથી મારો સથવારો સામો મોકલજે.

૧૨૧

આણુંદ કે કરમાણુંદ, ગણ કર્યો કેમ જાય;
સાવજ પુર્યો પાંજરે, કાઢે એને ખાય.

આણુંદ કહે છે હે કરમાણુંદ કોઈનો ગુણ કર્યો હોય તો કેમ
જાય ? કરમાણુંદ કહે છે સિંહને પાંજરે પુર્યો હોય તેમાંથી જે
કાઢે તેને જ ખાય છે.

૧૨૨

તમ બત્રીસ હમ એપ્રીલી, રહત રેન દીન માંય;
ચોલીસેં ટેડી ચાલું, બત્રીસે ગીર જાય.

જીભ દાંતને જવાબ વાળે છે કે તમે બત્રીસની વચ્ચે રાત્રી
દિવસ રહું છું પરંતુ જરા વાંકી ચાલું તો તમારે બત્રીસેને પડી
જવું પડે અર્થાત્ જીભ જો કડવી હોય તો કોઈ દાંતને પાડી નાખે

૧૨૩

કલખ્યે વિપત ન સાંચરે, કલખ્યે વિપત ન જાય;
જીવને જીરી દેવ પડી, કલખ્યા વણુ ન રેવાય.

કલ્પના કરવાથી વિપત્તિના નાશ થતો નથી તો પણ આ
જીવને એવી ખરાબ દેવ પડી ગઈ છે કે કલ્પના કર્યા વિના ત્રી
ચકતો નથી.

૧૨૪

ધર મોટો ટોટો ઘણો, મોટો પિયુરો નામ;
ઈ દારણુ દાદા દુબળી, મારગ કાંઠે ગામ.

હે દાદા માઈ ધર મોટું છે પરંતુ પૈસે ટકે ટોટાવાળું ગરીબ
છે અને માગ પતિનું નામ બહુ મોટું છે અને રસ્તાને કાઠે ગામ.
છે તેની ઉપાધિમા દુ દુબળી છું

૧૨૫

સલો. ઉગા ભાંણુ, બાણુ તુંહારા ભામણા;
મરણુ જીવણુ લગભાણુ, રાખે કાર્યપ રાહિત.

હે સુધં તમે ભયે ઉઘ્યા તમાગ ઓવારણા લઈ છું મરણુ
પર્યંત આ જીવની હે કાર્યપના પુત્ર તું લાજ રાખશે

૧૨૬

ઉગ્યાની આજસ નઈ, ઉગવું ઈ અચૂક;
ચણુ પડે નઈ ચૂકે, કમણો કાર્યપ રાહિત.

ઉગવાની આગમ નથી અચૂક પ્રભાતમા ઉગે જ છે તેમા
ક્યારે ય પણ હે કાર્યપના પુત્ર ચૂક પડતી નથી

૧૨૭

મુરજ ને રોષ નાગ, બે તડોવડ કહેવાય;
એકે ધરણી શર મરી, બીજો ઉગે વાણું વાય.

સુધં અને રોષ નામ બન્ને એક સરખા છે એકે પૃથ્વીને
પોતાના મસ્તક ઉપર ધારણુ કરી છે અને બીજો ઉગવાથી
પ્રભાત થાય છે

ચિત્રકાર :]

‘બરડા ગંગો બુવાન’ [શ. માલદેવ રાણા

દુરો પટ : પૃષ્ઠ ૩૦

ગોરી પુછે નાથકું, કીયો બલેરા દેશ;
સંપત હોય તો ઘર બલો, નકર બલો પરદેશ.

ઝી પોતાના પતિને પૂછે છે કે ક્યો દેશ સારો છે, પતિ જવાબ આપે છે કે સંપતિ હોય તો પોતાનો દેશ મારો છે નહિંતર તો પરદેશ જ સારો છે.

ઠોં દાદર કોં ડાકલાં, કોં પૂજેવા પાખાણુ;
રાત ન ભાગે રાણુ, કમણે કાશ્યપ રાહિત.

કેટલા યે દાદર કે ડાકલાં કે પત્યરની પૂજા કરવામાં આવે પણ હે કાશ્યપના પુત્ર તે દાર્પનાથી ગત્રી મટી રહવાર થઈ ચક્રુ નથી, તે શક્તિ તો તારી જ છે.

હણીયલ જેવા દીકરા, કાશ્યપ જેડે ન દોય;
લખાળ ભાંજણે લોય, ઉગે ને અંજવાળો કરે.

કાશ્યપ જેવો કાષ્ટ નથી. જેને સુર્યનાગયણુ જેવા દીકરા છે કે જે લાખુ ના દગને હરાવે છે અને જેના ઉમવાથી અજવાણું થાય છે.

મુરજ પ્રત્યક્ષ દેવ હે, નર પૂજે પાખાણુ;
ઈશર કે ઉમિયા સુણો, એતાં લોક અન્નંણુ.

શંકર કહે છે કે હે પાર્વતીજી સાબળો, સુર્ય પ્રત્યક્ષ દેવને જેવા છતાં જે મનુષ્યો પત્યરને પૂજે છે તે બધા લોભી ખરેખર અન્નંણુ છે.

૧૨૮

તેજ પંજર તિમિર ટળણ, બચા કાચપ કુળ ભાણ;
અમલાં વેળા આપને, રગ હે સુરજ રાણ

તેજના પાંજરા રૂપ અને અધારાને મટાડનાર, કાસ્તખના
કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ એવા હે સુમદેવ, અશીશુનો કમુખો લેલી
વખતે આપને રગ દઉં છું

૧૨૯

તારા અજવાળા તણો, એમા કાંઈ મા'રાજ,
અરણ્ય આરણ્ય આજ, કંદિ કાશ્યપ રાહિત.

હે સુરજ મહારાજ તારા અજવાળામાં આરણ્યનો ઢિંકરો ફુલણા
વિના રહે તો પછી હે કાશ્યપના પુત્ર તારો મહિમા શું ?
[ફુલણા માટે આરણ્ય સૂર્ય પાસે માગણી કરે છે.]

૧૩૦

તું ઉગા ટળિયા તિમિર, ગૌ છુટા ગાળા;
તસકર લે ટાળા, દીનકર કાશ્યપ રાહિત.

હે કાશ્યપના પુત્ર સૂર્ય, તારો ઉદય યત્તા અધારા મટે છે,
ગામુ'ના ગાળા છૂટે છે અને ચોર હરામજોરનો બચ મટે છે

૧૩૧

કાયા લાગો કાટ, સરાણીપર સુધરે નહ;
નિર્મળ હોય નિરાટ, લેટયા તવ ભાગીરથી.

આ કાયાને જે કાટ લાગી ગયો છે તે સરાણીયાથી સારો
મધ ચકતો નથી પરંતુ હે ભાગીરથી ગંગા, કાયાનો કાટ તો તારો
સ્પર્શ થતા સાદ્ય થઈને માનવી પવિત્ર બની જાય છે

૧૨૮

સામ સામા બડ આખડે, ભાગે ઠેતા ભરમ;
તણુ વેળા કાશ્યપતણા, મુરજ રાખજે શરમ.

જે વખતે રણુમાં સામસામા ચોદાઓ આખડે અને કેટલાઓના
ભરમ ખુસ્લા થાય તે વખતે હે કાશ્યપના પુત્ર મુરજ ઘું અમારી
લાજ રાખજે.

૧૨૯

મુરજ સાંભળતણ થયો, જગતની રાવજ કે;
ચારણુ છાશ પજે, ઠીરે કાશ્યપ રાહિત.

હે સૂયં, સારા પે જગતની રાવ રિયાદ તું સાંભળે છે તો
ખજી કાશ્યપના દિકરા, ચારણુનો દિકરો છાશ વિના કેમ ટળવળે છે ?

૧૩૦

અવની ઉગંતા અચુક, અમથો તું આધાર,
ઝાલરનો ઝણુ કાર, દિ વેળા કાશ્યપ રાહિત.

પૃથ્વી ઉપર ઉગવાથી તે ઢેઠ ઝાલરનો ઝણુકાર થતાં સુધી હે
કાશ્યપના પુત્ર સૂયં ઘું અમારો આધાર છો.

૧૩૧

ગં ગા જ જા ગટકે, નર લટકે લીધો નહ;
ઈ ભવસાગર લટકે, જૂન હુવા ભાગીરથી.

ગટ ગટક મળાના અવાજ થતાં જાય એવા લટકાપૂર્વક જે
મનુષ્યે ગંગાજળ ખીણું નથી તે આ સંસારમાં જૂત થઈ લટકે છે.

ગંગા તીરે જાય, જે કોઈ ગંગોદક પીયે;
માનવિયાં જો આંચ, શાગ્ય વડાં ભાગીરથી.

ગંગાને કઠિ જઈને જે મનુષ્ય ગંગાનું પાણી પીએ છે તેના
દે ભાગીરથી, અહોભાગ્ય છે.

૧૩૩

પગે તળીયું પડે, જાનહવી દશ્ય જાતે;
પરીયું ખીંચી લે, વાયુ ઢોળે વણારસી.

ગંગાજી તરફ જતાં જો પગ તરવાઈ જાય તો સ્વર્ગની
પરીઓ તેને પારણામાં પોઢાડીને વાયુ ઢોળે છે.

૧૩૪

હાથે જળ દિયોળ, માથે લઈ મંજન કરે;
પામે વૈકુંઠ પોળ, લેટંતાં ભાગી રથી.

ગંગાજીનું દિયોળા મારતું જળ હાથ વતી લઈ માથામાં
જંટકારીને જે કોઈ માણસ ન્હાય તે વૈકુંઠની પોળમાં જઈ શકે છે.

૧૩૫

પ્રાણી દેહ પડે, ગંગા જળ નામે ગળે;
ચટ વૈમાને ચઢે, વૈકુંઠ પુગે વણારસી.

મનુષ્ય માત્રનો જ્યારે દેહ પડે એ વખતે જો એને ગંગાજળ
પીવા મળે તો વિમાનમાં બેસી એ સત્વર વૈકુંઠમાં પહોંચી જાય છે.

ઉધાડે જ ઇ ઉંડે, જળમાં આંખુ બે;
તે નો વંશ તેડે, વૈકુંઠે વણા રસી.

ગંગાના પાણીમાં ઉડે સુધી જઈને જે મનુષ્ય આંખો ઉધાડે
છે તેના આખા વસને ગંગાજી સ્વર્ગમાં લઈ જાય છે.

જાતલનાં અથ જાય, જાતલને જોતલ તણાં;
પાણી પણુગાં માંય, વૈકુંઠ પુજે વણારસી.

ગંગાજી જનાર મનુષ્યનાં અને તે મનુષ્યને જતાં જોનારનાં
પાપનો નાશ થઈ જાય છે અને ગંગાજીનું એક ટીપું પણ એને
વૈકુંઠમાં પહોંચાડી દે છે.

આ વી ને અં ગે, ધ સે ક ટ ઠે ધા ટ;
ખેચે હિંડાળા ખાટ, વૈકુંઠ પરી વણારસી.

ગંગાજીના કાંઠાનો માટીનો ટુકડો લઈને જે કોઈ પોતાના ચરીર
ઉપર ધસે તેને સ્વર્ગની પરીઓ હિંડાળાખાટ ઉપર દિંચકાવે છે.

ઉપરથી ઉતરીયાં, પંખી તે પાવન ચીયાં;
માહીં મંજન કીયાં, ભુત ન સરજે ભાગીરથી.

હે ભાગીરથી તારા ઉપરથી ઉતરનારા પક્ષીઓ પણ પવિત્ર
થઈ જાય છે. તારા પાણીમાં સ્નાન કર્યા પછી કોઈ ભૂત યતુ નથી.

હેકણ કટકો હાડકો, નો ગંગા ત્રઠ જાય;
તો માનવીયાં કુળ માંય, ભુત ન સરજો લાગીરથી.

મનુષ્યનો એક હાડકાનો કટકો પણ નો ગંગા કિનારે
પહેચે તો તે મનુષ્યના કુળમાં હે લાગીરથી, કોઈ જૂત સજ્જત
નથી એવો તારો પ્રતાપ છે.

૧૩૭

જીવ જાતાં પણ જાય નહીં, વડા પુરુષનાં વેણ;
વીધિ સરજેલાં વિશ્વમાં, કુડાં ધાય નહિ કેણ.

જીવ જતાં પણ મોટાં પુરુષનાં વચન જતાં નથી. વિધિએ
આ વિશ્વમાં સરજેલાં એ માનવી કોઈ દિવસ કુડાં બોલતાં નથી.

૧૩૮

ખારક કંકર કાંકર, ટોપરડાં જેમ તીર;
મનથી મન નો ના મળે, સાંસો પડે શરીર.

એકબીજાનાં મન નો ન મળે તો એવે વખતે ખારક કાંકર
જેવી ખુએ છે અને ટોપરાં તીર જેવા લાગે, છે અને શરીરમાં
ચિંતા આવી વસે છે.

૧૩૯

દેવું મરવું મારવું, ઝાલવી ખાગાં જટ;
ઠલો ઠહે રે ઠકરો, ઈ ખરી ખત્રીયાં વટ.

દેવું, મરવું, મારવું, અને તલવારોની તાળી પડતી હોય તેને
ઝાલવી એ ઠલો ઠહે છે કે ખરી ક્ષત્રિયવટ છે.

ભાગીરથી ને ભાગ, ગિરિવરસે આઈ ગંગા;
નર મુર લોકજ નાગ, તરિવા ત્રણે ભવન.

ભાગીરથીના અહોભાઅને લખ નરલોક, સરલોક અને નાગ-
લોક એ ત્રણે જીવનને તારવા માટે સ્વર્ગમાંથી ગંગા આવી છે.

૧૩૭

સા પુરુષ સંકટ સહે, પર ગુન કરે પ્રકાશ;
ઢાંકે છીદ્ર અવરના, કવિઓ અને કપાસ.

સાચા પુરુષો સંકટ સહન કરીને પારકા ગુણનો પ્રકાશ કરે
છે. મનજન પુરુષ અને કપાસ ખીજનાં છીદ્રને ઢાંકે છે.

૧૩૮

મેાતી મીઠાના ગાંગડા, નરસાં લાગે નીર;
મન હરદે મળે નહ, સાંસો પડયો શરીર.

એક ખીજનાં મન મળ્યાં ન હોય અને કાંઈ પણ અંતરામ
પડી ગયો હોય તો મેાતી મીઠાના ગાંગડા જેવાં લાગે છે અને
નિર્મળ નીર હોય તોપણ ખરાબ લાગે છે.

૧૩૯

અમલ વટણ ને જોગ પંથ, ઈ મુસા હુંદા કામ;
કાયર ખડગ ન વાપરે, રાંક ન હેવે હામ.

અશીષુ વાટવું, પંથ મહણ કરવો એ શુરવીરનાં કામ છે.
કાયર કોઈ દિવસ તસ્વાર વાપરી શકતો નથી અને જીવના રાંક
હોય તે દાન આપી શકતા નથી.

કચ્છ તને નહિ રચામતા, સુકતા તને ન શ્વેત;
દુર્જન તને ન કુટિલતા, સજ્જન તને ન હેત.

કાચ્છ પોતાનો કાળો રંગ તજતું નથી, મોતી ઉજ્જવળતા તજતી નથી તેમજ દુર્જન પોતાની કુટિલતા છોડતો નથી અને સજ્જન હેત છોડતો નથી.

૧૪૧

કરવત કાતર કેમાલુસ, ચેરી બુદ્ધાં કરંત;
સોય સુતાર સજ્જન પુરૂષ, સાંખ્યાંને સાંધંત

કરવત કાતર અને ખગખ માલુમ એ ત્રણે છુટા પાડવાનું, કાપવાનું જ કામ કરે છે. સોય સુતાર અને સજ્જન પુરૂષ એ સાંખ્યાંને સાંધે છે.

૧૪૨

બડા બડાયું ના કરે, બડા ન બોલે બોલ;
હીરા મુખસે ના કહે, લાખ હમારા મોલ.

મોટા હોય તે અભિમાનથી વાત કરતા નથી તેમજ જેમ તેમ બોલતા નથી. હીરા પોતાના મુખથી કહેતો નથી મારું મૂલ લાખ રૂપિયા છે. તેનું મૂલ કવેરીજ આંકે છે.

૧૪૩

પાણ ઇંતરાણ વીના, કબુ ન રાણ હોય;
રાજા જોગી સુધડ નર, રસહીમેં વસ હોય.

પાણ માલુમ હોય તે ઇંતરાણથીજ રાણ થાય જો પરંતુ રાજા, યોગી અને સુધડ પુરૂષ રસથીજ વસ થાય છે.

૧૪૦

હલદી જલદી ના તરે, ખટરસ તરે ન અંબ,
કાળી ઉનને કમાણસા, ફૂળે ન ચડે રંગ

હલદર પોતાનો પીળા રંગ અને આંખી પોતાની ખટાસ
તમજતાં નથી તેવી ગીતે કાળી ઉનને અને ખગમ માણસને બીજે
રંગ ચઢતો નથી

૧૪૧

મિત્ર એસા કીજીયે, જે સો ટંકણ ખાર,
આપ બળે પર રીઝવે, ભાગ્યા સાધે હાડ

ટકણખાર જેવા મિત્ર કરવો કે પોતે દુખી થાય છતાં
મિત્રને રાજી રાખે અને મિત્રને દુખ હોય તો મદદ કરે

૧૪૨

બડા બડા સળકુ કહે, બડે બડેમેં ફેર,
સરિતા સળ મીઠી લગે, સમદર ખારો ઝેર

મોટા મોટા તો બધા કહે છે પરંતુ મોટા મોટામા ફેર છે.
નાની નદીઓ બધી મીઠી હોય છે અને સમુદ્ર મોટો હોવા છતાં
ખારો હોય છે

૧૪૩

લોરીંગ ભમરો ચતુર નર, ઠસીને દુર ફેરત,
માખી મકોડો મુરખ નર, મધ લાળે મરત.

સર્પ, ભમરો અને ચતુરનર એ ડસ દહને તુગત પાછા ફરી
જાય છે પરંતુ માખી, મકોડો અને મૂર્ખનર એટલા મધ લાળે મરે છે.

દાવે દીવો જાગતો, જાગે માહુ એમ;
બાપની પાછળ બેટડો, રાખે કુળની નેમ.

જેમ દીવામાધી દીવો પ્રગટે છે એમ જેનો બાપ સારો હોય
છે એનો દીકરો પણ સારો થાય છે અને એ કુળની આદ જાળવે છે.

મત બાગે રે કંથડા, તું બાગે ઝુજ ખોડ,
સંગતની સાહેલડી, તાલી રે મુખ ઓઠ

હે કથ રથસત્રામમાંથી બાગીચ માં કારણ કે જુ બાગ્યે
ખોટ તો મનેજ પડશે મારી સરખી સાહેલીએ અરસપરસ તાળીએ।
દષ્ટને મારાથી મોહુ મરડી મરકરી કરી ચાલી જશે.

નાતિમા મોટો થીયો, થીયો પેસાદાર,
બહું કીધું નહિ નાતનું, ધિક એનો અવતાર

સાતિમા મોટો પેસાદાર અને મોટો કહેવાતો હોય છતા
સાતિનુ કાર્ધ બહુ ન કરે તેના અવતારને ધિકાર છે.

ગોલા ઢોલા માહલાં, કાદવ ને કપાસ,
એતા ખુદયા ગણુ કરે, વણુ ખુદયા વિનાશ.

ગોનાં, ઢોલ, માહલાં કાદવ અને કપાસ એટલા ખુદવાથી
ગુણુ કરે છે અને નહિ ખુદવાથી વિનાશ કરે છે.

કુળહિણા જે હોય, મોઢે મીકું બોલતા,
સારા નરસા બોય, બોવાની પરવા નહિ.

જેઓનું કુળ હલકું હોય એ મોઢે મીકું બોલે એને સારા
નરસા કોણ એ બાણવાની જરૂર જ રહેતી નથી.

મારબો કે મરબો પિયુ, ન દેબો પીઠ લગાર;
સૈયર મેણાં મારસે, કાયર કેરી નાર.

હે પિયુ રણસંભામમાં જઈ મારબો અગર મરબો પરંતુ પીઠ
હમ બાગરો માં કારણ કે બાગરો તો મારી સખીઓ અને કાયરની
નાર કહીને મેણાં મારશે.

જા તિ જ ન કું પૂજલે, કરો ઓર નહિ કામ;
જીતને જાતિજન મીલે, ઇતને શાલિશામ.

જાતિજનોની પૂજા કરવી અને જોડલા જાતિજનો મળે તેટ-
લાને શાલીશામ માની પૂજવા તે બહુ સુંદર કાર્ય છે.

કણ કણબી ને કુટવો, કસુંબો ને મજાક;
એતાં ગુંધ્યાં ગણ કરે, વણગુંધ્યાં ન હી ક.

કણ, કણબી તથા કસુંબો અને મજાક એટલાં ગુંદવાથી ગુણ
કરે ■ અને નહિ ગુંદવાથી નુકસાન કરે છે.

૧૪૮

ઘરડો તોપણ બળદીયો, તોફાની પણ ગાય;
વકરેલો પણ વાણીયો રૂઠેલી પણ માય.

ઘરડો થાય તોપણ બળદ હાર ખેત્રે છે અને તોફાની હોય તોપણ ગાય ગરીબજ ગણાય છે. ગમે એટલો ક્રોધાયમાન થયો હોય તોપણ વાણીયો પોત્રો જ રહે છે તેમજ ગમે તેટલી રીસાયેલી છતાં માતા તે માતાજ છે.

૧૪૯

નાતો નિભાવણ હાર, મોટા મનનાં માનવી,
ભૂલે ભૂલ અપાર, હેતે હૈયાં ભેટતાં.

જે માણસ દિવ મોડું રાખે છે એજ સખા માણસની બૂચને બૂલી જઈ સખ સખ સાચવી શકે છે અને એવા સખ સખ સાચવનારને મહુ હેતથી મેટે છે

૧૫૦

મળતાં મીઠપ માણવી, મનની માનવ મોજ;
ટીપે ટીપે જગ ભરો, ભલી ભલાઈ હોજ.

જેને મળો એની સાથે હમેશા મીઠપ રાખવી અને એ રીતે દિલની મોજ માણવી. આ રીતે મીઠપ રાખનાર ધામે ધામે જગતમા ભલાઈના પ્રવાગ ભરી શકે છે

૧૫૧

હંડણનાં એંધાણ, નહિ છળછળીયાં છીછરાં,
કુંણા વિધી કાન, આરૂં લોકે અંતરે.

અતરમા છીછરાં સંભારણાં નથી પરંતુ દિલમાં હડાં હડાં સંભારણાં રહી ગયાં છે તે જહાલના વિયોગની વાતોના કુણા કાનમાં અણકાર સંભગાય છે ત્યારે અંતરમા આરૂં ભોંકાય છે

મોળો તોય મતિવંતો, શઠ તોય સત્તાધિય;
સુતેલો તોય કેસરી, ઉધો તોય ફણીય,

મોળો હોય તો પણ બુદ્ધિમાન મારું કાર્ય કરી શકે છે, મૂખ
હોવા છતાં સત્તાધીશ ડાહ્યો ગણાય છે. સુતો હોય તો પણ માવજ,
અને ઉધો પડ્યો હોય છતાં શેષનાગથી સહુ ડરે છે-કાષ્ઠ જાંઘડી
શકેતું નથી.

માથે હોય મંદિલ, જરિયન જામા પહેરતા;
જેનાં સાચાં દિલ, એને ચરણે એ ઢળે.

જેનું સાચું દિલ છે એને તો માથે મંદિલ પહેરનાર અને
જરીનાં વસ્ત્રો પહેરનારા રાજવીઓ પણ નમે છે.

માથા સાટે મૂલવી, જીવન જેનાં જાય,
પૃથ્વી માં પંકાય, મોંઘા મૂલ્યાં માનવી.

જે પુરુષ સારા કામ કરવામાં મથુ આપતું પડે તો પણ
આપવા તૈયાર હોય એ માણસ જગતમાં મોટો માણસ થઈને પંકાય.

નહ જાતું નહ જાંગ, પેટ નહીં પેટાળ નહીં;
લમણાનો લઈ લાગ, ગોફણ ગોળો ગાજતો.

ગોઠણ તેમજ સાયળની જાંગ, પેટ પેટાળમાં ક્યાંય નહિ મારતાં
બરાબર લમણાં ઉપર ગોફણનો ગાજતો ગોળો આવતો હોય એવો
એનો માર છે.

૧૫૨

દીલડે દેતો હાગ, તુટયાં છામર જાળવે;
ત ડ ત ડ તો તે જાળ, ધામા ચે ધારાં કરે.

બહાલાના વિયોગની બળતરા જાળવી ને તુટેલાં અંત કરણ
વેદના સહી રહ્યા છે તેમાં વિશેષ દુખ રૂપી તકતકતો તેજાળ એ
જુદેલાં અંત કરણના ધામા ધારાં કરે છે અને વિશેષ વેદના કરે છે

૧૫૩

કાળોતરો કર ડેલ, અવળી રૂંવાડી અંગ શું;
હું હા ના ઠં જેલ, ઘેને ઘેણુર આંખડી.

કાળોતરો કરડ્યો હોય, એનાં ઘેન ચડ્યાં હોય અમમાં
અવળી રૂંવાડી થઈ મઈ હોય તેમ દુહાના ડખ જેને લાગ્યા હોય
તેની દશા પણ તેવી જ થઈ જાય છે

૧૫૪

બહાદુર સાથે બાથ, પાણી મઠાને પરસ નહિ;
સિંહણુ સિંહનો સાથ, નહિ સસલાં રયાળીયાં.

દુહાની રમઝટ જમાવવી એટલે બહાદુર સાથે બાથ ભીડવા
જેવું છે પાણી વિનાનો માણસ હોય તેને દુહો અડતો પણ નથી
એ તો સિંહણુ સિંહનો સાથ કરવા જેવું છે, સમલા તથા
શિમાળીયાનો નહિ

૧૫૫

કામણુ કર્યાં કમાલ, ખાંભી ખોડી ખડબડે;
પાણા કરે પ્રીતાળ, દુહો અમારા દેશનો.

અમારા દેશનો દુહો એવો કમાલ કામણુયારો છે કે પત્થરની
ખાંભીએને પણ પ્રેમાળ બનાવીને ખડખડાવી નાખે છે મતલબ કે
દુહાના નાદથી પત્થરના પાળીયામાં પણ પ્રાણ પ્રગટે છે

૧૫૨

દુહો જેલે દાવ, જ્યાં જાંગીના ગડગડે;
જનોઈવદા જ્યાં ઘાવ, માયાં લળડે ધડ લડે.

દુહાની રમઝટ જામે ત્યાં ચુદના દોલ વાગે છે. અને સામ સામા દુહાગીરો દાવ ખેલી જનોઈવદા ધા કરે છે એ વખતે માયાં લખડતાં હોય અને ધડ પડી જાય તેવા દ્રવ્યો ખડા થાય છે.

૧૫૩

ખીયે ખજાર હો ક, ધુજે મંદિર માળિયાં;
ઝીલણીયાના ઝોક, વગડે હાક વગાડતો.

દુહો ઝીલણીયાના ઝખાટા સાથે વગડામાં હાક વગાડે છે, ખજારના લોકો ઝેનાથી ખીયે છે અને મંદિર તથા માળીયાં દુહાની રમઝટથી ધુજવા માડે છે.

૧૫૪

મોઠે ઠેતો માર, મોઠે માયાં ફેરવે;
ખમતલ ખુંદણુહાર, સમે સાયવે સાયરો.

દુહો મોઠે માર દીધે છે અને મોઠે માયાં ફેરવે છે પરંતુ સમય આવે સહન કરતાં શિખવી ખીજને કામ આવવાનું પશુ શીખવે છે.

૧૫૫

દુહો ઢળકતી દાલ, નોધારાની ઝોયડી;
દુહો તાર ટપાલ, દુહો ફૂત દરગાહનો.

દુહો ઢળકતી દાલ જેવો અને નોધારાના આધાર સરખો છે, તાર તથા ટપાલ જેવો અને દરગાહના ફૂત જેવો છે.

આશકે નટ સાધકે સતી, શુભ સહેલો સેલ,
અરાપરીકી બાત નહ, ખરાખરી કો ખેલ.

સાચો આચક, સાચો નટ, સાચો માધક, સાચી સતિ અને
સારો શૂંવીર બની સત્યાગ્ર જેનવો એ સાધારણ વાત નથી, એ
તો બધા ખરાખરીના ખેલ છે

કામન કે'છે કંથડા, વેરીયે ન કર્યા વખાણ;

પચમા પૂછાણો નહિ, પંડ ન થયાં પાખાણ

હે કથ, જો દુરમને તારાં વખાણ કર્યાં નહીં અને મમાજમાં
કાંઈએ ઝોગખ્યો નહિ તો મનુષ્ય ન થતા પત્થર થયો હોત તો
વધારે માફ દણ.

સરોવરને હંધુ જપે, વરખા જપતો મોર,

સાજણ ને સાજણ જપે, ચાહો જપે ચકોર

સરોવરને હંસ, વર્ષાઋતુને મોર, અને ચન્દ્રને ચકોર જખા.
કરે છે તેમ માજણને માજણ જખા કરે છે

કુકડ કધા મૃગ કુદણા, લીલા પીળા લાલ,

નવરંગ તોરંગ નિપજે, પડ જોવો પાચાળ.

કુકડાના જેવા કાષવાળા, દરણી ચેટે કુદનારા લીલા, પીળા
અને લાલ રંગના નવરંગ થોડાંજો જ્યા નીપજે છે તે પાચાળની
ભૂમિ જેવા જેવી છે

સ્વામી કાળે રણ ચડે, વધુ ખાગ મખંત;
સાંચા માંગુ' ઇતરો, ગીધાં માખ બખંત.

હે ઇશ્વર એટલું માગું છું કે ધણીને માટે રણમાં ચડતાં
તાસ્વારથી આપું શરીર વેતરાઈ નય અને ગીધર્ષા આ માંસનું
અક્ષય કરે એવું મોત જરૂર આપજે.

કામન કે'છે કંચડા, નવ લીધાં હરિ નામ;
કર પર કર કીધો નહિ, નર સરજ્યા નકામ.

કામિની કહે છે કે હે કંચ, હરીનું નામ મોઝ દિવસ લીધું
નહિ, ગરીબને દાન આપ્યું નહિ તે મનુષ્યનો અવતાર વૃથા છે.

પ્રેમીને પ્રેમી જપે, ભગત હરિને જેમ;
જળને જપતી માછલી, જપું મિત્રને એમ.

જેવી રીતે એક પ્રેમી પોતાના પ્રેમપાત્રને યાદ કરે છે, ભક્ત
પ્રભુને સ્મરે છે, માછલી જેમ પાણીને યાદે છે તેમ હું મારા
મિત્રને હમેશાં યાદ કરું છું.

ઝોહરથી ઉરે સરસ, નાક નેણુનો તાલ;
ચાર હાથનો ચોટલો, પડ જોવો પાંચાળ.

જે ચરીરે સુંદર છે, જેનાં નાક, નેણુ નમણું છે, ચાર હાથનો
ચોટલો છે એવી સ્ત્રીઓ ન્યાં યાય છે તે પાંચાળ દેશ જોવા જેવો છે.

વાંધાણું વચમાં પડ્યું, વા લા માં ચ વા હું;
સાંજ સવારે ભરીયેં, ઠાણું ને ચ ઠાણું.

વાંધાણું અને વઢાલામા વઢાણું પેટ આખા શરીરની વચમાં આવેલું છે તે સાંજ સવારે ગમે તેટલું ભરો તોપણ ઠાણું ને ઠાણું જ રહે છે.

૧૬૧

જે સાંકા શેરડ તણા, ઇ ભર બાથે ભરડાય;
તે રસ કડે તવાય, મીઠપ ન મેલે માનડા !

શેરડીના સાંકાની બથો ભરીભરીને ભરડે છે, તેમાંથી નીકળેલા રસને કડામાં તાવે છે તોપણ હે માનસિંહજી તે મીઠપ મેલતી નથી.

૧૬૨

જેનાં પોળાં પાન, માંચ ભર્યાં પોલાર;
એ ખમે નહિ તોખાર, મેગળ કયાંથી માણુશે.

વનમાં મોટાં પાનવાળા ધણાં ઝાડ હોય પણ અંકરધી એ પોલાં હોવાથી ઘોડાની ઝપટ એ ખમી શકતાં નથી તો હાથીની તો ક્યાંથી ખમી શકે ?

૧૬૩

કર આંગે વેડે કરે, ઘણુ શાખું ઘોળાય;
જાડા લીજત ન જાય, મીઠ પ વાળી માનડા.

આંખાને હાથથી વેડીને તેની શાખું (કેરી)ને ખૂબ ઘોળે છે છતાં હે માનસિંહજી જાડેજ તેની ચીઠાણની લહેજત જતી નથી.

કાયા વચ્ચે ગુમડું, એનું ઝોસક અન્ન;
અન્ન પાણીયે ભયું હોઈ, તો મોજું હીયે મન.

મરીની વચ્ચે પેટ રૂપી ગુમડું છે તેનું ઝોસક અનાજ છે.
અન્ન પાણીયી ભરેલું હોય ત્યારે મનમાં મોજું આવ્યાં કરે છે
અને દિલ પ્રસુસ્તીત રહે છે.

એક પગ ખુંદે કરે, છ' વાવે ઝાડ;
સાંઠા શેરડના, મીઠપ ન મૂકે માનડા.

એક પગથી ખુંદીને વાવે છે તો પશુ હે જડેજ માનમિંદજ,
શેરડીના માંઠા મીઠાશ મેલતા નથી.

પાડા લાઠા પરખ, નાકર મૂખમાં નાડી;
પશુ ઝોપે અંબાડી, મેંજળ માથે માનડા.

પાડા ઉપર ભાર લાઘો હોય અને મુખમાં નાકર નાખી હોય
તો તે શોભે છે પરંતુ અંબાડી શોભતી નથી. અંબાડી તો હે
માનસિંદજ, હાથી ઉપર જ શોભે છે.

સોળવણું સામત તણું, સો તાવેય તવાય;
જાડા તેજ ન જાય, મગરે જીભું માનડા.

હે સામંતસિંદના પુત્ર માનસિંદજ સોળવણા સોનાને સો
તવાથી તપાવે તો પશુ તેનો સ્વાભાવિક અજકાટ ઝાંછે. યતો
નથી ઉલટો વધે છે.

સારી રજપુતી દીઠી, ધરમ નીતિના દોર;
જીવનનો એ તોર, માણે જગમાં માનડ.

ધર્મ અને નીતિ એજ જેના જીવનનો જીવસો છે એ રજપુતો
જ એ જીવનને માણી શકે છે.

સમદર લેઈ' ટાઢીયું, એથી ચ ટાઢો વા;
પિયુ વિનાનાં ચોઢણાં, કાળજ કટારો ધા.
મમુક્તી લહેરીઓ ઠંડી હોય છે, તેથી ઠંડો વાયુ હોય છે,
પરંતુ પતિ વિનાનું જીનું જીવન કાળજ ઉપર કટારીના ધા
જેવું છે.

સાજણુ વિસર્વાં ન વિસરે, જેથી બાંધ્યો નેહ;
પળપળ હૈયે સાંભરે, જેમ બપોયો મેહ.
જેની સાથે રનેહ બધાણો છે તેવા મેઘી દિલમાંથી પ્રડીબર
જૂલાતા નથી, અને બપોયાને વરસાદ સાંભરે તેમ હરેક પળે
સંભિર્વાજ કરે છે.

બ્રજ દેશાં ચંદણ બનાં, મેર પહાડાં મોડ,
ગરૂડ બગાં લંકા ગઢાં, રાજ કળી રાઠોડ.
દેશમા વ્રજ, વનમા ચંદનનું વન, અને પહાડોમા મેર પહાડ
એ મેઘ છે તેમજ પહાડોમાં ગરૂડ, મહામાં લંકાનો ગઢ અને
રાજકુળમાં રાઠોડનું કુળ એ પણ મેઘ મનાય છે.

૧૬૪

એક વચન એ ક જોર, રજપુતે ગહુ બાળ્યાં;
દિલાવરી ના દોર, જાણે જગમાં માનડા.

એક વચન, એક જ સરખું શોર્ષ અને એક જ સરીખી
દિલાવરી હે માનસિંહજી રજપૂતોએ જ જગમાં જીવતાં રાખ્યાં છે.

૧૬૫

દરિયા હુવા મા મલા, વાયા જલા વા ઉ;
મનરંજણ સજણ મીલે, એથી થંડા કાઉ.

એક તો દરિયાના મામલા તેમાં ઠંડા વાયરા વાતા હોય તેમાં
મનરંજન પ્રેમી મિત્ર મળી જાય તેનાથી (ઠંડુ) સુખદાયક બીજું
કંઈ નથી.

૧૬૬

અથવી જળ પણમાં પડે, નલમેં છતને તાર;
હિલ સાજણીયા સાંભરે, દિનમેં એતી વાર.

પૃથ્વી ઉપર જેટલા પાણીનાં છાંટા પડે છે અને આકાશમાં
જેટલા તારા છે તેટલી વાર પ્રતિદિને વહાલાં હોય તે મનમાં
સાંભર્યાં કરે છે.

૧૬૭

ઘોડા જોડા પાઘડી, મૂછાં તણો મરોડ;
એ ચારને ના ચુકે, રજપુતાં સોડોડ.

ઘોડા, મોજડી, પાગડી, અને મૂછનો મરડ એ ચાર વસ્તુને
સોડોડ રજપૂતો કદી છોડતા નથી.

દાત પડે આંખો ગયે, હાઠ ગળી ગળી જાય;
મરવું મોઢું દોઢલું, કોણ રંક ને રાય ।

દાંત પડી જાય, આંખે અંધારો આવે હાઠકા મુઠ્ઠા ગળી
જાય એવી નજારી સ્થિતિમા પણ કોઈને મરવું ગમતું નથી.

સમા સમાનાં ગાન, ગાતાં જેને આવડે,
એ નર ચતુર મુજાણ, છૂટે બાહુ જગતમાં.

જે પુરુષ વખત વર્તી શકે છે અને કીયે વખતે શુ બોલવું
એ બુદ્ધિમાન છે એ આ જગતમા ચરસ્વી બને છે.

ચડતી પડતી સર્વની, સાથે સરખી જાય;
રાજ બને છે રંક ને, રંક બને છે રાય.

ચડતી પડતી સર્વ મનુષ્યોને એક મગખી અસર કરે છે
જેનાથી કોઈ બચ્યું નથી એને પરિણામે ગળ ૨૬ બને છે અને
૨૬ મુશ્કેલ રાજ બન્યાના ધણા દાખલા છે

હસત મુખાં ને હેતાળવા, મલકે વેણે વેણ;
એને કાટો ન વાગજો, હોઈ પારકા શેણ.

હમમુખા, પ્રેમાગ અને વચને વચને મવકતા હોય તેવાં
પ્રેમા બને પાગલા પ્રેમા હોય તોપણ તેને એક કાગિ પણ
વાગજો મા

મરવો મરવો સખ કહે, મરી સકે નહિ કોઈ;
મરના તો એસો મરો, ફેર ન મરવો હોઈ.

મરવું મરવું તો બધા કહે છે પરંતુ કોઈ મરી જાયતું નથી.
કારણ કે મરવું તો એવી રીતે મરવું કે ફરી મરવું ન પડે.

જીવ્યો તે નર જાણુ, જેણે જગને પારખ્યું,
સમજે લાલ ને હાણુ, આંખ ઉઘાડે માનવી.

જે માણસ આંખના પલકારામાં જગતને પારખી શકે છે
અને શેમાં હાની અને શેમાં તુકસાન છે એ સ્ક્રમજી શકે છે એ
માણસ જ સાચી રીતે જીવી ગયો કહેવાય.

ધર આંગણિયે રાજ, તકડો છાંયો હોય;
મુખ દુઃખના વારા મહી, બચી શકે નહિ કોય.

જેવી રીતે ધરને આંગણે રાજ તકડો છાંયો દેખાય છે તેવી
રીતે મુખ પછી દુઃખ અને દુઃખ પછી મુખ વારા કાઢ્યા કરે છે
અને એમાંથી કોઈ બાકાત રહેવું જ નથી.

બહુ બોલાં ને બુદ્ધિહીણાં, નીત ચડાવે નેણ;
કર કે કા જો ત રો, હોય પોતાનાં શેણ.

બહુ બોલકાં અને બુદ્ધિ વિનાનાં અને ક્રોધમાં નેણ ચડાવી
રાખે તેવાં પ્રેમી પોતાનાં હોય વોપણ તેને કાળોતરો સર્પ કરડજો.

૧૭૨

કયું સરોવર પાળ વીણુ, કયું મૂળ વીણુ ઠાળ;
કયું ફૂલ વીણુ વાસના, કયું મોત વીણુ ઠાળ.

પાળ વિનાનું સરોવર, મૂળ વિનાની ઝળી, ફૂલ વિનાની
સુગંધી અને ઠાળ આવ્યા વિનાનું મોત કેમ હોઈ શકે ? અર્થાત
નજ હોય.

૧૭૩

ઉજડ કેડા પ્રીત વસે, નિર્ધનીયાં ધન હોય;
ગયાં જોખન ન સાંપડે, સુવાં ન જીવે હોય.

ઉજડ ગસ્તાઓ ફરીથી વસે છે, નિર્ધનને ધન પ્રાપ્ત થાય
છે, પરંતુ ગયુ યૌવન ફરી સાંપડતું નથી તેમજ મરેલાં માંસ જીવતા
થતા નથી.

૧૭૪

નારીને નર પારખે, મુઘરે સઘળાં ઠાળ;
સંસારે એ સુતસદી, બહે નારીનો સાજ.

જો પુરૂષ એને બગાડતો જોળખી લેય તો એનાં સઘળાં કાર્ય
સફળ થાય છે, એ બહે એ જી ૨ પણ સંસારમાં એની કુશળતા
અજાણ હોય છે.

૧૭૫

ત્રિયા નમાવે દેવને, ત્રિયા અપાવે રાજ;
ત્રિયા કુશળ સંસારમાં, ત્રિયા જગતની લાજ.

શ્રી એ એક શક્તિ છે કે એ દેવને નમાવી શકે છે, માણસને
રાજ અપાવી શકે છે, એ સંસારમાં એટલી બધી કુશળ છે કે
એનાથી આપુ જગત શોભે છે.

૧૭૨

મન સરોવર પાળ વીણુ, પવન મુળ વીણુ ઠાળ;
માણસ કુલ વીણુ વાસના, નીંદ મોત વીણુ કાળ.

મન રૂપી સરોવર પાળ વિનાનું છે, પવન રૂપી ઝાળ મૂળ
વિનાની છે, સારા મનુષ્યની કીર્તિ પુલ વિનાની વાસના છે અને
નિદ્રા એ કાળ વિનાનું શૂન્ય છે.

૧૭૩

મળશે કોઈ દિ માનવી, દેશ વિદેશ ગીયાં;
વેા સજન નઈ સાંપડે, ધરતી ઢંક થીયાં.

દેશ વિદેશમાં ગયેલાં મનુષ્યો કોઈ દિવસે મળે છે પણ મૃત્યુ
પામીને ઢંકાર્ધ ગયેલા સજ્જન ફરી કાર્ધ દિવસ સાંપડતાં નથી.

૧૭૪

નવરે દિ નાથે ધડી, નારી નમણી જાત;
રીઝે તો રમણે ચડે, ખીજે મારે લાત.

ધ્રુવરે પુરસદને દિવસ નમણી સ્ત્રી જાતીને રચી છે એ જેના
પર ખુશી થાય એનું કલ્યાણ કરે અને શુરસો આવે એનું એ
અપમાન કરે.

૧૭૫

ત્રિયા મોહે જે પડે, પડે નાથને પંથ;
ત્રિયા પરખી પ્રેમથી, મુખી થયા એ કંથ.

જે પુરુષ સ્ત્રીના મોહમાં ફસાયો એનો અંતે નાશ જ થાય
જે પણ જે પોતાની સ્ત્રીને પ્રેમથી ચાહી શકે છે એ પુરુષ હમેશાં
મુખ જ મેળવે છે.

૧૭૬

વીધી રૂઢે ત્રુઠે કવન, કો કરીયે સહાય;
વન કવથી જળમેં વહે, વહાં જાળ ફહલાય.

વિધિ વિદરે ત્યારે કોઈ પણ કૃપા ન કરે અને સહાય પણ
કોઈ ન કરે. કુદરતના કોપથી વનમાં દાવાઝિ લાગવાથી છુટાં પડેલાં
પુલો જળમાં આચરો લઈ વહાં જતાં હોય ત્યાં પણ જળમાં
ફસાઈ જાય છે.

૧૭૭

કોઈ હસેને કોઈ રૂવે, કોઈ રહે મુનકાર;
કીરતારે એ કહીને, સરણ્યો સંસાર.

આ સંસાર પ્રભુએ એવા પ્રકારનો સરજ્યો છે કે કોઈ હસે
છે, કોઈ રૂવે છે અને મુનકાર ઉઠાસીને ચઢીને રહે છે.

૧૭૮

મગ્ધ મહાજળ હોઈ, કયે અવગણે કદીયો;
છલકી છેલ દીયો, સાચરે સંધર્યો નઈ.

સમુદ્રના મહાજળમાં રહેતા મગ્ધને સમુદ્રે કયા અવગણ્યો
બહાર કાઢી નાંખ્યો. બહાર કાઢ્યા પછી પણ તેનાથી વિખુટો થઈ
બટકે છે અને સમુદ્ર પણ તેને સંધરતો નથી.

૧૭૯

સોરઠ દેશ સોહામણો, ચંગા નર ને નાર,
જાણે સ્વર્ગથી ઉતર્યા, દેવ દેવી અણસાર.

આ સોરઠ દેશ ઘણો જ સોહામણો છે કે જ્યાં જાણે સ્વર્ગથી
ઉતરી આવ્યાં હોય તેવાં દેવ અને દેવીઓનાં સ્વરૂપવાળાં હિદાર નર
અને નારીઓ વસે છે.

૧૭૬

ભાવિ પદારથ મટે નહિ, કોટી ખરચે દામ;
અપન સેં ભલા હોય તો, કહા દેવસેં કામ.

કરોડો દામ ખરચવા છતાં ભાવિ નિર્માણ થયેલું હોય તે મદદનું નથી. પોતાનાથી બહું યથ રાકવું હોય તો દેવનું શું કામ પડે !

૧૭૭

કોઈ અડચા તોખાર, કોઈ પગપાળા ચાલતા;
કરી રચના કીરતાર, કોઈ જજપીઠે માલતા.

પ્રભુની રચના જ એવી છે કે કોઈ ઘોડા ઉપર ચડે છે, કોઈ પગે ચાલે છે તો કોઈ હાથીની પીઠ પર પણ બેસે છે.

૧૭૮

હાંરે કુંવર હલામણા, દશા ફરતાં ઘાટ;
તું ઉછળ્યો આભપરા ધણી, તો મછડો કોણુજ માટ.

હે કુંવર હલામણ, એ બધા દશા ફરવાના ઉપાય છે. હે આભપરાના ધણી તું પોતે ઉછળીને ચાલ્યો ગયો તો મચ્છની વે શી વિસાત ?

૧૭૯

નોબન મદમાતી બહુ, હાલે ઢળકતી ટેલ;
ભાદર આરે જળ ભરે, ત્રાંબા પીતળ હેલ.

યૌવનમાં મદમસ્ત અને ઢળકતી ટેલના જેવી સુંદર ચાલે ચાલતી રમણીઓ માથા ઉપર ત્રાંબા પીતળની હેલ લપ્પને ભાદર નદીને આરે પાણી ભરે છે.

નકટ કુટીલ નાદાર, નીચ કપટ છોડે નહીં;
કરે ભલા ઉપકાર, રૂઠા તુઠા રાજ્યા.

નકટ, કુટીલતાવાળા, નાદાર અને નીચ હોય તે કપટ છોડતા નથી, પરંતુ ભલા પુરો હોય તે, રિસાયા હોય કે ખુશી હોય છતાં હે ગણ્યા, ઉપકારજ કરે છે.

૧૮૧

જેનું અન્ન ગળ ખાય, ખળ તેનું ખોટું કરે,
જડા મૂળથી ભાય, રામ ન રાખે રાજ્યા.

ધણીનું અનજળ ખાઈને તેનુંજ જે મૂખ ખોટું કરે છે તે જડામૂળથી નાશ પામે છે. રામ પણ હે રાજ્યા, તેને રાખતા નથી

૧૮૨

આપે અન્ન ઉદાર, સ્વાસ્થ્ય કે પરમાસ્થે,
પુન્યનું ફળ અણપાર, રોટી મોટી રાજ્યા.

સ્વાસ્થ્ય કે પરમાર્થના ગમે તે કારણે ઉદારતાથી જે આણસ અનાજ આપે છે તેના પુન્યનું ફળ પાર પામી શકાય નહિ તેટલું થાય છે કારણ કે હે રાજ્યા, આ જમતમા રોટી મોટી મોની છે.

૧૮૩

ગુણ અવગુણ જે ગાય, મુણે ન કેઈ સાબણે,
મચ્છ ગળાગળ માય, રેહણે સુકકીલ રાજ્યા.

જ્યા ગુણ કે અવગુણની કદર નથી તેમજ તેને કોઈ સાબ-
ળનું નથી એવા મચ્છ ગળાગળમાં રહેવું હે રાજ્યા ખૂદજ
મુરકેલ છે.

ધુખળ ખર ખાચ, હાથળ દળ મોતી હથે;

મર નાહર મર ભય, રજ ન ભરખે રાજ્યા:

ગધેડાં ઉકરડાની ધૂળ જોળીને ખાચ છે પરંતુ સાવજ તો હાથીના કુંભરથળને ફાડી નાખી તેના ઉપર જ હાથ કરે છે. બલે સાવજ બૂખે મરી જાય તોપણ હે રાજ્યા, તે કદી ખડ ખાતો નથી.

૧૮૧

હૈયાં મેલાં હોય, સંગત તેમાં શું કરે;

કાજળ ઉપર કોય, રંગ ચડે નહ રાજ્યા.

જેનાં મન મેલાં હોય તેની સંગત કરવી નકામી છે. હે રાજ્યા કાજળ ઉપર ખીજો રંગ કદી ચડતો જ નથી તે કાળું જ રહે છે તેમ જેનાં મન મેલાં હોય તે મેલાં જ રહે છે.

૧૮૨

જગમાં દીકું જોય, જોજ પ્રગટ વેવારમાં;

કુળ નહિ મોટું કોય, રોટી મોટી રાજ્યા.

જગત જે દ્રષ્ટિથી જુએ છે તે જ વસ્તુ વહેવારમાં પ્રગટ રીતે મૂકવી. કોઈનું કુળ મોટું હોય તેથી તે મોટા કહેવાતા નથી પરંતુ હે રાજ્યા, રોટી સૌથી મોટી છે.

૧૮૩

નિત જતન કરીયેંહ, કુકડ કુગંધ કુમાણસા;

છેડી ન લીજે છેહ, રવા દૈયેં રાજ્યા.

કુકડો, કુગંધ અને ખરાળ માણસ એટલે જતનમાં રાખવા પરંતુ હે રાજ્યા તેની છેડ કરીને અંત ન લેવો.

કંઈ માનવ ઝોસડ કરે, ખાલી નાણાં ખોય;
કદી તુંવણુ કોય, સાધે ન આમુ શામળા.

હે શામળા, મનુષ્યો કંઈક ઝોસડ વેસડ કરીને ખાલી નાણાં
ઝમાવે છે. કારણ કે આયુષ્યને માંધવાની તારા સિવાય કોઈ બીજીની
તાકાત નથી.

૧૮૫

અંગે હેતુ આવે નહીં, સરગે લેજો સાથ;
આખર જમને હાથ, સઉને જાણું શામળા.

અંગતનો ગમે તેવો મિત્ર હોય છતાં સ્વર્ગમાં માથે આવતો
નથી છેવટે તો સૌને હે શામળા જમને હાથજ જવાતું છે.

૧૮૬

છલે કોઈ જવાબ, કાકર મેંથી થાસે નહ;
અલ બેલી અતપાત, સરમેં કોરટ શામળા.

શામળા કહે છે હે કાકર, અલબેલી અને ઉત્પાતકારી એવી
સ્વર્ગની કોરટમાં મારાથી છલે કોઈ જવાબ આપી શકાશે નહિ.

૧૮૭

બલ માગ્યા ભૂપાળ, હર માગ્યા નહિ હેતથી;
કળજે કરસે કાળ, શીમત કરવી શામળા ?

મોટા મોટા રાજાઓને માગવા અનેક વખતે ગયો પરંતુ પ્રજા
પાસે હેતથી કોઈ દિવસ માગ્યું નહિ તેથી જ્યારે કાળ કળજે
કરશે ત્યારે શામળા કહે ॥ મારી શી મતિ થશે ?

૧૮૪

જીવતડાં દાખે જગત, સગપણ જુઠું છેક;
અં ત ને ટાણે એક, સાચો બેલી શામળા.

આ જગતમાં અનેક સગપણ છે પરંતુ તે જીવતાં સુધી છે
એટલે બધાં જુઠાં છે પરંતુ હે શામળા અંતને વખતે સાચું સગ-
પણ એક તારૂં જ છે અંતે સાચો બેલી તું જ છે.

૧૮૫

કંઈ માનવ ભેળી કરે, એ તો જુડી આથ;
હક વણ ખાલી હાથ, સરજે જાણું શામળા.

મનુષ્યો મહેનત કરીને કંઈક દ્રવ્ય અને માલમીલકત ભેળી
કરે છે પરંતુ એ બધી હલ્લ વગરની આથ સ્વર્ગમાં સાથે આવતી
નથી ત્યાં તો ખાલી હાથે જ જવાનું છે.

૧૮૬

વીઠલ એકે વાર, સ્તીલર રાણે નઈ;
આણું દુઃખ આધાર, શાને દીધું શામળા.

હે વિઠ્ઠલ, એક વખત એક સ્તીભાર પણ ખુશી આનંદમાં
રજો નહિ, આવા પ્રકારનું હે આધાર રૂપ શામળા મને શા માટે
દુઃખ દીધું ?

૧૮૭

મેલી નઈ મોહળળ, આખો લવ એળે ગયો;
કળજે કરસે કાળ, શી ગત કરવી શામળા.

આ સંસારની મોહળળ છોડી નહિ અને એમને એમ
આખી જીંદગી એળે ગુમાવી છે તેથી કાળ કળજે કરશે ત્યારે
શું ગતિ થશે ?

૧૮૮

તાથી તન ટાચે કરી, તોય મીઠપ મેલી ના.
સા ઠા શે ર ડય ના, દુનિયા વખાણે દાદવા.
તનને ટાચી નાખીને પછી કડામાં ઉકાળ્યા. છતાં શેર
પોતાની મીઠપ મેલતી નથી તેથી હે દાદવા ! દુનિયા તેના વખા
કરે છે

૧૮૯

ધ ડી ના ધ ડી યા જા, છત્રપતી ચેત્યા નહીં,
માથે મોત વાજા, ગડે દહામા દાદવા.
માથા ઉપર ધડી ધડીનાં ધડીયાળા વાગી રહ્યાં છે છતાં
છત્રપતિઓ ચેતતા નથી, હે દાદવા મનુષ્યના માથા ઉપર મોતનાં
નગારા ગગડી રહ્યાં છે

૧૯૦

મળીયો તું સે મેળ, મન બીજેજ મળે નહીં,
ભળીયું સાકર લેળ, દુધને ચોખા દાદવા
દુધ સાકર અને ચોખાનો મેળ મળી જાય છે તેવી રીતે હે
દાદવા તારા સાથે મારો એવો મેળ મળી ગયો છે કે મારું મન
હવે ખીજ સાથે મળવું નથી

૧૯૧

પોતાના પકતા કરી, દેછ ખીલને દાન,
કરમી કેવળ સમાન, દીઠો તુને દાદવા
પોતાનાં જે હોય તેને પકતા મેલીને પણ ખીજને દાન.
આપનાર કરમી તો હે દાદવા તનેજ જોયો

૧૮૮

ચિતરોડે ચળ્યું નહ, દેતાં મન લાખું દામ;
 માંધું બા લાગામ, હલ તાં અમણું દાદવા.
 ચિત્રોડના ધણી રાણાએ લાખું પેસા આપ્યા જતાં ને મન
 ચળું નહીં તે માણું મન હે દાદવા, બાલાગામ સાથે બંધાઈ ગયું છે.

૧૮૯

પાંચ માયાં દશ પગ, ચાળવિયાં આઠજ ચળે;
 સાચકડું સંસાર, દુનિયા દેએ ન દાદવા.
 ચાર જણ ઠાઠકી ઉપાડે એક જણ અમિની દોણી ઉપાડી
 આમળ ચાલે એમ પાંચ જણ સંસારમાં સાચું દર્શન કરાવે છે
 ખાં હે દાદવા, દુનિયા એ કેમ દેખતી નથી ?

૧૯૦

મળીયા મૂઠ ધણાય, મનસાગર મળીયા નહિ;
 તરમું તનડા માંચ, દાઝ ન લાંગી દાદવા.
 મૂઠ તો ધણા મળ્યા પરંતુ મનની જળવાવાળા કોઈ સાગર
 રૂપી ન મળ્યા નેથી તેવાને મળવાની ધ્રુજા મનની મનમાંજ રહી
 ગમ. હે દાદવા, તે દાઝ જોલાણી નહિ.

૧૯૧

લોભીને લાખુ તણાં, દેતો કરણુ દાન;
 તે હિ પશુધારી પઠાણુ, દેશમાં નોતો દાદવા.
 લોભીને લાખુનાં દાન કરણુ આપતો તે વખણાઈ ગયો છે
 પરંતુ હે પશુને ધારણુ કરનાર પઠાણુ દાદવા, તે દિવસે તું દેશમાં
 નહોતો નહિંતર કરણુ પશુ તારી દરોહમાં ન આવત.

: ૬૭ :

૧૯૨

કણુખી કાયર કણુસલે, ત્રીયા કાયર દ્વિધ,
બ્રાહ્મણ કાયર પરોણુલે, વણીક કાયર જૂઠું.

કણુખી ખડ આપવામાં કાયર (અનહિદાર) હોય છે, ઝોરત
દુધ આપવામાં કાયર હોય છે, બ્રાહ્મણ મીઠમાનથી અને વણીયો
મુદ્દથી કાયર હોય છે.

૧૯૩

કાચ કથીર ને અધીર નર, કસે ન ઉપજે પ્રેમ;
કસોટીયું સજન સહે, કાં હીરા કાં હેમ

કાચ કથીર અને અધીર માણસોની કસોટી લેવાથી પ્રેમ
ઉપજતો નથી પરંતુ કસોટી તો મનજન પુરો હીરા અને મોનુજ
સહન કરે છે અર્થાત્ મનજન પુરો, હીરા અને સોનાની કસોટી
લેવાથી પ્રેમ ઉપજે છે.

૧૯૪

કપટી જનના જ્ઞાનમાં, લુબ્ધ ન યશો લગાર,
બગલા ધ્યાન ધર્યા છતાં, કરે મછનો અહાર.

કપટી માણસોના જ્ઞાનમાં બીલકુલ લુબ્ધ ન થવું કારણ કે
બગલો ધ્યાન ધરીને બેઠો છે પરંતુ સમય આવે માછીનો આહાર
કરી લે છે. તેમ કપટી માણસો બગલા જેવા જ છે.

૧૯૫

દાતા પુછે ન દીપણુ, શુકન નહીં પુછે શુર;
મરવાને મંજળ ગણે, રણ ચઢતાં રણ ગુર.

દાતાર દાન આપતી વખતે દીપણાવાળાને પૂછતો નથી અને
શુરવીર રણસંઘામમાં જતી વખતે શુકન પૂછતો નથી. રણમાં
ચઢતા શુરવીરો મરવાને મંજળ કાર્ય ગણે છે.

૧૯૨

બ્રાહ્મણ જળથી ઝોસરે, ક્ષત્રી રણથી જાય;
વૈશ્ય ડરે વેપારથી, કાયર ઇં કહેવાય.

બ્રાહ્મણ જો સ્નાન કરવાથી નખજો પડે, ક્ષત્રિય જો રણથી
પાછો ફરે, અને વણિક જો વ્યાપારથી ડરે તો એ કાયર કહેવાય છે.

૧૯૩

સન્નજન વનવેલી લલી, કરે ઝાડ સું પ્રીત;
તૂકે પણ મૂકે ન ઇં; એ સન્નજનની રીત.

સન્નજન પુરૂષો સુંદર વનની વેલીઓ જેવા છે. જેમ વેલી જો
ઝાડ સાથે લપટાણી હોય તે ઝાડ સુકાઈ જવા છતાં પણ તેનાથી
અળગી થતી નથી તેમજ સન્નજન પુરૂષો જેની સાથે સ્નેહ બાંધે
છે તેને ગમે તે સંયોગમાં છોડતા નથી.

૧૯૪

મન મેલા તન ઉજલા, બગલા કફર ઢંગ;
ઉનસેં તો કાગા લલા, તન મન એકજ રંગ.

શરીરે ઉજવળ હોવા છતાં બગલા મનના મેલા હોય છે
એટલે તેથી તો કાગડાઓ જ મારા કે જેના શરીર અને મનનો
રંગ એક સરખો હોય છે. તાત્પર્ય કે બહાર ઉજવળ દેખાતા હોય
અને મનના મેલા હોય તેવા મનુષ્યો કરતાં બહાર અને અંદરથી
મેલા મનુષ્યો સારા કારણ કે તેનાથી કોઈ છેતરાણું નથી.

૧૯૫

રંગ રજપુતાં રંગ હે, રણ માં ઝૂઝણહાર;
મારણ મરણકે કારણે, ધર્યો ધરણ અવતાર.

રણસંગ્રામાં શુરવીરતાથી લડનાર અને મારવા કે મરવા જેણે
અવતાર ધારણ કર્યો છે તેવા રજપુતોને અનેક વિધ રંગ છે.

કૃપણ જતન ધનરો કરે, કાચર જીવ જતન;
શૂર જતન ઇશ્વરો કરે, જીવરો ખાધો અન્ન.

લોભી માણસ પૈસાનું ગ્દાણુ કરે છે કાચર પોતાના જીવનું
રક્ષણુ કરે છે, અને શૂરવીર પ્રરૂપ હોય તે જીનું અનાજ પોતે
ખાણુ હોય તેનું ગ્દાણુ કરે છે. નિમકકલાલી જાળવે છે.

આમાં રેરે લુગડાં, વાતું કરે અજબબ;
શબનાં મન રીજીવી, ગોલાં કરે ગજબબ.

પાતળા લેધા અને અગળળ પમાડે તેવા વસ્ત્રો ઓઢી
પહેરીને અને ગજબબના મનને ખુશ કરીને, ગોલાં હોય તે ગજબબ
કરી નાખે છે.

દેણાં લેણાં આપણાં, આયા શરણુ આધાર,
કહો એ રાણી કયાં ગઈ? જે જણતી ભેધાર.

જેના પુત્રો શૂરવીર હતા, દેવા લેવાયા હમેશા કોઈને
આપવાનું જ સહમજતા, શગ્લે આવે એનો ઉદાર કરતા એવા
મોહાને જણનારી રજપુતાણીઓ આને કયા ગઈ છે ?

મારી નાએ કામ; બલે વિધાતા વિકરે,
કગલે કગલે આમ, ડરવાથી મરવું બહું.

બલે વિધાતા ક્રોધાવમાન થઈને કાર મારી નાએ પરતું ડગલે
ડગલે ડરવાથી મરવું બહેતર છે.

૧૯૬

કેસર કેશ લુન્ગ મણી, મેળવવાજ મથંત;
સતિ શીયળ ને કૃપણ ધન, મૂવાં હાથ પડંત.

માવજની કેશવાળી, સર્પનો મણી, સતીનું શીયળ તેમજ
લોભીયાનું દ્રવ્ય એ મેળવવાને લલે કાંઈ પ્રયત્ન કરે, પરંતુ તે બધી
વસ્તુઓ સાવજ, સર્પ, સતી અને લોભી જીવતાં હોય ત્યાં સુધી
પ્રાપ્ત નથી થતી પરંતુ તેમના મર્થા પછીજ પ્રાપ્ત થાય છે.

૧૯૭

વાંસ વધે વીસ કાતળી, ચો લો ને ચ પોલો;
ગો લો બે સે ગા હી ચે, ગોલો તેચ ગોલો.

વાંસડો વધીને વીસ કાતળીનો મોટો થવા જતાં તે પોલો
જ રહે છે તેમ ગુલામ હોય તે રાજમાદી ઉપર બેસે તો પશુ
ગોલો જ રહે છે.

૧૯૮

મરહું કેરી સુ છ ડી, હોહો બા લ ધણાય;
ગંડક કેરો પુ છ ડો, તે શુ' શુ' ગણાય.

મરહોની મૂછના બે મોવાળા પશુ ધણા છે. (મૂછમાં વધારે
મોવાળા હોવાથી કાંઈ શુરવીર ગણાતો નથી.) ગેંઘના પુછડામાં
ધણા વાળ હોવા જતાં તે શુરવીર ગણાતો નથી.

૧૯૯

હા ન્યા ઉપર હાં મ, સહન ન થાય શરીરથી;
હુકમ ઉ પા ડી કામ, કરવાથી મરવું બહું.

દાન્યા ઉપર ઝામ જેમ શરીર સહન નથી કરી શકતું તેમ
દાન્યા ઉપર ઝામ જેવું કામ હોય અને તે કામના હુકમથી કર-
વાનું હોય તો તે જીવવા કર્તા મરવું બહેતર છે.

૨૦૦

મનમા રહી ઝુલ્ય, હેયામા હુલસે નહીં,
પ્રાણ દીવાનો પાય, ફરવાથી મરવું લાલું

જે મનમાં હમેશાં મુઝાર્પ રહે છે જેના અંત કરણમાં બીલુલ
આનંદ નથી, એવો જો તું દીવાનો યદ્યપ ગમે હોય તો તેનાથી
મરવું બહેતર છે

૨૦૧

વગર કારણ આમતેમ, ખાલી ધક્કા ખાય,
હિમ કાંઈ કરે નહીં, એ મુરખ કહેવાય

કાંઈ પણ કારણ વગર ખાલી આમથી તેમ ધક્કા ખાય છે
હિમ કાંઈ કરતો નથી તે પણ મૂખ છે

૨૦૨

માનમા તો જાણે નઈ, જટ આઘો ચડ જાય,
વણ પૂછે વાતું કરે, એ મુરખ કહેવાય

જે પોતાના સ્વમાનમા કાંઈ જાણતો નથી અને બોલાવ્યા
વગરનો ટાંકની પાસે જઈને પૂછ્યા વગરની વાતો કરવા મડિ છે
તે પણ મૂખ કહેવાય છે.

૨૦૩

કરીયે સપ કુટુંબમા, શતરૂથી શું થાય,
ઝાડ ટકે છે ઝુડમા, એકલ ઉડી જાય

જે કુટુંબમાં સાચો સપ હોય તો યત્ન તેને કાંઈ કરી શકતા
નથી ઝાડવું પણ તેના ઝુડમા હોય તો ટકે છે અને એકલુ ઉડી
જાય છે

૨૦૦

આ રા ધ્યા ના રામ, કોઈ દિ કોઠે કરી;

પછી વાંકા વળી સલામ, કરવાથી મરવું લહું.

હોંસપૂર્વક રામચંદ્રજીની આરાધના કોઈ દિવસ કરી નહિ અને પછી કોઈ માણસને વાંકા વળીને સલામ કરવી પડે તો તે જીવવાથી મરવું બહેતર છે.

૨૦૧

કરજ કરી ધન વાપરે, કું લા બ્યો કું લા થ;

વળતી વિમાસણ કરે, એ મુરખ કહેવાય.

ખીજના પુલાવવાથી પુલાર્ધ જમને માથા ઉપર કરજ કરીને જે પૈસા વાપરે છે અને પાછળથી તે સંબંધી ઝોરતો કરે છે તે ખરેખર મૂર્ખ કહેવાય છે.

૨૦૨

આખાની આશા થકી, અડધો તજવા બાય;

ખુવે બને જે ખંતથી, એ મુરખ કહેવાય.

જેને આખો મળવાની તો આશા જ નથી, અને અડધો મળતો હોય છતાં તેને તજ દે છે એટલે ખંતથી જે બન્નેને ખોષ નાખે છે તે મૂર્ખ કહેવાય છે.

૨૦૩

તરત તોડવા તાંતણો, હિંમત સહુની હોય;

ભૂથ મળે બહુ યતાં, કાપી શકે ન કોય.

સુતરનો એક જ તાંતણો હોય તો તેને તોડી નાખવા સૌ કોઈ હિંમત કરે પરંતુ તે જ તાંતણુઓને એકત્ર કરીને બહુ દોરડું જતાવવામાં આવે તો પછી તેને કોઈ તોડી શકવું નથી મતલબ કે સંપત્તિ જાળવવી જાય છે.

૨૦૪

સંપતિ સુખ સાચું નહિ, સંપત્તિમાં પણ તોષ;
મહાસુખ આ સંસારમાં, સુખનું મૂળ સંતોષ.

સંપતિ એ સાચું સુખ નથી કારણ કે ગમે તેટલી સંપતિ મળવા છતાં પણ (તરસ લાગ્યા કરે છે) અસંતોષ રહે છે માટે આ સંસારમાં મોટું સુખ તો સંતોષમાં જ છે. સંતોષ એજ સુખનું મૂળ છે.

૨૦૫

લોભી જનના લખણથી, લખમી પણ લજવાય,
વેંદળ ઘરની વલ્લભા, નિત્ય નિસાસા ખાય.

બાપલા પુરુષની ઓરત જેમ હમેશાં નિસાસા નાખે છે તેમ લોભી માણસના લક્ષણ જોઈને લક્ષ્મી પણ તેનાથી ઈરમાય છે.

૨૦૬

પુરુષ વૈભવ યામતાં, નર હોઈ નાદાન;
એને પૈસા આપતાં, બૂલ કરી ભગવાન.

પુરુષ વૈભવ પ્રાપ્ત થતાં છતાં જે માણસ નાદાન (લોભી) હોય તેને પૈસા આપવામાં પણ ધ્રુવરે ખરી શુલ્લ કરી છે

૨૦૭

ભાકો જસ છે જગતમેં, જગત સરહત તાહ,
તાકો જીવન સફલ છે, કહત અકબર શાહ.

જે મનુષ્યનો યશ જગતમાં ફેલાયો છે તેને આખું જગત વખાણે છે અને અકબરશાહ કહે છે કે તેવા મનુષ્યનું જીવન સફળ છે.

૨૦૪

ગૌધન ગજધન વાણધન, જોર રતનધન ખાન;

જળ આયે સંતોષ ધન, વેા ધન ધુરી સમાન.

માણસને જ્યારે સંતોષ રૂપી સાચા ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે ગાયોનું ધન, હાથી ઘોડાનું ધન અને રત્ન તથા ધનની ખાણો એ બધું ધૂળ જેવું ઘુચ્છ જણાય છે. સંતોષ એજ સાચું ધન છે.

૨૦૫

માયા મરદની અસતરી, ઇ નામરદાની મા;

હાતા હોય ઇ વાવરે, સોમને ના વે સા.

માયા મર્દ પુરુષની સ્ત્રી સમાન છે અને નામર્દની મા સમાન છે હાતાર હોય તે એનો ઉપયોગ કરી શકે છે પરંતુ લોભીને એની સૌરભ પણ મળતી નથી.

૨૦૬

કરથી નવ સુકરત કરે, ધરાય ખાય ન ધાન;

એ નરને ઉપજવતાં, બુલો પડ્યો લગવાન,

હાથથી કાંઈ સુકૃત્ય કરતો નથી, ધરાઈને અનાજ ખાતો નથી એ મનુષ્યને સરળવર્તા ઇશ્વર પણ ખરે જુલો પડ્યો છે. ઇશ્વરે પણ તેને મનુષ્ય બનાવવામાં ભૂલ કરી છે.

૨૦૭

પ્રાણ ગયે છે પત રહે, પ્રાણ રહે પત જાહે;

ઇ જીવનસે મરવો લલો, કહેત અકબર શાહ.

અકબરશાહ કહે છે કે પ્રાણ જવા છતાં લાજ રહે તે પરાખર છે પરંતુ પ્રાણ રહે અને લાજ ચાલી જાય તો એ લાજ વિનાના જીવતર કરતાં મરવું બહેતર છે.

જુદિને જુઠી કરે, જુવાની માંહે ભેધ,
હેવાન પુરૂષ હોધ, સાચું સોરઠીયો ભણે.

જે પુરૂષ જુવાન અવસ્થામાં ચોતાની જુદિને જુઠી કરી નાખે
છે તે પુરૂષ ખરેખર, હેવાન જ છે.

આદર કરે અપાર, લોજનમા ભાજ્ય ભલી,
આણે મન એંકાર, કડવું લોજન કીસનીયા
કીસન કવિ કહે છે કે અપૂર્ણ આદરમાનથી ભાજ્યું ભોજન
કરાવે તે પશુ ઘણું મગસ છે પરંતુ અહ કારપૂર્વક અનેક પ્રકા-
ગ્ના ભોજન ભલે જમાડે પરંતુ તે કડવા લાગે છે.

વાત વાત હસતો ફરે, ખડ ખડ હસે અપાર,
બોલ્યાબ્યા વિણ બોલતો, ઇં પણ એક ગમાર.
વાતે વાતે કારણ વિના હસ્યા કરે, વધુ પડતી રીતે ખડખડાટ
હસે અને કોઈએ બોલાવ્યા વિના એની મેળે વાત કરવા ત્ય એ
પણ એક ગમાર ॥

જાકારો છલે ભણે, વાત વાતમા માર,
એવા આગણ જઈ ઉભે, ઇં પણ એક ગમાર
રોજ જે ઘરને આગણેથી જાકારો મળ્યા કરે અને વાત
વાતમા અપમાન યાય એવે ઘેર જે માણસ જવાનું ચાલુ રાખે
એ પણ એક ગમાર છે.

પરથમ પાયક થવા, હૃદ મનમાં હરખાય;
નશાંથ નાયક થાય; સાચું સોરઠીયો બણે.

સોઠીયો કહે છે કે પ્રથમ જે બધાની સેવા મનના હર્ષપૂર્વક
કરે છે તેવો સેવાભાવી પુરુષ છેવટે નક્કી સરદાર બને છે.

આવે વસ્તુ અનેક, ધનભાયા ગાંઠે હુવે;
આવે ન અકલ્લ જોકે, કોડ રૂપીએ કીસનીયા.

કીસન કહે છે કે પાસે પૈસા હોય તો અનેક વસ્તુઓ આવે
છે પરંતુ કોડ રૂપિયા આપવા છતાં અક્કલ વેચાતી મળતી નથી.

બાણા ના વે વાર ત્યાં, નાણા ના વે વાર;
જે રાખે અનુભવ વિના, ગણવો તે ગેમાર.

જેની સાથે બાણા વહેવાર છે એટલે મિત્રતા છે અને એક
સાથે જન્મવાનો સંબંધ છે તેની સાથે નાણાનો વહેવાર રાખે તેને
અનુભવ વિનાનો ગેમાર માણસ ગણવો.

જે નર તણી જીભાનથી, સદા નિકળે નકાર;
તો પણ માગે તે કને, ગણવા એહ ગમાર.

જે માણસની જીભમાંથી કાયમ નકારમાં જ જવાળ મળતો
હોય તેવા માણસની પાસે કાંઈ પણ ચીજ માગે તે પણ
મૂર્ખ ગણાય છે.

જે વસ્તુ જાતી રહી, એનો શોક અપાર;
સદા કરે । સંસારીને, ગણુવા એક ગમાર.

જે વસ્તુ હાયમાયી જતી રહી હોય તેને કયમ યાદ કરોને
તેનોજ શોક કર્યા કરે તેવા માણસને મૂર્ખ ગણુવા.

સહજ વાતમાં સર્વ પર, ખોટો કરે છે ખાર;
વેર વધારે વિશ્વમાં, ગણુવો એક ગમાર.

રહેજ બાળતમાં બધા હિપર ખોટી ધખ્યા કરે છે અને એ
જીતે જગતમાં વેરનો વધારો કરે છે તે પણ મૂર્ખ ગણાય છે.

વિદ્યા ધન વીશ્વંભરે, આપ્યું અપરંપાર,
ખાધું નહીં ખરચ્યું નહીં, ગણુવો એક ગમાર.

વિદ્યાશ્રી ધન પાર ન પમાય તેટલું ઇશ્વરે આપ્યું હોય
છતાં તેની મોજ પોતે માણે નહિ તેમજ બીજને કાંઈ વિદ્યા
શીખવાડે નહિ તો તે પણ મૂર્ખ કહેવાય છે.

વૃદ્ધપણે પરણે, નાની સૂની નાર;
વળતો હેરે હેરણાં, ગણુવો એક ગમાર.

વૃદ્ધાવસ્થામાં નાની ઉમરની સ્ત્રી સાથે પગ્ણીને પછી સીનાં
છીદ્ર ભેગા કરે તેને પણ મૂર્ખ ગણુવો.

૨૧૨

બ્યસની કેશ વચનમાં, આણીને ઇતખાર;
વખત ગુમાવ્યો વાતમાં, ગણુવો એક ગમાર.

બ્યસની માણસના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખીને નકામો રસ્તામાં
વખત ગુમાવે તે પણુ મૂખ ગણાય છે

૨૧૩

નીજ દુર્ગણ દેખે નહિ, પર નીકામાં ખ્યાર;
છીદ્ર ઉઘાડે અવરનાં, ગણુવો એક ગમાર.

જે પોતાના અવગુણ જોતો નથી અને પારકી નીકા કરવામાં
જેને ખૂબ પ્રેમ છે-ખીજનાં છીદ્ર જે ઉઘાડાં કરે છે તે ખરેખર મૂખ છે.

૨૧૪

ઉપજ અપતના આંકનો, શોધે નહીં મુમાર;
વણુ લેખે ધન વાપરે, ગણુવો એક ગમાર

ઉપજ અને ખર્ચનો હિસાબ જે રાખતો નથી અને હિસાબ
વિનાનું ધન વાપરી નાખે છે તે પણુ મૂખ કહેવાય છે.

૨૧૫

ખુદ્ધિ વિનાનો બક્યા કરે, નવ સમજે કંઈ સાર;
વણુ પૂછ્યો વાતું કરે, ગણુવો એક ગમાર.

ખુદ્ધિ વગરનો બક બક બોલ્યા કરે છે, બક્યા કરે છે વાતનો
સાર કંઈ સમજતો નથી અને પૂછ્યા વિનાની વાતો કરે છે તે
મૂખ ગણાય છે.

૨૧૬

પોતે જઈ પરદેશમાં, ઉઘમ કરે અપાર;
સંચી સોંપે અવરને, ગણવો એક ગમાર.

પોતે પરદેશમાં જઈને અપાર ઉઘમ કરીને મેળવેયુ દ્રવ્ય
ખીજી કાઢીને સોંપી દીધે તે પણ મૂખ ગણાય છે

૨૧૭

ભાગ ભરેસો રાખીને, ચિંતા ન ધરે લગાર;
ઉઘમને અડકે નહીં, ગણવો એક ગમાર

જે પોતાના ભાગ્ય ઉપર ભરેસો રાખીને કોઈ પ્રકારની ચિંતા
કરતો નથી તેમજ ઉઘમ પણ ખીંકુલ કરતો નથી તેને પણ
મૂખ ગણવો

૨૧૮

ઘર વેચી તીરથ કરે, જાય કાશી કેદાર;
ખોળે કામ વસવા તણું, ગણવો એક ગમાર.

ગહેવાનું ઘર વેચી નાખીને કાશી કેદારનાથ વીગેમના તીરથે
જઈને પાછો આવીને રહેવાનું ઠેકાણું શોધે તેને પણ મૂખ
ગણવો

૨૧૯

અવર તણા ઉઘાડતો, છીદ્રો સાંજ સવાર;
પોતાનાં મુણતાં લડે, ગણવો એક ગમાર.

જે માણસ સાંજ અને સવાર બીજાનાં છીદ્રો ઉઘાડી પાડતો
હોય અને પોતાનાં છીદ્રો કોઈ ઉઘાડી પાડે છે તેમ માબજે તો
તેની સાથે લડતો હોય તો તે પણ મૂખ ગણાય છે.

૨૧૬

વાત વાત માં વેમથી, ઇર્ષા કરે અપાર;
ખરી વાત જોળે નહીં, ગણવો એહ ગમાર.

દરેક વાતમાં જોટો વહેમથી બીજની ઇર્ષા કરે છે સત્ય
શું છે તે શોધતો નથી તેને પણ મૂર્ખ ગણવો.

૨૧૭

જે જનથી પ્રીતિ કરી, પસ્તાયો બહુ વાર;
તો પણ તેને ઇચ્છતો, ગણવો એહ ગમાર.

જે માણસની સાથે સ્નેહ બાંધીને પોતે ઘણી વખત પસ્તાયો
હોય છતાં ફરીને તેની સાથે સ્નેહ બાંધવાની ઇચ્છા રાખનારો પણ
મૂર્ખ કહેવાય છે.

૨૧૮

જાણે છે અમહી ટુટે, હમહી નહિ દેનાર;
તો પણ તેને કરગરે, ગણવો એહ ગમાર.

આમહી ટુટવા છતાં જે કોઇને એક પૈસો આપતો ન હોય
તેવા સૂમને જાણવા છતાં તેની પાસેથી પૈસો લેવા, તેને કરગરતો
હોય તે માણસ પણ મૂર્ખ ગણાય છે.

૨૧૯

પો તે પુરો છાક ટો, પડે રસ્તે બનાર;
બીજને બહુ શીખવે, ગણવો એહ ગમાર.

પોતે પુરો લુચ્ચો અને હરામખોર હોય છતાં બીજને બહુ
શીખામણ આપવા બાંધ તે પણ મૂર્ખ ગણાય છે.

વૃદ્ધપણ્યામા સુ ર ખે, રખાત રાખી નાર,
ધન્ધે છોડી સુધારવા, ગણવો એહ ગમાર.

વૃદ્ધાવસ્થામાં રખાત સી રાખીને પછી પોતાના છોડરને
સુધારવાની ધન્ધા રાખતો હોય તે પણ મૂર્ખ ગણાય છે

પુછ ઉડાવી બાપની, વેંચ્યા વાડી ઘર બા ર,
કુળ કીરત કેતો ફરે, ગણવો એહ ગમાર.

બાપની એકડી કરેલી પુછ ઉડાવી દે, વાડી અને ઘરબાર
વેચી નાખે અને પછી પોતાના કુળની કીર્તિ કહેતો ફરે તે મૂર્ખ
ગણાય છે

લોભીને નય હુંદ, ત્રેવડ ઘડ માટી તણે
ફસડી જાશે કૂટ, કાચું વાસણ કીસનીયા

લોભીને બહુ હુટવો નહિ કારણ કે તે માટીના ઘડા જેવા
છે ગમે તેવો તો પણ માગિના ઘડો કાચુ વાસણ કહેવાય છે અને
તે વધારે બોખે થઇ જતા પડી જઇને પુટી જાય છે

હીકમત કરે હજાર, નીચે ગઢપતિયુ જઇ,
પામે ફળ સંસાર, કરમ પ્રમાણે કીસનીયા

કીસન કવિ કહે છે કે રાજા પાસે જઇને કે ગમે તે રીતે
હજાર પ્રયત્નો કરવા છતાં આ સંસારમાં માણસો કર્મ પ્રમાણે
ફળ પામે છે

સામાની હરિ કા ધ માં, વરો કરવાં તૈયાર;
પાસે પાછ મળે નહીં, ગણવો એહ ગમાર.

પોતાની પાસે એક પાછ પણ ન હોય છતાં બીજાની હરી-
કાષ કરવા માટે મોટો વરો કરવા તૈયાર થાય તે પણ મૂખ ગણાય છે.

૨૨૧

જે જન શત્રુ યધ રહ્યો, તેને પુછે સા ર;
બાજી બગાડે હેતુથી, ગણવો એહ ગમાર.

જે માણસ પોતાનો દુશ્મન હોય તેને પુછીને બધું કાપ કરે
અને ખરા મિત્ર સાથે બાજી બગાડી નાખે તેને પણ મૂખ ગણવો.

૨૨૨

હરબધી હાટ બગાર, મન મેલી ઝાઝાં મળે;
જમતી વેળા જુહાર, કોક કરતા કીસનીયા.

હાટમાં કે બગારમાં મળે ત્યારે તો સૌ કોઈ છુટા ફિલધી
કપ પૂર્વક મળે છે પરંતુ કીસન કવિ કહે છે કે જમતી વખતે
જે કોઈ જધ ચડે તો તેને જુહાર પણ કરતા નથી.

૨૨૩

માટી મજુર ધરનાર, ચણનારા બે ઠા ચણે;
પાળે પાળણુ હાર, કરમ પ્રમાણે કીસનીયા.

મજુરો માટી તૈયાર કરી આપે છે અને ચણતર કામ કરવા
વાળા તો બેઠા બેઠા ચણા જ કરે છે. એટલે કીસન કવિ કહે છે
જેવાં જોનાં કર્મ છે તેવી રીતે તેને પાળણુદાર પરમાત્મા પાળે છે.

અંત કાળે આવે નર્મ, ગેલપ કરવાને બાપ;
ચાહિંધી આપો આપ, સરગે જાણું શામળા.

અંત કાળે સગો બાપ પાત્ર મદદ કરવા આવતો નથી અને
એકલું સ્વર્ગમાં જવાનું છે.

૨૨૫

બોલે સાચા બોલ, કાચી ના ચારી કરે;
એ માણસનો તોલ, મેર પ્રમાણે માતિયા.

મોતી કવિ કહે છે કે જે માણસ સાચું જ બોલે છે, મિત્રતા
પંથુ સાચી કરે છે, કાચી એટલે કે પુરત ટુટી જાય તેવી કરતો
નથી એ માણસ મેર પર્વત જેવો મોટો ગણાય છે.

૨૨૬

જીલે ન બોલે જીલું, મવણે જીલું ન સાંભળે;
વરને કુળ વૈકુંઠ, મોટે દરને માતિયા.

જે માણસ જીભેથી જીલું બોલતો નથી, કાનેથી જીલું સાંભ-
તો નથી તેનું આપું કુળ તરી જાય છે.

૨૨૭

જીણે ભગત જરાઈ, સહુન કાજ સુધારીયાં;
કીધી જીણ કરાઈ, માધવ ખીજમત માતિયા.

જેણે ભગતોની જરા નેટલી પણ સેવા કરી છે અને સદ્ગુ-
ણ પોતાને હાથેથી કરી આપ્યાં છે એણે એ સેવા અને કામર્થ
કે માતિયા પ્રશ્નની જ સેવા કરી છે.

હારે કોઈ હાલે નઈ, લેખે લઈને લેખ;
અહિંથી એ કા એ ક, સ્વર્ગે જાવું શામળા.

મર્થ પછી કોઈ નિકટનું રોહી સંબંધી પણ લેખ લઈને
સાથે આવી નીકળતું નથી. શામળા કહે છે કે અહિંથી તો
સ્વર્ગમાં એકલા જ જવાનું છે.

શામે દ્રેષ ન રાગ, ભાષે ના છલે જુરે;
દરશન કરતાં હાગ, મટે જનમના મોતિયા.

‘ મોતી કવિ કહે છે કે જે મનુષ્ય રાગ કે દ્રેષ કંઈ ગમતો
નથી, છમચી કોઈનું જુરં ખોલતો નથી તેવા મનુષ્યનાં દર્શન થતાં
અનેક જન્મનાં પાપ મટી જાય છે.

જે જન આગળ લેય, પાડ્યાં કામ ન પાલટે;
લાગે રોષ્યાં લોય, મીસરી સરખો મોતિયા.

જે કામ પાડ્યું હોય તે કામ કાગળપૂર્વક કરી આપે છે
તેવા માણસો સાકર જેવા ગણ્યા લાગે છે.

જાતાં જુગ ન જાય, ભગતુંની વાતું બથે;
મીરાં મૂર ત માં થ, મીલ ગઈ મુરત મોતિયા.

બકતોની વાતો કરતાં જુગોના જુગો પીતી જાય તોપણ
પાર, આવી શકે તેમ નથી. મીરાંજાઈનું ધ્યાન ઈશ્વરની મૂર્તિ
સાથે મળા ગયું.

અંત કાળે આવે નહ, બેલપ કરવાને બાપ;
ચાહિંથી આપો આપ, સરળે જાણું શામળા.

અંત કાળે સગો બાપ પણ મદદ કરવા આવતો નથી અને
એકલું સ્વર્ગમાં જવાનું છે.

૨૨૫

બોલે સાચા બોલ, કાચી ના ચારી કરે;
એ માણસનો તોલ, મેરૂ પ્રમાણે મોતિયા.

મોતી કવિ કહે છે કે જે માણસ સાચું જ બોલે છે, મિત્રતા
પણ સાચી કરે છે, કાચી એટલે કે ઘુરત ઘુટી જાય તેવી કરતો
નથી એ માણસ મેરૂ પર્વત જેવો મોટો ગણાય છે.

૨૨૬

જીલે ન બોલે જીલું, જીવણે જીલું ન સાંભળે;
વરજે કુળ વૈકુંઠ, મોટે કરજે મોતિયા.

જે માણસ જીભેથી જીલું બોલતો નથી, મનેથી જીલું સાંભ-
ળે નથી તેનું આખું કુળ તરી જાય છે.

૨૨૭

જીણે ભગત જરાહ, સહુન. કાજ મુધારીયાં;
કીધી જીણ કરાહ, માધવ ખીજમત મોતિયા.

જેણે ભગતોની જરા જેટલી પણ સેવા કરી છે અને સહુના
કામ પોતાને હાથેથી કરી આપ્યાં છે એણે એ સેવા અને કામમાં
હે મોતિયા પ્રજ્ઞની જ સેવા કરી છે.

ઉંડું સરોવર એક, મોતીનાં ખાવણ મળે;
હંસને વાણું હેક, માન સરોવર મોતિયા.

મોતી કવિ કહે છે કે જ્યાં મોતી ખાવાને મળે છે અને જે
ધણું જ ઉંડું છે તેવું માનસરોવર હંસને ધણું જ વડાણ છે.

હા હા માં હ રા વા ર, નાઈ ધોઈ ધાંધલ કરે;
મનનો તોય લગાર, ખેલ ન છૂટે મોતિયા.

મોતી કવિ કહે છે કે બલે દિવસમાં હસ હમ વખત નહાઈ
ધોઈને અનેક પ્રકારના ધાંધલ કરે છતાં મનનો મેલ તેમ કગવાથી
જરા પણ ઝોઝો યતો નથી

પંડ ચલાવે ચાતુરી, પડે મોટો પાપ;
અળગા રહીને આપ, મેલે પુણે મોતિયા.

પોતે દરેક બાબતમાં ડહાપણ કરે પણ પોતે જ પાપનું
પુતળું હોય છે. કોઈનું અનિષ્ટ કરવું હોય તો પોતે છોટા રહીને
સગગાવી મૂકે છે.

અમલ અરી ઉધાર, વ્યસન તપણ વિખવાહ;
મેમાની ગણુ માન ત્રિય, ઘોડે ઘણો સવાહ.

સત્તા, દુસ્મનનું કલ્યાણ, વ્યસન, તપ, વિખવાહ, મહેમાન
યજ્ઞ, ગુણ કરવો, જીનું માન ગણવું એ બધું મોડું હોય
તો જ ધણું

૨૨૮

રાત દિવસ બે રામ, પઢીયે આઠે પછોર;
તારે કુટુંબ તમામ, મટે ચોરાસી મોતિયા.

હે મોતીયા રાત્રી દિવસ અને આઠે પછોર રામનું સ્મરણ
કરીયે તો ચોરાસીના ફેરા મઠી જાય છે અને કુટુંબ તરી જાય છે.

૨૨૯

ઘરઘર અલક જગાવતાં, લટકે લઈને લેખ;
ફૂનીયામાં ઠગ હે ખ, જોડેરા જ મોતિયા.

ધેર ધેર અલક જગાવવીને જોડો લેખ ધારણ કરીને લટકે છે
તે ફૂનીયામાં મોઠામાં મોઠા ઠગ છે.

૨૩૦

નીશદિન થેસે નીર, જગ દેખાવણુ જીલવા;
સંકટ સહે શરીર, મેલું જીતર મોતિયા.

જગતને દેખાડવા માટે રાત્રી દિવસ પાણીમાં પેસાંને સ્નાન
ખાન કરે છે અને અંતર જેનું મેલું છે તે માણસ નાહક પોતાને
શરીરે જ કષ્ટ આપે છે કારણ કે મન શુદ્ધ વિના ન્હાવાથી કે બાહ્ય
પ્રવિત્રતાના કોળથી કાંઈ વશ્યું નથી.

૨૩૧

તાંત તુરંગ રસ ત્રિયા, કવિરસ કથા કિલોલ;
રસ ભર એતાં રાખીયે, તાલ મિત્ર તંબોલ.

તાંત (કોઈ પણ તંત્ર વાદ્ય) ઘોડાં, શ્રી સાથેનો આનંદ,
કવિઓની વાર્તા કાવ્ય વિગેરેનો વિનોદ, તાલ, મિત્ર અને પાન એ
બધાને રસમાં રાખવાં એટલે કે એટલી વસ્તુઓમાં રસ રહે ત્યાં
શ્રુધી તેનો ઉપભોગ કરવો, અતિ ઉપભોગ ન કરવો.

૨૩૨

પન ખરતાં યું કહે, સુન તરૂવર વનરાય,
અખઠે વોહુરે કબ મીલે, ફર પડેગો જાય.

જાડ ઉપરથી ખરતાં પાન જાણે કે જાડને કહે છે કે હે વનના
જાડવાઓ હવે અમો તમારાથી છુટા પડીએ છીએ તે ફર જઈને
પમથ અને પાછાં ઠાણ જાણે ક્યારે મળશુ ?

૨૩૩

ખડ મુઠાં ગોરલ વસુકાં, વાલા ગયાં વિદેશ,
અવસર ચૂકયા એવલા, વરસી ઠાઉ ઠરેસ.

ખડ મુઠાં ગયા છે, ગાયો વસુકી ગઈ છે, વાલા જનો
પરદેશમાં ચાલ્યા ગયા છે એટલે હવે અવસર વિનાનો વરસાદ
વરસીને શું કરવાનો હતો !

૨૩૪

ધન બઝીહારી રાણીયા, છન જાયા ક્ષત્રીસ,
શેર સહુથો યુનલે, શિશ કરે બક્ષીસ.

જેણે સાચા ક્ષત્રિયને જન્મ આપ્યો છે તે ક્ષત્રિયાણીને ધન્ય
છે એની પતિની પસંદગી પણ એવી હોય છે કે એ સિદ્ધ જેવા
પતિને જ પસંદ કરે છે કે જે વખત આવે લીલાં માયાની પણ
બેટ આપી શકે છે

૨૩૫

સજન સંપત કે લીયે, વડો ધરીયે ચીત,
શુભુ તીન ન વિચારીયે, અરી હરી ને મીત.

સજ્જન પુરોએ શુભ પતિ પ્રાપ્ત થતાં મોહ મન રાખવું
અને સાચો સાથ દુરમન, મિત્ર અને પ્રભુ એ ત્રણને બૂલી ન જવો.

૨૩૨

તબ તરૂવર ઉતર દીયો, સુનો પુત્ર ઇંક ખાત;
ઇંસ ધર એસી ખાત હેં, ઇંક આવત ઇંક જાત.

ત્યારે ઝાડ સામે ઉતર વાળે છે કે હે પુત્ર પાન, એક વાત સાંભળ. આંહી તો એક પાન આવે છે અને એક પાન જાય છે તે વાત સદા ઠાળ બન્યા જ કરે છે.

૨૩૩

મૃગસર ન વાયા વાવડા, આદ્રા ન ઉઠા મે;
પ ખ પનરવળ વીતિયાં, મુરખ માળે મે.

મૃગસર નક્ષત્રમાં વા ન વાયા હોય, આદ્રામાં વરસાદનો છટિ ન પડ્યો હોય અને પખ અને પુનર્વસુ નક્ષત્રો પણ વરસાદ પડ્યા વિનાનાં આસ્માં ગયાં હોય અને પછી વરસાદની યાચના કરે તે મુખ છે.

૨૩૪

ધન બલહારિ રાણીયાં, જન જાયા રજપૂત;
અણુ હુતે જે હુતી કરે, રો ખાતાંકા સપૂત.

અશક્ત વાતને જે શક્ત બનાવે અને જે સપુત્ર હોવાનું માન મેળવે તેવા રજપૂતને જન્મ આપ્યો છે તેવી રાણીઓની બહીહારી હો.

૨૩૫

ધન મોરાં વન કુંજરાં, આંબા ડાળ સુવા;
સજનરો કવચન જનમધર, ઇ વીસરશે સુવા.

મોરલાઓ વરસાદને, હાથીઓ વનને અને સુડાઓ આંબાની ડાળને બૂલી શકતા નથી; તેમજ સજનનું ખરાબ વચન અને જન્મભૂમિ તે જીવન પર્યંત વિસરી શકાતું નથી. મર્યા પછીજ વિસરાય છે.

કવિતા માત્રા કીમિયા, વાવ કુવાને વહાણ;
રાજા વાળાં રાંધણા, ની વડીયે વખાણ

કવિતા, કોઈ પણ દવાની માત્રા, કીમિયો, વાવ, કુવા, વહાણ
રાજા, વાણત્રો, અને રમોઈ એટલાનાં નિવડયે વખાણ છે.

લોહા લકડા ચામડા, પેલાં ઠચાં વખાણ,
વહૂ વછેરા દિકરા, ની વડીએ વખાણ.

લોહું, લાકડું, ચામડું, વટુવાર, વછેરા અને દિકરા એ નધાના
પણ પહેલાંથી વખાણ કરવા નકમ્યાં છે નિવડયા પછી જ તે
વખાણને પાત્ર છે

માતંગ બગીચું મોટરું, કોડું હોય કેકાણ,
પણ છેલ્લું પરીયાણ, છે પગપાળું ચંકરા.

હાથી, ઘોડાગાડી, મોટર અને કરોડો ઘોડાં પોતાના કમળમાં
હોવા છતાં છેદને તો પગપાળા સૌએ જવાનું છે, મરણ પછી કોઈ
સાથે નથી આવવાનું

ભર્યા હોય ભંડાર, અન્ન ધન અપરંપાર,
ભાતામાં ચૈ ભાર, સાથ ન આવે ચંકરા

અનાજ અને પૈસાના ભંડાર ભરપુર ભર્યા હોવા છતાં મરણ
પછી એક પાંચ ભાર પણ સાથે આવવાનું નથી.

હય ધારી ને વધુ વળી, લધુ બાળક નિરવાંણુ;
નીશા વચે વાસણું, નીવડીયાં વખાણુ.

ધોડો, બળદ, સ્ત્રી નાનો બાળક, અને નીબાડામાં પકવવા
મૂકેલાં વાસણો નિવડયા પછીજ તેનાં વખાણુ થઈ શકે.

૨૩૭

યાત્રા આશા વર્ષ ને, યંત્ર તંત્ર નવી ખાણુ;
અમલદાર આમલ અમલ, નીવડીયાં વખાણુ.

મુસાદરી, આશા, વર્ષ, યંત્ર, તંત્ર, નવી ખાણુ, અમલદાર,
આવક અને સત્તા એટલાંનાં પણ નીવડયા પછી જ વખાણુ
થઈ શકે છે.

૨૩૮

હોકણુ વેળા હાંકતા, કંઈ મોટાં કમઠાણુ;
દે એ ના દે ઠાણુ, રમથાનેમાં શંકરા.

શંકરો કહે ■ કે એક વખત જેનાં મોટાં કમઠાણુ ચાલતાં
હોય તેવા મોટા પુરોને પણ અંતે રમથાનેમાં રહેઠાણુ કરવાનું છે.

૨૩૯

હાજર હોય હરેક, સગાં સળંધી સેવકો;
અંતે એકાએક, સાળદું યાણું શંકરા.

અનેક સગાં, સળંધી, અને નોકર ચાકર હાજર હોય પરંતુ
અંતકાળે તો સાળદું થઈને પોતાને એકલાનેજ જવાનું છે.

મુખ વહુટા બોલડા, પણુછ બહુટા તીર;
જય ઝટપટ દિયલા, ઘડા વહુટા નીર.

મુખમાંથી જે બોલ બોલાઈ ગયો હોય તે, ધનુષ્યની પણુછ
માંથી તીર વહુટી ગયું હોય તે, અને ઘડામાંથી પાણી વહુટી ગયું
હોય તે જેમ જલદીથી પસાર થઈ જાય છે તેમજ માણસની
છદ્મીના દિવસો ઝટપટ પસાર થઈ જાય છે.

જાણ્યું કે માણ્યું નહિ, જોયું નહીં જરૂર;
જીવતર જોનું વહી ગયું, વૃથા નહિતું પુર.

જેણે આ દુનિયામાં આવીને કંઈ જોયું કે જાણ્યું નહિ અને
જીવનની માત્રી મોજ પણુ માણી નહિ તેનું જીવતર નહિતું પુર
જેમ ફાગડ વહી જાય છે તેમજ વહી ગયું જાણ્યું

ખાલ સુકુર ધન જીવતી, મૃદંગ સ્વજન સર ફાગ,
હોત સીધાને બાવરે, અષ્ટકોર ચિત લાગ.

બાજક, અરીસો, પૈસો, સ્ત્રી, મૃદંગ આદિ વાજતો, પોતાના
પ્રિયજન, તળાવ અને ફાગ એ આઠ વસ્તુમાં જ્યારે ચિત પરાવાય
છે ત્યારે મોટા મોટા કાલા પુરશે પણ બાવરા જેવા બની જાય છે.

મૃગ કસ્તુરી બોરીંગ મણી, મુકતા ફળ ગજરાજ;
જો ધનપે નિરધન બલો, જીવત ન આવે કાજ.

મગની કસ્તુરી, સર્પના મસ્તક ઉપરનો મણી, અને હાથીના કુંભ-
સ્થળના મોની એ બધા ધનથી નિર્ધનતા સારી કારણ કે એ ધન જીવતાં
કામ આવતું નથી. અર્થાત્ એ પ્રાપ્ત કરવાં તે જીવ સદોસટની રમત છે.

પાઘ બહલ રોટી બહલ, બચન બહલ જે તુર;
યારી કર ખુવારી કરે, વાકે મુખ ચેં ધુર.

પાઘડી રોટી અને વચનને જે બહલી નાખે અને મિત્રતા બાંધીને પછી તેજ મિત્રની ખુવારી કરે તેના મોહમાં ધૂળ છે.

૨૪૧

ખાધું કે ખવરાબું નહિ, કર્યા ન ટાઢા હાથ;
આ બ્યા તે વા ઉઠવું, શું લેશે સંગાથ.

પોતે ખાધું નહિ તેમજ ખીજીને કાંઈ ખવરાવીને પોતાના હાથ કાર્યા નહિ તો પછી આબ્યા તેવાજ જવાનું છે સાથે શું લઈ જશે ?

૨૪૨

ધન જોખન અરૂ ઠાકરાં, જોતા પર અવિવેક;
એ ચારે લેળાં હુવે, અનરથ કરે અનેક.

પૈસા, જીવાની, અને રાજ્યસત્તા સાથે અવિવેક એ ચારે વસ્તુઓ એકી સાથે મળે તો પછી માણસ અનેક પ્રકારના અનર્થો કરી નાખે છે.

૨૪૩

વિદ્યા વિનય અમલ ક્ષમા, દાન સહીત ધનવંત;
ભુમિ ભૂવણ ત્રણ છે, ઉપજે ખર્ચે અનંત.

વિનય સાથેની વિદ્યા, ક્ષમા સાથેનો અમલ અને દાન કરનાર ધનવંત પુરુષ એ ત્રણ આ ભૂમિના ભૂવણ રૂપ છે. બાકી ધણી ઉત્પન્ન થાય છે અને ખર્ચી જાય છે.

રાજ પત્ની પત્ની ગુરૂ, મિત્ર પત્ની પહીયાન;
 સાસુ સ્વમાતા ચઢી, પાંચે માતા સમાન
 રાજની પત્નિ, ગુરૂની પત્નિ, મિત્રની પત્નિ, માસુ અ
 પોતાની માતા એ પાંચે માતા ગમાન જ છે.

૨૪૫

ગાવી ગુણની ગાય, નાય કહી નિર્માલ્યને,
 હે ઠો રાખી હાથ, માગ્યાથી મરવું ભલું.
 નિર્માલ્ય હોય તેને મારા પ્રભુ છો તેમ કહી તેના ગુણની
 ખોળી પ્રશંસા કરવી અને તેના પાસે નીચો હાથ ગળીને માત્રવું
 તેના કૃતા મરવું એ સારું છે.

૨૪૬

લાલચમાં બની લીન, કરવી પ્રશંસા કુટીલની;
 હા તું રાખી દીન, માગ્યાથી મરવું ભલું.
 લાલચમાં લપટાઇ જઇને કુટીલ માણસની ખોટી પ્રશંસા
 કરીને, ગરીબકું મોહું રાખીને માગવા કરતાં મરવું બહેતર છે

૨૪૭

શીતળ શીખરી શુભતા, આભા અમલ ઉદાત,
 મલય સુગંધી મન હરે, જયજય ભારત માત
 ઠંડો, શીખર ઉપરથી ચાલ્યો આવતો, ઉજવળ, શોભા મરા-
 વતો ચોકખો અને ઉચી ઢોળીનો મલયાયવનો સુગંધી પવન જ્યાં
 મનને હરી લે છે તે ભારતીયેવાનો જય હો જય હો

૨૪૪

અન્નદાતા, ત્રાતા લયા, જન્મ જેહ દેનાર,
ઉપવિત, વિદ્યાદાની જેહ, પિતા પાંચ સંભાર.

જેનું અનાજ ખાતા હોષએ, લયમાંથી અચાવનાર, જન્મ
આપનાર, જનોષ સંસ્કાર કરનાર, અને વિદ્યા આપનાર એ પાંચે
પિતા સમાન છે.

૨૪૫

ધનવાળાને ધામ, કરગરવું કંગાલ સમ,
સો સો ભરી સલામ, માગ્યાથી મરવું બહું.

પૈસાવાળાને ઘેર જઈને કંગાલની પેઠે કરમરીને સો સો મલામો
ભરીને માગવા કરતાં ખરેખર મરવું બહેતર છે.

૨૪૬

ચેરા પર ધરી ચિન, અકાળ મૃત્યુનાં અખિલ;
ખાસ બનીને ખિન્ન, માગ્યાથી મરવું બહું.

અકાળ મૃત્યુનાં ચિન્હોને મોઢા ઉપર ધારણ કરીને ખીન્નતા
ધારણ કરીને માગીને જીવન ચુગરવા કરતાં મરવું બહેતર છે.

૨૪૭

✓ ધર્મ કર્મ ધારણ ધરા, પંકજ પુન્ય પ્રભાત;
કવિતા સવિતા કુલવતી, જય જય ભારત માત.

ધર્મ, કર્મ, ને ભૂમિએ ધારણ કરેલ છે, ન્યાં પૂણ્યના
પ્રભાવની પાંખડીઓ નિત્ય પ્રગટે છે, ન્યાં કવિતા રૂપી સૂર્ય નિત્ય
હોય છે, ને સદૈવ કુલવતી છે એવી હે ભારતમાતા તારો જય થાઓ.

નાથ સિદ્ધ જોગી નિપુણ, તુજ સેવક તે તાત;
જ્ઞાન યુગ રવી ગુરુ જનો, જય જય ભારત માત.

નવનાથ, મોટા મોટા સિદ્ધ પુરો, અને યોગીજનો તાર
સેવક થઈ ગયા, ન્યાં જ્ઞાનના મંજો થયા છે, ન્યાં સુધ્ધ મંડીયા
ગુરુઓ છે એવી ભારત માતા તારો જય હો.

રામ કૃષ્ણ છુદ્ધ વીરને, વાઘ્મીક વીખ્યાત;
માધ બાણ કાઢી કવિ, જય જય ભારત માત.

રામચંદ્ર, કૃષ્ણ, છુદ્ધ, મહાવીર, પ્રખ્યાત એવા વાઘ્મીકી
માધ, બાણ, કાળીદાસ જેવા કવિશ્વરો વિગેરેની જન્મભૂમિ એવી
હે ભારતી માતા તારો જય હો.

શ્રી પ્રતાપ શિવરાજને, જગડુ જગ વિખ્યાત;
દયાનંદ ઋષિ માનીયે, જય જય ભારત માત.

રાણા પ્રતાપ, શીવાજી તેમજ જમકુશા જેવા જગ વિખ્યાત
પુરો ન્યાં પાકયા, દયાનંદ જેવા ઋષિઓ થયા એવી ભારત માતા
તારો જય હો.

૨૪૮

મનુ સ્વયંભુ મહિષતિ, ઉજવળ સુજશ અપાત;
શ્રી ગુરુશંકર હતા સુત, જય જય ભારત માત.

મનુ સ્વયંભુ જેવા મહાન રાજાઓ ન્યાં થઈ ગયા કે જેના
ઉજવળ સુયશ હજી ગવાઈ રહ્યા છે. શંકરાચાર્ય, દત્તાત્રય જેના
પુત્રો છે એવી હે ભારતમાતા તારો જય હો.

૨૪૯

પરદુઃખ ભાંજન વીરને, ચંદ્રગુપ્ત સાક્ષાત;
સિદ્ધ મુનિ વ્યાઘ્રાકચની, જય જય ભારત માત.

વીર વિક્રમ જેવા પરદુઃખભાંજન, ચંદ્રગુપ્ત જેવા રાજા, મોટા
મોટા સિદ્ધો અને મુનીઓની, અને વ્યાઘ્રમ્ય જેવાની જન્મભૂમિ હે
ભારતમાતા તારો જય હો.

૨૫૦

મુદલા મુજલા શસ્યશ્રુત, હિતકર પ્રેમ હયાત,
વીર જનેતા વિમળ જશ, જય જય ભારત માત.

ન્યાં, સારા રૂળ પ્રલાદી છે, સારા જળ વહન કરે છે, જેનો
પ્રેમ કલ્યાણકારી છે, વીર પુરુષોની માતા છે અને જેનો વિમળ યશ
ઢેર ઢેર હવાઈ રહ્યો છે એવી ભારતી માતાનો જય હો.

